

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

на правах рукопису

Аністратенко Лідія Сергіївна

УДК 811.521'37:82.09:001.4

Японська літературознавча термінологія: структурно-семантичні
та текстуально-дискурсивні виміри
Спеціальність 10.02.13 – мови народів Азії, Африки, аборигенних
народів Америки та Австралії

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник:
доктор філологічних наук, професор
Кияк Т. Р.

Київ – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ.....	13
1.1. Поняття “термін”, “термінологія”, “терміносистема”, “вмотивованість”, “літературознавчий термін” у сучасній лінгвістиці.....	13
1.2. Методологія дослідження літературознавчої термінології.....	24
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	28
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЯПОНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	30
2.1. Особливості етимологічної структури японської літературознавчої термінології.....	31
2.2. Морфологічний спосіб термінотворення.....	38
2.2.1. Коренескладання.....	40
2.2.2. Основоскладання.....	47
2.2.3. Афіксація.....	51
2.2.4. Скорочення.....	57
2.3. Лексико-семантичний спосіб словотвору.....	61
2.3.1. Звуження та розширення значення.....	62
2.3.2. Метафоризація.....	66
2.3.3. Метонімізація.....	72
2.4. Синтаксичний спосіб термінотворення.....	74
2.5. Запозичення як спосіб термінотворення японської літературознавчої термінології.....	78
2.6. Епонімізація.....	85
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	91
РОЗДІЛ 3. СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЯПОНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	94

3.1. Явище синонімії в японській літературознавчій термінології.....	95
3.1.1. Дублетні синоніми.....	98
3.1.2. Функціональні синоніми.....	101
3.2. Випадки антонімії у термінології японського літературознавства.....	104
3.2.1. Однокореневі антоніми.....	105
3.2.2. Різнокореневі антоніми.....	106
3.3. Явища полісемії та омонімії у японській літературознавчій термінології.....	107
3.3.1. Теоретичні засади дослідження полісемії та омонімії японської літературознавчої термінології; критерії розмежування полісемії та омонімії.....	107
3.3.2. Полісемія в японській літературознавчій термінології.....	111
3.3.3. Омонімія в японській літературознавчій термінології.....	116
3.4. Явище гіпо- та гіперонімії в японській літературознавчій термінології.....	121
3.4.1. Теоретичні засади дослідження термінологічної гіпо- та гіперонімії.....	121
3.4.2. Складні (багаторівневі) класифікаційні схеми японської літературознавчої термінології.....	123
3.4.3. Прості (лінійні) класифікаційні схеми японської літературознавчої термінології.....	127
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	132
РОЗДІЛ 4. ТЕКСТУАЛЬНО-ДИСКУРСИВНІ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЯПОНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	135
4.1. Текстуальні особливості японської літературознавчої термінології.....	135

4.1.1. Відсоткове співвідношення літературознавчої та загальнолітературної лексики.....	143
4.1.2. Загальнонаукова, надгалузева (загальнолітературознавча) та вузькофахова (галузева) літературознавча термінологія у японській мові: співвідношення й особливості.....	148
4.1.3. Співвідношення галузевих термінів японського літературознавства..	153
4.2. Теоретичні засади проекту тлумачного словника японської літературознавчої термінології.....	154
4.2.1. Типи дефініцій термінів у проєктованому словнику японської літературознавчої термінології.....	158
4.2.2. Конструктивні параметри проєктованого словника японської літературознавчої термінології.....	162
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 4.....	165
ВИСНОВКИ.....	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І СЛОВНИКІВ.....	174
ДОДАТКИ.....	201
Додаток А. Структура японських літературознавчих термінів.....	201
Додаток Б. Термінологічна насиченість фахових текстів японського літературознавства окремими групами термінів.....	206
Додаток В. Галузі літературознавства.....	207
Додаток Г. Фрагмент проєкту лексикону японської літературознавчої термінології.....	208
Додаток Д. Глосарій ключових термінів і понять, ужитих у дисертаційній роботі.....	216

ВСТУП

Спираючись на той факт, що в сучасному світі невпинно зростають обсяги інформації, зокрема наукової, вважаємо за необхідне зупинитися на дослідженні мови науки, яка, як відомо, є основою впорядкування будь-якої науки. Японська література здобуває дедалі більше прихильників у сучасному світі, зокрема в Україні, а отже, має потребу у висвітленні структури термінології. Аналіз особливостей галузевої термінології можливо здійснити на основі комплексного дослідження її структурних, семантичних і текстологічних особливостей. Подібне дослідження відтак сприятиме розробці лексикографічних видань галузевої термінології. Зваживши на потребу впорядкування фахової мови японського письменства, зумовленої зростанням популярності літератури Країни Вранішнього Сонця, та на відсутність подібних досліджень в Україні, темою дисертації ми обрали структурні, семантичні та прагматичні особливості термінології японського літературознавства.

Теоретичною базою дослідження стали наукові праці термінознавців та лінгвістів: О. С. Ахманової, М. Д. Володіної, О. І. Голованової, Б. Н. Головіна, С. В. Гріньова, В. П. Даниленко, А. С. Д'якова, М. С. Зарицького, Т. Л. Канделакі, Т. Р. Кияка, І. С. Квітко, Р. Ю. Кобріна, Т. К. Комарницької, В. М. Лейчика, Д. С. Лотте, Е. М. Медведкової, А. І. Мойсєєва, В. В. Морковкіна, С. Є. Нікітіної, О. О. Реформаторського, О. В. Суперанської, Ольги Агапової, Пауля Аткінса, Френсіса Конлана, К. Еліха, Х. Фельбера, Марка Ірвіна, Томаса Ламаре, Вікторії Мухлейзен, Андо: Масацугу (安藤政次), Йошідзава Йошінорі (吉澤美則), Какіучі Мацумі (垣内松三), Кікудзава Суєо (菊澤季生), О:шіма Масатаке (大島正健), Шіммура Ідзуру (新村出), Ямада Йошіо (山田孝雄), Янагіда Куніо (柳田國男) та інших науковців.

Актуальність дослідження зумовлено зростанням у сучасному світі зацікавленості до східних культур, зокрема літератур, які яскраво відображають національний менталітет народу. В основі літературознавства лежить специфічна мова термінів і понять, яка має особливі історико-культурні ознаки як на літературознавчому рівні, так і на рівні лінгвістичному. Отже, сьогодні існує потреба опису та систематизації літературознавчих термінів як спеціальних мовних одиниць фахової мови. Це актуально і для японської літературознавчої термінології, яка має майже півтораста річній історію існування у складі національної літературної спадщини. Окрім класичних, принесених із сивої давнини визначень і понять, фахова мова японської літератури збагатилася запозиченими у ХХ ст. з Європи новими термінами та концепціями. Отже, японська літературознавча терміносистема, яка має як суто національні, так і запозичені поняття теорії літератури, як спеціальна галузева мова потребує цілісного опису та систематизації.

Мета дослідження полягає у цілісному описі та систематизації структурних, семантичних, текстуально-дискурсивних та лексикографічних особливостей японських класичних літературознавчих термінів.

Зазначена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- розглянути і порівняти основні визначення поняття “термін”, “термінологія”, “терміносистема” та “вмотивованість”, які наводять у своїх працях авторитетні науковці; розглянути теоретичні засади визначення базового поняття “літературознавчої термінології” та її будови, взявши до уваги праці відомих фахівців цієї галузі;

- спираючись на фактичний лексикографічний матеріал, проаналізувати особливості етимологічної структури японських літературознавчих термінів – насамперед виявити кількісне та відсоткове співвідношення одиниць *ваго* (和語, *досл.*: “японські слова”), *канго* (漢語, *досл.*: “китайські слова”) та *гайрайго* (外来語, *досл.*: “іноземні слова”) серед загальної кількості японських літературознавчих термінів;

- дослідити структурні характеристики словотвірних моделей та продуктивність способів термінотворення японських літературознавчих термінів, зокрема лексико-семантичний, морфологічний та синтаксичний способи термінотворення;

- виявити та описати симетричні й асиметричні семантичні особливості японської літературознавчої термінології: явища омонімії, полісемії, синонімії та антонімії, гіпонімії та гіперонімії;

- дослідити особливості функціонування японської літературознавчої термінології у фахових текстах;

- встановити відсоткове співвідношення термінології японського письменства за галузями літературознавства; виявити причини встановленого співвідношення;

- запропонувати перший у вітчизняній японістиці проект словника японських літературознавчих термінів.

Об'єктом дослідження є японські літературознавчі терміни лексикографічних джерел та фахових текстів (літературознавчих трактатів).

Предметом дослідження стали особливості етимологічної та словотвірної структури японських літературознавчих термінів, семантичні особливості японської літературознавчої термінології, представлені явищами омонімії, полісемії, синонімії, антонімії, гіпонімії та гіперонімії, а також особливості функціонування термінологічних одиниць японського літературознавства у фахових текстах.

Для досягнення поставленої мети і вирішення конкретних завдань було обрано такі **методи дослідження**: словотвірний аналіз (для визначення способу творення терміна), морфемний аналіз (для встановлення способів та типових моделей термінологічних одиниць, утворених на основі морфологічного способу словотвору), *статистичний метод*, або *квантитативний аналіз* (для встановлення кількісного та відсоткового складу термінологічних одиниць певного способу словотвору та певної семантичної групи термінів), *структурний метод* (для вивчення формальної

та змістової структур терміна), *дистрибутивний аналіз* (для вивчення сполучуваності термінів і його лексико-семантичних відношень – синонімії, паронімії, омонімії та полісемії в галузевих терміносистемах), *функціональний аналіз* (для з'ясування особливостей вживання термінів у наукових текстах).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Задекларована тема дисертації відповідає рамкам загальної державної наукової теми Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка № 02БФ044-01 – “Актуальні проблеми східної філології класичної та сучасної доби”, що розробляється сходознавчими кафедрами Інституту філології.

Наукова новизна дослідження полягає:

- у здійсненні першого в українській японістиці комплексного дослідження японських класичних літературознавчих термінів;

- в описі та класифікації словотвірних моделей термінів: морфологічних (коренескладання, основоскладання, афіксація, скорочення), лексико-семантичних (звуження та розширення значення, метафоризація та метонімізація), синтаксичних, запозичень, епонімічних;

- у встановленні кількісно-відсоткового співвідношення способів термінотворення за допомогою елементів квантитативного аналізу;

- у дослідженні семантичних явищ термінів: дублетних та функціональних синонімів, одно- та різнокореневих антонімів, складних (багаторівневих) та простих (лінійних) гіпо-гіперонімічних схем; омонімії та полісемії;

- у виявленні особливостей функціонування термінологічних одиниць у фахових текстах (зокрема, виявлено порівняно невисоку термінологічну насиченість літературознавчих трактатів, встановлено залучення широкого фону термінів і понять інших наук до фахових текстів японського літературознавства);

- у розробці першого у вітчизняній японістиці проекту словника японських літературознавчих термінів.

Теоретичне значення дослідження полягає у систематизації та конкретизації низки теоретичних визначень поняття “літературознавчий термін” та його ознак. Результати дисертаційної роботи можуть бути використані у майбутніх дослідженнях літературознавчих терміносистем інших мов, а також у компаративних розвідках терміносистем декількох мов. Також на основі результатів дослідження можуть бути здійснені глибинніші дослідження, присвячені винятково літературознавчій термінології певного історичного періоду або жанру одного з літературних родів. Дисертація також стане у пригоді укладачам словників японських літературознавчих термінів.

Практичне значення дослідження полягає у можливому використанні результатів дисертаційної роботи в читанні як лінгвістичних, так і літературознавчих спецкурсів: із лексикології японської мови, історії японської літератури, теорії літератури, японського термінознавства, перекладознавства, історії японської мови, а також для написання відповідних навчально-методичних матеріалів зі згаданих дисциплін – навчальних програм, підручників та посібників. Результати дослідження для читання спецкурсів можуть використовувати як сходознавчі кафедри, так і кафедри теорії літератури, лінгвістичної компаративістики, перекладознавства, історії літератури тощо.

На захист виносяться низка нижченаведених положень:

1. Кількісні та відсоткові показники етимологічної структури японської літературознавчої термінології становлять: одиниці-*канто* – 60 %, одиниці-*тайрайто* – 21 %, одиниці-*ваго* – 12 %, *мішані* одиниці – 7 %, *ро:маджі* – 0 %. У досліджуваній термінології наявна досить велика кількість власне японських термінологічних одиниць ваго, що свідчить про вплив більш як тисячолітньої історії японського літературознавства, протягом якої народжувались автентичні японські терміни.

2. Серед способів термінотворення японської літературознавчої термінології найпродуктивнішим є морфологічний спосіб (60 %), у межах якого найбільшу кількість складають коренескладні одиниці – 47 % від загальної кількості. Другим за продуктивністю після морфологічного у термінології японського літературознавства є спосіб запозичення, за допомогою якого утворено 26 % одиниць. За допомогою лексико-семантичного способу утворено всього 8 % термінів.

3. Терміни-полісеманти складають 8 % від загальної кількості аналізованих термінологічних одиниць, серед яких *ланцюжковий* тип семантичного зв'язку значно переважає над *радіальним* у межах полісемії досліджуваної термінології. Шляхами розвитку багатозначності термінології японського письменства визнано: 1) запозичення наявних термінів класичної поезики віршів-*танка* (X ст.) жанрами *ренга* та *хайкай* (XVI ст.); 2) розвиток другого значення терміна у негативній конотації для означення недоліків твору; 3) загальнолітературна багатозначність складових елементів терміна.

4. У межах японської літературознавчої термінології серед термінів-омонімів з погляду тотожності або відмінності у їхньому написанні та вимові (як особливості японської мови) кількісно переважають терміни-омофони. Найчастотнішими є різнокореневі однослівні антоніми.

5. У термінології японського літературознавства наявні *дублетні* (взаємозамінні у контексті) та *функціональні синоніми* (мають чітку диференціацію у сфері вживання, невзаємозамінні у контексті). Серед дублетних синонімів присутні групи *етимологічного* (транскрибування терміну одного поняття з різних мов; варіативність способів запису /*катакана – канджі-кана-маджірі-бун*/; різні ознаки позначуваного поняття, взяті за основу для творення внутрішньої форми терміна) і *морфолого-синтаксичного типів* (паралельне існування повної та скороченої форми терміна). Функціональні синоніми виявляються за сферами вживання: за різними галузями літературознавства; за діахронією; за вживанням у національній та іноземній літературах.

6. Середня термінологічна насиченість фахових текстів японського літературознавства становить 20 %. Такий невисокий показник спричинений стилістичними особливостями: 1) частим уживанням об'ємних порівнянь, що займають чималу частку тексту літературознавчого трактату і передбачають залучення понять із інших галузей мистецтва; 2) залучення авторами досліджених текстів широкого опису сучасного або минулого історичного тла як імітації традиційного епістолярного стилю японської мови, який передбачає виклад теми твору в контексті явищ, що мають досить опосередкований стосунок до головної теми.

Особистий внесок дисертанта полягає у примноженні знань у галузі японської літературознавчої термінології, а саме: у виявленні словотвірних моделей та продуктивності способів термінотворення японської літературознавчої термінології; у встановленні та вивченні семантичних особливостей японської літературознавчої термінології; у визначенні особливостей функціонування термінологічних одиниць у фахових текстах японського літературознавства; у розробці проекту словника термінології японського літературознавства. Всі результати дослідження здобуті дисертантом одноосібно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження викладені у матеріалах восьми міжнародних та науково-практичних конференцій: “Пріоритети мовознавчої науки у контексті глобалізаційних процесів” (Київ, 2015), “Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації” (м. Переяслав-Хмельницький, 2015), “Мова та культура: сучасні аспекти співвідношення” (Одеса, 2015), “Філологічні науки в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття” (Одеса, 2015), “Дослідження різних напрямів розвитку філологічних наук” (Одеса, 2015), “Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень” (Львів, 2015), “Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури” (Львів, 2016), “Актуальні питання розвитку філологічних наук у XXI столітті” (Одеса, 2016).

Публікації. Основні теоретичні результати здійсненого дослідження представлені у п'яти одноосібних публікаціях у виданнях, затверджених ДАК України як фахові наукові видання; в одній науковій статті, надрукованій у фаховому виданні за кордоном. Додатково результати дисертації висвітлено у восьми тезах доповідей наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, основної частини (чотири розділи), висновків до кожного розділу і загальних висновків, бібліографії та додатків. Основний текст дисертаційної роботи становить 172 сторінки. Бібліографія містить перелік використаної та цитованої наукової літератури, а також лексикографічні джерела (загалом 245 найменувань, а також 17 джерел ілюстративного характеру). До складу основної частини дисертації входять п'ять таблиць. Додатки обсягом 23 сторінки містять діаграми, що відображають відсоткове співвідношення різних груп досліджуваних термінів, фрагмент проекту системного словника японської літературознавчої термінології та глосарій вжитих у дисертаційній роботі термінів.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ

1.1. Поняття “термін”, “термінологія”, “терміносистема”, “вмотивованість”, “літературознавчий термін” у сучасній лінгвістиці

У цьому розділі зупинимося на аналізі визначення основних теоретичних понять, якими будемо послуговуватись у нашому дослідженні. Оскільки формування визначень понять “термін” та “термінологія” тісно пов’язане з історією термінознавства як науки, вважаємо за доцільне проаналізувати вказані поняття у діахронії.

Відомо, що під час матеріальної і духовної діяльності, оперування з об’єктами людина неухильно дає найменування цим об’єктам, позначаючи їх певним чином. Термін – це матеріалізація абстракції об’єкта спеціальної сфери у вигляді лексичної одиниці природної мови [106, с. 21–22].

Сьогодні серед фахівців відсутнє єдине визначення поняття “термін” [106, с 20]. Термін, як і всі інші мовні універсалії, важко піддається детермінуванню [49, с. 10]. Велике різноманіття визначень, очевидно, пояснюється не лише тим фактом, що до моменту формулювання визначення поняття “термін” не склалася наукова дисципліна, предметом якої є термін, – термінологія, але і тим, що термін є об’єктом цілої низки наук, і кожна наука прагне виділити в терміні ознаки, суттєві з її погляду [106, с. 20]. Першими дослідниками термінів були ще античні філософи, які за основу визначення терміна брали ознаку *знаковості* терміна і вважали, що за допомогою термінів у матеріальній формі закріплюються (фіксуються) результати пізнання; термін слугує засобом відкриття нового знання [106, с. 20–21].

Як окрема наука термінознавство почало формуватись у 30-х роках ХХ ст. Очолювали процес формування науки про субмови Д. С. Лотте, Е. К. Дрезен та О. Вюстер, основою школи яких було визначення терміна як *особливого слова* або словосполучення, яке, на відміну від звичайного слова,

виражає строго фіксоване поняття [106, с. 27]. Майже у цей самий час паралельно виникає інша школа Г. О. Винокура, який вважав, що термін – це *звичайне слово в особливій функції*. Так з'явився функціональний підхід до визначення поняття термін, який згодом став панівним, “тобто твердження, що термін – це особливе слово, може вважатися відхиленням сучасною наукою” [106, с. 27–28].

У 70-80-х рр. кількість теоретичних праць із термінознавства порівняно з попередніми десятиліттями збільшилась у сотні разів. Відповідно, з'явилися і десятки нових визначень поняття “термін”. Розглянемо деякі з них:

- Б. Н. Головін та Р. Ю. Кобрін вважають, що термін – це слово або підрядне словосполучення, що має спеціальне значення, виражає і формує професійне поняття та застосовується у процесі пізнання й освоєння наукових та професійно-технічних об'єктів і зв'язків між ними [31, с. 5];

- Т. Л. Канделаки називає терміном “слово або лексикалізоване словосполучення, що вимагає для встановлення свого значення у відповідній системі понять побудови дефініції” [69, с. 7];

- на думку В. В. Іванова, термін – слово, яке належить до певного пласту лексики та вживається як у спеціальній, так і у звичайній неспеціальній мові; основною ознакою терміна є спеціалізованість значення [61, с. 24];

- І. С. Квітко пропонує таке визначення: термін – складне явище, специфіка якого визначається як належністю до двох систем (логіко-понятійної системи певної галузі знання та лексичної системи загальнолітературної мови), так і особливостями функціонування переважно у сфері професійного спілкування [74, с. 6];

- А. В. Крижанівська вважає терміном одиницю літературної мови, що виконує її пізнавально-інформативну функцію; конкретно дефінітивний номінант системи понять (реалій) науки, техніки, виробництва, суспільного життя, офіційної мови [101, с. 6–8];

- О. С. Ахманова називає терміном слово або словосполучення спеціальної (наукової, технічної тощо) мови, створене (прийняте, запозичене) для точного вираження спеціальних понять і позначення спеціальних предметів [12, с. 474];

- А. І. Моїсєєв визначає терміни як слова та словосполучення суто номінативної функції, а саме певний тип іменників та словосполучень на їхній основі [126, с. 138].

Новітнє термінознавство тісно пов'язано з розвитком когнітивного підходу в науці загалом і зокрема у лінгвістиці. Когнітивне термінознавство вважає термін вербалізованим спеціальним концептом, який з'являється й удосконалюється у процесі пізнання; пізнання ж, яке постійно розвивається своєю чергою матеріалізується у мові, точніше в дискурсі (у цьому разі – науковому, професійному або іншому спеціальному дискурсі) [106, с. 233–234]. Наведемо кілька прикладів новітніх визначень поняття *термін*:

- М. Н. Володіна вважає, що термін – це слово або словосполучення спеціальної сфери вживання, створене (запозичене, прийняте) для точного вираження спеціальних понять і таке, що ґрунтується на дефініції [27, с. 25];

- В. М. Лейчик пропонує визначати термін як лексичну одиницю певної мови для спеціальних цілей, яка означає загальне – конкретне або абстрактне – поняття теорії певної спеціальної галузі знань або діяльності [106, с. 31–32];

- В. Н. Прохорова визначає термін як слово або словосполучення, яке: 1) обмежене у вживанні колом осіб певної професії; 2) обмежене сферою номінації (називає лише поняття, що належить цій професії); 3) має дефініцію [154, с. 41];

- О. В. Суперанська терміном називає: 1) спеціальне слово (або словосполучення), яке прийняте у професійній діяльності і вживається в особливих умовах; 2) словесне позначення поняття, що входить до системи понять певної галузі професійних знань; 3) основний понятійний елемент мови для спеціальних цілей (потреб). Усередині свого термінологічного поля

термін однозначний і для свого правильного розуміння вимагає спеціальної дефініції (точного наукового визначення) [173, с. 14].

Отже, розглянувши історію розвитку поняття “термін” та низку визначень, що їх пропонують науковці, можемо констатувати відсутність єдиного бачення поняття “термін”. Для практичної роботи над термінологічними одиницями необхідно послуговуватися єдиним визначенням терміна. Тож, врахувавши визначення фахівців та спираючись на власний досвід у роботі над термінологією японської мови, можемо запропонувати визначення, яке вважаємо релевантним до особливостей досліджуваної галузевої термінології: *термін* – слово, словосполучення або словозчеплення, яке виконує особливу функцію номінації спеціальних наукових понять, має дефініцію та є елементом певної терміносистеми.

Давши визначення поняттю “термін”, зупинимося на тісно пов’язаному із ним понятті “термінологія”. Нам відомо, що термін входить до системи як невід’ємний елемент, якщо під системою розуміти сукупність елементів цілого, між якими існує обов’язковий та тривкий зв’язок. Таким чином, системність – одна із найважливіших умов існування терміна. Як стверджують фахівці, термін може існувати лише як елемент терміносистеми, якщо під останньою розуміти впорядковану сукупність термінів, які адекватно висловлюють систему теоретичних понять, і описують певну спеціальну сферу людських знань чи діяльності [49; 121, с. 29].

Термінологія будь-якої галузі знань має бути не довільною сукупністю окремих слів, словосполучень, символів тощо, а певною системою. Термін – незалежно від того, чи буде він складений з одного слова або з декількох – має свій зміст (своє значення) лише як член певної термінології (термінологічної системи) [111, с. 38].

Говорячи про *термінологію*, лінгвісти, зазвичай, мають на увазі:

1) науку про терміни (в цьому сенсі все популярнішим стає термін “термінознавство”);

2) фахову лексику в складі певної мови (ми говоримо, наприклад, “термінологія української мови”, “німецька термінологія” тощо);

3) спеціальну лексику, що обслуговує певну галузь науки чи техніки (скажімо, “термінологія обчислювальної техніки”, “лінгвістична термінологія” тощо) [49, с. 12].

Враховуючи те, що наше дослідження присвячено галузевій термінології, далі використовуватимемо терміни *термінологія* та *термінологічна система* як синоніми, які означають належну до певної галузі знань сукупність термінів, пов’язаних один з одним на понятійному, лексико-семантичному, словотворчому і граматичному рівнях [31, с. 78].

Як зазначають Б. Н. Головін та Р. Ю. Кобрін, у термінознавчій літературі можна зустріти також твердження про те, що та чи інша сукупність термінів (тобто термінологія) стає терміносистемою лише тоді, коли вона піддається свідомому впорядкуванню і корекції. Проте, випадкового скупчення термінів, системно не пов’язаних і не організованих, не має жодна галузь науки або техніки, адже в будь-якій названій сфері предмети та їхні ознаки співвідносні і пов’язані, системно організовані у поняття тієї чи іншої галузі знання. Термінологія системна насамперед тому, що системним є світ, окремі ланки і аспекти якого вона відображає і обслуговує [31, с. 78].

Термінологія, що становить частину словникового складу мови, все ж має істотні відмінності від загальноживаної лексики [49, с. 12]. Такі відмінності (або особливості термінологічних одиниць) були сформульовані і названі лінгвістами *вимогами до терміна*. Як відомо, першим серед лінгвістів вимоги до терміна розробив у 30-х рр. ХХ ст. Д. С. Лотте, виділивши серед них такі: 1) однозначність; 2) відсутність синонімії; 3) точність; 4) незалежність від контексту; 5) вмотивованість [107, с. 39–46]. Пізніше лінгвісти розширили список вимог до терміна, додавши: 1) експресивну нейтральність; 2) милозвучність (евфонію); 3) стислість (хоча ця вимога часто суперечить точності, повноті терміна); 4) відповідність правилам і

нормам певної мови; 5) систематичність; 6) повнозначність; 7) залученість до системи понять певної галузі; 8) дериваційний потенціал; 9) коректність; 10) прозорість внутрішньої форми тощо [22, с. 12; 49, с. 13; 59, с. 43; 81, с. 162]. Водночас терміни – це неізолювані, незалежні, “вибрані” одиниці загальноживаної мови, які мають лише їм притаманні властивості, а становлять повноцінну частину загальнолітературної мови [49, с. 13].

За часів Д. С. Лотте усі відхилення від вимог до терміна, які спостерігали в реально наявних термінах, вважалися “недоліками термінології”, тому пропонувалися засоби боротьби з ними. Нині ж вимоги до терміна вважаються скоріше рекомендаціями до створення нових термінологічних одиниць [106, с. 27].

Теоретичне підґрунтя однієї з бажаних “рекомендацій” до терміна – *вмотивованості* – вважаємо за необхідне розглянути детальніше, оскільки вмотивованість безпосередньо пов’язана із процесом створення термінологічної одиниці та з вибором способу термінотворення.

Як зазначають мовознавці, будь-яке визначення наукового поняття має містити необхідні і достатні ознаки, що висвітлюють фізичну суть або технічну ідею поняття. Термін має умовно відображати також необхідні і достатні ознаки поняття, які створюють, з одного боку, узагальнення понять (певну системність), а з іншого – специфічність [106, с. 38].

Поняття вмотивованості – одне із недостатньо вивчених питань термінології [13, с. 27; 76; 77]. При формуванні фахової лексики називання найчастіше спирається на певні аналогії, асоціації. Утворений таким чином (вмотивований) термін легше запам’ятовується, встановлюються асоціативні зв’язки з іншими термінами [13, с. 27].

Термінознавці виокремлюють три види вмотивованості термінологічних одиниць: 1) повну вмотивованість; 2) часткову вмотивованість; 3) відсутність вмотивованості.

Розглянемо кожну з них окремо. Повна вмотивованість, як наголошують лінгвісти, може мати різний ступінь, але в цілому повністю

вмотивовані мовні одиниці “прозорі” за своєю семантикою та формою. Це означає, що кожен їхній елемент співвідносний з іншими відомими мовцю елементами мови [105, с. 31]. При цьому мовознавці зазначають, що вмотивованість на рівні слів – чи то йдеться про значення похідного слова, чи про похідне значення – це завжди часткова вмотивованість. Вмотивованість на рівні сполучення слів – це, як правило, повна вмотивованість, і в цьому полягає сутність словосполучень як таких [49, с. 29]. Беручи до уваги специфіку словотвору японської мови, додамо, що у досліджуваній термінології (як і в японській мові загалом) повну вмотивованість, за нашими спостереженнями, мають не лише терміни-словосполучення, а й частина однослівних термінів-канго, утворених шляхом коренескладання. Такі одиниці, на нашу думку, відповідають заявленим критеріям повної вмотивованості – “прозорості” зовнішньої і внутрішньої форми, оскільки будуються із загальновідомих коренів, які чітко відображають семантику термінологічної одиниці. Наприклад: *ніндзьобон* (人情本, *досл.*: 人 – “людина”, 情 – “почуття”, 本 – “книга”) – “книги про почуття людей” – сентиментальний жанр міської прози кінця XVIII – початку XIX ст. Серед науковців існує також думка, що повністю мотивованих термінів не існує, оскільки кожне поняття характеризується різними ознаками, а в його назві може бути відображена лише одна і не обов’язково головна [13, с. 27].

Якщо “прозорість” притаманна не всім елементам мовної одиниці, то слід говорити про часткову, або неповну вмотивованість.

Кожна фахова мова має досить багато невмотивованих одиниць. Зрештою – кожне слово, кожна мовна одиниця, очевидно, були колись вмотивованими і мали своє пояснення. Але якщо це пояснення було забуте, то спостерігаємо явище втрати вмотивованості і називаємо слово або вираз невмотивованим [105, с. 31–32]. Типовими прикладами одиниць, які мають приховану вмотивованість, лінгвісти вважають відономастичні одиниці, вмотивованість яких виявляється лише шляхом етимологічного аналізу [44].

Такі одиниці присутні і в досліджуваній нами термінології, детальніше їх маємо намір проаналізувати у підрозділі “Епонімізація”.

Мовознавці зазначають, що назви предметам даються не лише за їх суттєвими ознаками. Навіть у ретельно розроблених галузях знань, які мають давні традиції, вмотивованість може бути суто зовнішньою [106, с. 35]. Для прикладу, в японській літературознавчій термінології зовнішню вмотивованість мають такі метонімічні терміни: *кібьоші* (黄表紙, *досл.*: “жовті книжки”) – популярний жанр міської белетристичної прози XVIII ст., назва якого пов'язана з жовтим кольором спеціальної вертикальної смужки нанесеної на палітурці книги (на цій смужці зазначалася назва твору); *токан* (五卷, *досл.*: “п'ять сувоїв”) – один із жанрів белетристики доби Едо, який отримав свою назву завдяки особливому типу видань: книги цього жанру складались із шести невеликих брошур, кожна з яких містила по п'ять подвійних сторінок.

Отже, вище ми окреслили основні фахові поняття, якими маємо намір послуговуватись у подальшому дослідженні. Інше завдання цього підрозділу – це огляд наявних праць із галузевого термінознавства, зокрема з галузі літературознавства. Відомо, що наразі існує велика кількість фахових праць із термінології, і це свідчить також про актуальність досліджуваної теми.

Термінологія неодноразово ставала об'єктом дослідження науковців, зокрема досліджувалися такі галузі фахових мов (на матеріалі української мови): військова лексика (Андріянова О. Я., 2011; Мурашко Л. В., 1997; Туровська Л. В., 2005; Яремко Я. П., 1997), назви військової форми одягу (Яценко Н. О., 2007; Яценко Н. О., 2009), бібліотечно-бібліографічна термінологія (Сташко М. В., 1999; Солоіденко Г. І., 2010), медична термінологія (Місник Н. В., 2002), морфологічна термінологія (Ярошевич І. А., 2010), археологічна термінологія (Локайчук С. М., 2009), термінологія податкової сфери (Чорна О. В., 2009), терміносистема журналістики (Гонтар М. О., 2001), термінологія землеустрою та кадастру (Тур О. М., 2009), біологічна термінологія (Симоненко Л. О., 1991),

мистецтвознавча термінологія (Іващенко В. Л., 2006), астрономічна термінологія (Андрусишин О. М., 2013), терміни кобзарського мистецтва (Іващенко В. Л., 2007), лінгвістична термінологія (Антимирова В. В., 2011), юридична термінологія (Хижняк С. П., 1997; Левина М. А., 2013), філософська термінологія (Клиншова Н. А., 1994; Турчин В. В., 2001), швацька термінологія (Романова О. О., 2007), термінологія органічної хімії (Цимбал Н. А., 2007), фізична (Пілецький В. І., 1994), релігійна термінологія (Пуряєва Н. В., 2001), документознавча термінологія (Комова М. В., 2011), метамова фітнесу (Павлюк І. Б., 2014), науково-технічна термінологія (Непийвода Н. Ф., 1997).

Відома низка досліджень галузевих термінологій на матеріалі різних мов: науково-технічна термінологія (Прозоров О. С., 1968), лісотехнічна лексика (Прач В. І., 1990), військова термінологія (Ісаєва К. Д., 2009; Михайленко Т. Д., 1996; Пашковский О. А., 1958; Петрова О. П., 1948; Терещенко В. В., 2001; Фахрутдинова Д. Р., 1999), юридична термінологія (Козоріз О. П., 2014; Комарницька Т. К., 2010; Рижков А. Г., 2007), термінологія штучного інтелекту (Сліпецька В. Д., 2008), релігійна термінологія (Жерновой Є. Г., 2003), комерційна термінологія (Омарова Т. Р., 2000), медична термінологія (Мишланова С. Л., 1998), політична термінологія (Фоміна І. Н., 2006), туристична термінологія (Закутіна М. О., 2013), лінгвістична термінологія (Підвойний В. М., 2001).

Проаналізувавши основні теоретичні поняття та розглянувши практичні праці лінгвістів і термінознавців, вважаємо за необхідне спинитися на понятті *літературознавчий термін*, яке є ключовим у нашому дослідженні.

Літературознавець П. В. Білоус пропонує таке визначення: “літературознавчий термін – слово, що співвідноситься з певним літературознавчим поняттям і виражає його сутність. <...> Мовою літературознавства є термінологія, що почала складатися від початку існування літератури, і виконувала важливу функцію чіткого визначення та тлумачення всіх понять, які стосуються літературної творчості. Термінологія

літературознавства відображає систему знань про словесне мистецтво і охоплює велику кількість термінів” [14].

В. П. Григор'єв подає таке визначення: “літературознавча термінологія – сукупність термінів, які вживаються в літературознавстві як науці. Як і будь-яка термінологія, термінологія літературознавства відображає насамперед традиційні, усталені уявлення про специфічний об'єкт дослідження і оформлює предмет даної галузі знання, фіксуючи її фундаментальні та особливі поняття у вигляді системи їх більш чи менш загальноживаних означень” [167]. Розглянувши низку визначень, що їх пропонують науковці, та врахувавши особливості японської мови і специфіку досліджуваної галузевої термінології, спробуємо сформулювати визначення об'єкта нашого дослідження. Отже, під поняттям “літературознавчий термін” матимемо на увазі слово, словосполучення чи словозчеплення, що відображає певне фіксоване поняття літературознавства і належить до певної системи – літературознавчої термінології.

Однією з особливостей літературознавчої термінології фахівці називають існування та функціонування так званих “розмитих”, тобто строго не визначених понять і відповідних термінів, присутність яких вважають не лише допустимою, але й необхідною з огляду на специфічність об'єкта фахової мови літературознавства. Подібні терміни (за умови, що в них відображаються важливі характеристики понять) у низці випадків мають зміст. Проте, як свідчить практика, в окремих галузях термінології літературознавства (наприклад, у поезиці) саме досягнення однозначності та послідовності у вживанні основних термінів сприяє успіху аналітичних досліджень [167]. Отже, можемо констатувати неоднорідність, а в деяких випадках навіть полярну протилежність у формуванні точності літературознавчих термінів, зумовлену багатогранністю художньої літератури.

Літературознавчій термінології присвячено низку праць, у яких об'єктом дослідження, зокрема виступають: термінологія англійського

літературознавства (Волкова Т. Я., 2002; Палієвська Ю. В., 1983), терміни літературознавства та лінгвістики (Жуков О. Р., 2012), літературознавча термінологія початку ХХ ст. (Жангазінова Р. Т., 2014), англійська та російська літературознавчі термінології (Дехтярева І. А., 2002), літературознавча термінологія у давньому українському письменстві (Тимошенко П. Д., 1982), термін “поетика” в літературознавчих методологіях ХХ століття (Хархун В., 2001).

Активно досліджується літературознавча термінологія у творах окремих особистостей: Івана Франка (Шаталіна О. Ф., 2009), Михайла Грушевського (Масликова О. С., 2004), Михайла Драгоманова (Деркач В. В., 1999), Івана Величковського (Шаталіна О. Ф., 2004) та інших. На основі цих праць створено низку словників літературознавчої термінології окремих письменників: Івана Франка (Пінчук С. П., Регушевський Є. С., 1966), Михайла Грушевського (Масликова О. С., 2002) та інших.

Японські лексикографи також створили низку літературознавчих словників: Накамура Юкіхіко (中村幸彦), Окамі Масао (岡見正雄), Сакакура Ацуйоші (阪倉篤義) – “Словник літературознавчих та лінгвістичних термінів доби Едо”, Одагірі Сусуму (小田切進; “Словник нових літературознавчих термінів /від 1868 р./”), Мійоші Юкіо (三好行雄; “Словник термінів новітньої японської літератури”), Ічіко Теїджі (市古貞次; “Словник давніх японських літературознавчих термінів”), О:ока Шін (大岡信; “Словник географічних назв, які трапляються у художніх творах”), Ісода Коїчі (磯田光一; “Біографічний словник японських письменників”), Маруяма Рімпей (丸山林平; “Тлумачний словник класичної літератури та довідник з японської літератури”), Нішіо Мінору (西尾實; “Словник з історії японської літератури”), Хісамацу Сен'ічі (久松潜一; “Японський літературний словник”).

Як бачимо, велика кількість лексикографічних джерел, практичних і теоретичних праць свідчить про актуальність дослідження галузевої термінології та про широку джерельну базу дослідження термінології японського літературознавства.

1.2. Методологія дослідження літературознавчої термінології

Окресливши у попередньому підрозділі основні теоретичні поняття, якими оперуватимемо у нашому дослідженні, визначимо можливі методи дослідження японської літературознавчої термінології. Як відомо, *метод* (від грец. *méthodos* – “шлях дослідження”) – 1) спосіб організації пізнавальної та дослідницької діяльності науковця з метою вивчення явищ і закономірностей певного об’єкта науки; 2) система процедур аналізу об’єкта дослідження та / або перевірки отриманих результатів (у другому значенні метод ототожнюється з терміном “методика”) [160, с. 329]. Отже, розглянемо методи дослідження, дотичні до мети і завдань нашої роботи.

Відомо, що наявність у терміні мовного субстрату забезпечує можливість застосування усього набору лінгвістичних методів для вивчення його формальної структури, починаючи від морфемного і закінчуючи синтаксичним рівнем (у межах вільних і стійких словосполучень) [106, с. 143]. Виходячи з цього положення, для дослідження структури термінів японського літературознавства вважаємо за доцільне обрати такі лінгвістичні методи, як словотвірний аналіз та морфемний аналіз.

Словотвірний аналіз – комплексна методика встановлення механізму творення слова та його місця у словотвірчій підсистемі мови; передбачає вияв зв’язку похідності, тобто твірної основи, словотворчого форманта, словотвірного значення, способу словотвору та словотворчого типу [160, с. 566]. Метод словотвірного аналізу використовуватимемо для визначення способу творення терміна. За допомогою морфемного аналізу встановимо способи та типові моделі термінологічних одиниць, утворених на основі морфологічного способу словотвору.

За сучасною лінгвістичною енциклопедією, *морфемний аналіз* – методика словотвору й морфеміки, спрямована на встановлення складу морфем у слові. Існують такі процедури морфемного аналізу: 1) визначення

частини мови слова або (за необхідності) – граматичного значення словоформи; 2) установлення семантичної похідності аналізованого слова; 3) побудова словотвірного ланцюжка від початкової форми аналізованого слова до твірної основи і далі – до непохідної твірної основи; 4) виділення основи аналізованого слова, флексії, формотворчих й основотворчих морфем (якщо вони є) шляхом зіставлення початкової форми з іншими граматичними формами слова; 5) установлення словотворчих афіксів у складі аналізованого слова шляхом послідовного зіставлення похідних і твірних основ у словотвірному ланцюжку; 6) виділення кореня слова його зіставленням зі спорідненими й одноструктурними словами [160, с. 396].

Окрім вищезазначених методів морфемного та словотвірного аналізу, маємо на меті застосовувати статистичний метод для встановлення кількісного та відсоткового складу термінологічних одиниць певного способу словотвору та певної семантичної групи термінів. Отримані за допомогою цього методу дослідження результати висвітливо у вигляді діаграм. Наведемо розгорнуте визначення та алгоритм дії статистичного методу (або лінгвостатистичного експерименту, або квантитативного аналізу).

Лінгвостатистичний експеримент – методика квантитативної лінгвістики, спрямована на отримання кількісних характеристик певних мовних явищ (частотності фонем, складів, слів, речень, довжини слова, речення тощо) і встановлення достовірності статистичних результатів. Перший етап – це висунення певної гіпотези відповідно до окресленої мети і завдання. Другий – визначення (залежно від мети) межі генеральної сукупності – усього масиву об'єктів, що вивчаються, об'єднаних певними якісними та кількісними ознаками. Третій етап – обробка і статистичний аналіз отриманих результатів шляхом виокремлення варіаційних рядів, укладання таблиць, діаграм, графіків, обрахування середнього арифметичного. Четвертий етап – опис закономірностей, установлених статистично, інтерпретація отриманих величин, тобто якісний аналіз досліджуваного явища [160, с. 307–308].

Також маємо на меті використати елементи таких методів: 1) *порівняльно-історичний* (для виявлення спільних рис мовної форми вираження та змістового наповнення термінів, їх структурних компонентів і елементів у різних мовах, у різних хронологічних межах); 2) *структурний метод* (для вивчення формальної та змістової структур терміна) з використанням *дистрибутивного аналізу* (для вивчення сполучуваності термінів і його лексико-семантичних зв'язків – синонімії, паронімії, омонімії та полісемії в галузевих терміносистемах; 3) *компонентний аналіз* (для вивчення семантичної структури термінів); 4) *функціональний аналіз* (для з'ясування особливостей вживання термінів у наукових текстах) [20, с. 18]. Зазначимо, що метод функціонального аналізу досить новий у термінознавстві. Відомо, що за часів Д. С. Лотте термін переважно вивчався у сфері фіксації – у словниках, відповідно, в його ідеальному вигляді, як абстракцію. На новому етапі термін аналізується як конкретний об'єкт, у всіх його зв'язках і вираженнях, зокрема у різноманітних варіантах [105, с. 171-172].

Для створення макроструктури системного словника японських літературознавчих термінів, який має виконувати дві основні функції – системну і довідкову – пропонуємо користуватися елементами двох видів групування слів у словнику: за близькістю звучання, тобто в алфавітному порядку, та за змістовою подібністю (вказівка у словниковій статті на суміжні поняття, систему гіпо-гіперонімічних зв'язків тощо).

Спираючись на постулат про максимальну інформативність ідеографічного словника, подання дефініцій здійснимо за принципом енциклопедій. Сучасне термінознавство і термінографія, які вбирають у себе досвід ідеографічної лексикографії, використовують ідеї і методи системності лексики [92, с. 114]. У виборі методів тлумачення термінів, релевантних для словника японської літературознавчої термінології, керуватимемося постулатом про першочергове завдання словників системного типу дати вичерпне визначення спеціальних понять у контексті

термінологічної системи. Системність лексики відображають *аналітичні* (або *описово-логічні*) та *родо-видові тлумачення*. Аналітичні прийоми тлумачення значень слів засновані на тому, що значення одних слів тлумачиться за допомогою інших через виявлення тих суттєвих відмінних ознак, завдяки яким ці значення певним чином співвідносні одне з одним [92, с. 52-53]. Серед аналітичних методів тлумачення у межах японської літературознавчої термінології пропонуємо послуговуватися такими відомими у науці типами тлумачень: *описовий класичний* та *лічильний*. Суть описового класичного методу полягає в тім, що при семантичному “накладанні” одних слів на інші відбувається розкриття змісту слів на ідентифікуючу і конкретизуючу частини [92, с. 53].

Лічильний спосіб тлумачення полягає у розкритті не змісту значення слова, а об’єму цього значення шляхом перелічення підкласів певного класу предметів [92, с. 55]. Ми, услід за фаховими лексикографами, під час укладання словника японських літературознавчих термінів вживатимемо лічильний спосіб тлумачення винятково у комбінованих дефініціях. Як допоміжний метод тлумачення залучимо також синонімічний та антонімічний типи дефініції. Застосування таких типів тлумачення доречне у системному словнику, оскільки в подібних дефініціях відображаються системні зв’язки термінологічних одиниць, висвітлення яких є одним із завдань проєктованого словника.

Отже, ми визначили релевантні методи дослідження японської літературознавчої термінології, якими маємо на меті послуговуватися для досягнення мети та вирішення конкретних завдань нашої роботи. Серед таких методів плануємо застосовувати як загальнолінгвістичні, які абсолютно прийнятні для аналізу галузевої термінології, так і термінологічні: словотвірний аналіз, морфемний аналіз, лінгвостатистичний експеримент (квантитативний аналіз); а також елементи порівняльно-історичного методу, структурного методу, компонентного та функціонального аналізу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Здійснивши огляд низки теоретичних праць, можемо констатувати, що існують прогалини у визначенні ключових теоретичних питань галузевого термінознавства. Зокрема, серед науковців немає згоди у формулюванні поняття “термін”. Ми проаналізували низку визначень, які переважно базуються на таких твердженнях: термін – це *знак*, за допомогою якого у матеріальній формі закріплюються (фіксуються) результати пізнання, термін – спеціальне слово, термін – слово в особливій функції, термін – вербалізований спеціальний концепт тощо. Взявши до уваги теоретичні розробки термінологів та зваживши на специфіку лексики японської мови, ми запропонували визначення поняття *термін*, яке, на нашу думку, є релевантним до досліджуваної галузевої термінології: *термін* – слово, словосполучення або словозчеплення, яке виконує особливу функцію номінації спеціальних наукових понять, має дефініцію та є елементом певної терміносистеми. У пропонованому визначенні ми звернули увагу на присутність словозчеплень як лексичних одиниць, які становлять певний відсоток у формуванні лексики письмового стилю японської мови, а отже – і у творенні термінологічних одиниць досліджуваної терміносистеми.

У науковій літературі поняття *термінологія* визначають по-різному: наука про терміни; фахова лексика у складі певної мови; галузева термінологія. У нашому ж дослідженні під поняттям “термінологія” матимемо на увазі лише одне зі значень: термінологія – це галузева терміносистема.

Ми поділяємо думку фахівців про те, що термінологія належить до складу загальнолітературної мови, а отже, має спільні лексико-семантичні особливості та методи дослідження; водночас, фахова мова має відмінні від загальнолітературної мови особливості (зумовлені вужчим колом застосування), які відображаються у створенні та функціонуванні

нехарактерних для літературної мови афіксів, відмінним кількісно-відсотковим складом способів творення лексичних одиниць тощо.

Систематизувавши низку *вимог* до формування терміна, що їх пропонують науковці та поділяючи думку сучасних термінологів про надання вимогам до терміна статусу *рекомендацій*, вважаємо за доцільне враховувати такі *вимоги* до створення термінів як – передумови та причини у виборі способів термінотворення. Окремо ми розглянули теоретичне підґрунтя однієї з вимог до терміна – *вмотивованості*, яка, беззаперечно, заслуговує на увагу в нашому дослідженні, оскільки японська літературознавча термінологія містить термінологічні одиниці, побудовані на основі різних видів вмотивованості, зумовлених півторатисячолітнім існуванням японської літератури. Ми також навели кілька прикладів повної вмотивованості та відсутності вмотивованості серед термінів японського літературознавства.

Беззаперечно, взяти до уваги необхідно й особливості літературознавчої термінології, одну з яких вважаємо дотичною до теми нашого дослідження – існування так званих “розмитих” термінів, тобто строго не визначених явищ, які змістовно і об’ємно відображають літературознавче поняття. Такі термінологічні одиниці, як правило, мають змінне у діяхронії значення, різні інтерпретації окремими письменниками чи поетичними школами, розгорнуті філософсько-естетичні тлумачення, притаманні класичній японській літературі. Водночас фахівці вказують на існування чітко диференційованих визначень літературознавчих термінів. У досліджуваній термінології такими одиницями вважаємо прописані правила віршування, які містять традиційну метрику, канонічні образність та визначені асоціативні зв’язки.

РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЯПОНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Оскільки термінологія – це не хаотична множина слів, а організована на логічному й мовному рівні система спеціальних назв [49, с. 11], вважаємо за доцільне проаналізувати досліджувану галузеву термінологію з погляду її структури. Під поняттям структури в науці розуміють множину частин або форм, які перебувають у взаємодії та специфічному порядку, необхідному для реалізації певних функцій [190]; за іншим визначенням, структура – це взаємозв'язок складових частин цілого, або ж будова [168, с. 789]. У термінознавстві, як відомо, під поняттям структури термінів мається на увазі будова зовнішньої форми, зумовлена словотворчими типами термінологічних одиниць.

Термінологія, що забезпечує номінацію професійних об'єктів і понять у мові науки й техніки, безсумнівно належить національній мові [31, с. 9–10]. Фахівці називають такі ознаки літературної мови (на відміну від жаргонізмів, діалектизмів тощо), які повною мірою притаманні термінології: впорядкованість лексики, нормативність, стабільність, обов'язковість для всіх членів колективу (носіїв певної мови) та універсальність, яка забезпечує обслуговування усіх сфер суспільного життя [31, с. 10].

Виходячи з того, що словотворення термінів загалом відбувається за тими ж закономірностями і регулюється тими ж моделями, що і словотвір у цілому [31, с. 76; 59, с. 63; 106, с. 29], для аналізу структурних характеристик термінів маємо намір послуговуватися правилами словотвірного аналізу загальнолітературної лексики.

Враховавши пропоновані термінологами різні класифікації словотворчих типів термінів [49, с. 13–14; 106, с. 48–63; 111, с. 72–97; 174, с. 83] – а також специфіку японської мови як субстрату досліджуваної галузевої термінології, пропонуємо аналізувати термінологію японського літературознавства за такими основними словотворчими типами: слова-

терміни, терміни-складні слова, терміни-словосполучення, складноскорочені терміни. Зазначимо, що словотвірна структура японської літературознавчої термінології тісно пов'язана з етимологічною структурою японської мови в цілому. Перш ніж перейти до безпосереднього дослідження словотвору галузевих термінів, висвітлимо особливості історично сформованих лексичних шарів японської літературознавчої термінології – у виявленні за допомогою лінгвостатистичного методу кількісного та відсоткового складу лексичних груп *ваго*, *канго*, *гайрайго* та їхнього якісного аналізу у контексті досліджуваної терміносистеми. Зважаючи на те, що зазначені групи історично сформованої лексики становлять основу японської мови, а, отже, і термінології літературознавства як частини національної мови, вважаємо за доцільне присвятити один із підрозділів нашого дослідження етимологічній структурі термінів японської літератури.

Отже, у Розділі 2 проаналізуємо японську літературознавчу термінологію з погляду її словотвірної та етимологічної структури, застосувавши елементи словотвірного аналізу, порівняльно-історичного методу та квантитативного аналізу. Зазначимо, що джерельною базою дослідження структури японської літературознавчої термінології стали 5 783 термінологічні одиниці, відібрані нами зі словників [236–239; 241–242; 244–245] методом суцільної вибірки.

2.1. Особливості етимологічної структури японської літературознавчої термінології

Дослідження особливостей етимологічної структури термінології створює основу для розуміння словотвірної, семантичної та функціональної будови фахової мови, а отже – має першочергову важливість у дослідженні будь-якої терміносистеми. Етимологічна структура японської літературознавчої термінології, що налічує півтори тисячі років, має свої унікальні особливості. Етимологічна структура термінологічних одиниць японської мови уже ставала об'єктом дослідження, зокрема, українських

сходознавців: на матеріалі юридичної [86] та туристичної [58] термінології. Етимологічна структура літературознавчої термінології, за нашими даними, досліджена не була.

Відомо, що лексика японської мови – і літературознавчої термінології зокрема – має три етимологічно сформовані шари:

- 1) власне японські слова – *ваго* (和語);
- 2) слова китайського типу – *канго* (漢語);
- 3) європейські запозичення – *гайрайго* (外来語).

У сучасній японській мові виокремлюють також як окремі типи: *слова, оформлені латиницею* (ローマ字 – *ро:маджі*, *досл.*: “римські літери”) та *мішані*, або *слова-гібриди*. Така ситуація в японській мові склалася внаслідок історичного розвитку мови: найбільший вплив на словниковий склад японської мови мали від VII ст. китайська мова, а з XVI ст. – європейські мови. За даними Державного науково-дослідного інституту рідної (японської) мови, у загальнолітературній мові власне японські слова складають 37 %, слова китайського типу – 48 %, європейські запозичення – 10 %, мішані – 6 % [138, с. 189]. Відсоткові показники типологічних шарів у галузевих терміносистемах відмінні від загальнолітературних. Це підтверджують і наші дані квантитативного аналізу, здійсненого над мовним матеріалом літературознавчої термінології:

1) літературознавчі терміни-*канго* (漢語, *досл.*: “китайські слова”) становлять 3 469 одиниць (або 60 % від загальної кількості досліджених нами термінів), напр.: *танка* (短歌, *досл.*: “коротка пісня”) – один із провідних жанрів японської класичної поезії, *каниші* (漢詩, *досл.*: “китайські вірші”) – загальна назва китайськомовних віршів різноманітних форм та жанрів, складених японськими поетами, *кіко-бун* (紀行文, *досл.*: “мандрівні нотатки”) – прозовий жанр мандрівних ліричних щоденників тощо;

2) літературознавчі терміни-*гайрайго* (外来語, *досл.*: “іноземні слова”) становлять 1 223 одиниці (або 21 % від загальної кількості мовного матеріалу), напр.: *нео-курашішідзуму* (ネオ・クラシシズム) – нео-класицизм,

контекісудо (コンテキスト) – контекст, *саіенсу-фікушьон* (サイエンス・フィクション) – наукова фантастика (від *англ. science fiction*);

3) літературознавчі терміни-*ваго* (和語, *досл.*: “японські слова”) складають 719 одиниць (або 12 % від загальної кількості), *напр.*: *аваре* (哀れ) – категорія середньовічної естетики, що домінувала в японській літературі та мистецтві й означала “прекрасне”, “чарівне”; *івай-ута* (いはひ歌) – пісня-вітання, славослів’я; *емакі-моно* (絵巻物) – “повість у картинках” – альбом ілюстрацій із коротким пояснювальним текстом;

4) мішані літературознавчі термінологічні одиниці складають 392 одиниці (або 7 % від загальної кількості), *напр.*: *сонетто-хайкай* (ソネット俳諧) – *ренку*, яка складається із 14 строф; *хонкадори* (本歌取り) – ремінісценція, алюзія на відомий вірш іншого автора; *усуку тей мо накі* (うすく体もなき) – у негативній критиці *хайкай* – занадто легкий, позбавлений емоційної глибини вірш;

5) літературознавчі термінологічні одиниці, оформлені латиницею (ローマ字 – *ро:маджі*) у нашій джерельній базі виявлені не були (0 % від загальної кількості).

Серед мішаних термінів у використовуваній джерельній базі ми виявили такі етимологічні моделі:

а) *канго* /漢語/ – *ваго* /和語/ (*напр.*: *імі-дзуке* /意味付け, *досл.* “поєднання за змістом”/ – один зі способів поєднання строф *ренга*);

б) *канго* /漢語/ – *гайрайго* /外来語/ (*напр.*: *мінію-но буму* /民謡のブム, *досл.* “бум народної пісні”/ – період відродження і масової популярності фольклорної поезії, що виник відразу після Другої світової війни);

в) *гайрайго* /外来語/ – *канго* /漢語/ (*напр.*: *пуроретаріа-бунгаку* /プロレタリア文学/ – пролетарська література; літературний напрям ХХ ст.);

д) *ваго* /和語/ – *канго* /漢語/ (*напр.*: *кіреджі* /切れ字/ – цезура; частка, яка інтонаційно поділяє вірш на дві частини, додаючи йому граматичної та інтонаційної завершеності);

е) *ваго* /和語/ – *канго* /漢語/ – *ваго* /和語/ (напр.: *тонарі-но джісан-но ханаши* / 隣の持参の話, досл. “принесені сусідами казки”/ – один із типологічних різновидів японських народних казок *мукаші-банаши*).

Зазначимо, що такі моделі як: *ваго* /和語/ – *тайрайго* /外来語/, *тайрайго* /外来語/ – *ваго* /和語/, а також будь-які комбінації з *ро:маджі* /ローマ字/ серед термінів, що стали нашим об’єктом дослідження, виявлені не були.

Терміни-канго. За результатами здійсненого квантитативного аналізу одиниці *канго* (漢語) виявилися найчастотнішими у літературознавчій термінології (60 % від загальної кількості). Слова, запозичені з китайської мови або створені самими японцями із засвоєних раніше китайських коренів, займають помітне місце і в сучасній японській лексиці [138, с. 50]. Високу частотність слів *канго* у загальнолітературній мові (і в термінології зокрема) фахівці пояснюють, по-перше, потужним впливом китайської культури [3; 138, сс. 55, 190] і, по-друге, зручністю побудови таких слів, для яких типові висока інформативність, прозорість словотворчої структури та дериваційний потенціал [3; 138, с. 50]. Саме такі структурні характеристики слів-*канго*, за результатами здійсненого лінгвістичного аналізу, створили високу продуктивність цих слів у побудові літературознавчих термінів морфологічними способами коренескладання та афіксації. У межах зазначених способів терміни-*канго* утворюють лексичні поля. Зокрема продуктивними словотворчими коренями виявилися такі: *ка* (歌, досл.: “пісня”), *ші* (詩, досл.: “вірш”), *ку* (句, досл.: “рядок”), *тай* (体, досл.: “стиль”), *кан* (漢, досл.: “китайський”), *хон* (本, досл.: “книга”), *текі* (劇, досл.: “театр”) та ін. Продуктивними афіксами китайського походження у досліджуваній термінології виявилися такі: *-шія* /джя/ (者), *-джін* (人), *-ші* (師) – на позначення особи, *-мі* (み), *-шіюгі* (主義), *-ке* (気) – на позначення абстрактних понять.

За нашими спостереженнями, терміни-*канго* типові для більшості жанрів японської літератури. Відсутні терміни-китайського походження лише

в одиницях, що номінують поняття у виключно японських класичних жанрах (напр., *вака* 和歌) та в літературі і теоретичних трактатах представників національної школи *кокугаку* (国学).

Терміни-ваго. Одиниці *ваго* (和語) в японській літературознавчій термінології становлять 12 %, що є досить високим показником порівняно з іншими терміносистемами (у юридичній термінології – 2 % [90, с. 43–44], у туристичній термінології – 0 % [58, с. 16]). Причиною високих показників власне японських одиниць, на нашу думку, є те, що літературознавча термінологія, на відміну від туристичної та юридичної, має багатовікову історію, протягом якої більшість термінологічних одиниць була сформована за часів панування національних жанрів (*вака*, *моногатарі* тощо), для обслуговування яких карбувалися терміни винятково японського походження. А надзвичайно шанобливе ставлення японців до своєї літературної спадщини зробило ці терміни класичними і вживаними у сучасному літературознавстві, де вони складають левову частку. Так, один із перших поетичних трактатів “Передмова” Кі-но Цураюкі до “Кокін-вака-шю” (VIII ст.) містить терміни лише японського походження для класифікації типів пісень Ямато (напр.: *кадзое-ута* /数え歌, досл.: “пісня-переказ”/ – вірші описового характеру; *надзурае-ута* /謎らえ歌, досл.: “пісня-уподібнення”, або ж “пісня-загадка”/ – різновид *вака*, зміст у яких виражається опосередковано, тобто шляхом натяків, загадок тощо). Одиниці типу *ваго* шанувалися представниками “національної науки” *кокугаку* (国学), які ревно відроджували давні японські терміни та створювали нові одиниці *ваго*. Також, за нашими спостереженнями, слова *ваго* постають як термінологічні одиниці у жанрах казок (напр.: *добуцу-но ханаші* /動物の話, досл.: “оповідання про звірів”/) та фольклорних пісень (напр.: *ніва-ута* /庭歌, досл.: “садові пісні”/), у поширених за доби Едо жанрах *ренга* та *хайку* (напр.: *кокоро-дзуке* /心付け, досл.: “єдність духу”/), белетристиці *гесаку* (напр.: *йоміхон* /読み本, досл.: “книга для читання”/), традиційній драматургії (напр.: *мачіірі но* /町入り能,

досл.: “но запрошених містян”/) тощо. При цьому, терміни-*ваго* не характерні для жанрів китайського походження (*канші*, *гуші* тощо) та не продуктивні в літературі ХХ–ХХІ ст.

Що ж до структурних характеристик термінів-*ваго*, то у джерельній базі пропонованого дослідження ми виявили, що для цих одиниць характерні такі способи словотвору:

1) основоскладання у межах морфологічного способу словотвору (напр.: *курікаеші* /繰り返し, досл.: “повторення”/, *мацурі ута* /祭り歌, досл.: “ритуальні пісні”/, *катарі-моно* /語り物/ – жанр середньовічних усних оповідань, відтворюваних мандрівними оповідачами *біва-хоші*);

2) словосполучення у рамках синтаксичного способу словотвору (напр.: *моно-но аваре* /物の哀れ, досл.: “чарівний смуток речей”/ – одна з головних категорій японської естетики та поезики *вака* доби Хей-ан, *вакаре-но ута* /別れの歌, досл.: “пісня розлуки”/ – класичні вірші-*вака*, на теми розлуки закоханих, родичів тощо);

3) метафори у межах лексико-семантичного способу словотвору (напр.: *іро* /色, досл.: “колір”/ – у поезії *хайкай* пряме, неопосередковане означення певного явища або предмета; *йодаре* /涎, досл.: “слина”/ – у негативній критиці *хайкай* банальний, неоригінальний вірш; *ніой* /匂, досл.: “аромат”/ – один із принципів поєднання строф *ренга*).

При цьому зазначимо, що такі способи морфологічного словотвору, як коренескладання, афіксація та аббревіація, не притаманні термінам-*ваго*.

Термінологічні одиниці *ваго* походять від винятково японських за походженням лексичних, морфологічних та лексико-граматичних одиниць, а отже, зрозумілі для будь-якого носія японської мови, що не обізнаний із китайською або європейськими мовами (вони необхідні для розуміння значення термінів *канго* та *гайрайго*). Тобто одиниці *ваго* відповідають таким вимогам, які зазвичай висуваються до творення термінів: зрозумілість, умотивованість і прозорість внутрішньої форми. Проте терміни-*ваго* не

відповідають вимозі економічності у формальних засобах вираження, оскільки у своєму складі мають велику кількість морфем або і слів (нерідко утворюючи словосполучення); також терміни-*ваго* мають невисокий дериваційний потенціал.

Окрім вищеназваних відповідностей і невідповідностей вимогам до творення термінів, структурних та функціональних характеристик термінів-*ваго*, вони мають одну притаманну лише їм (на відміну від одиниць *канго* та *гайрайго*) особливість. Це – національний японський колорит, що його за віки свого існування увібрали у себе ці терміни.

Терміни-гайрайго. Як відомо, терміни-гайрайго – це запозичення з європейських мов, які на відміну від *ваго* та *канго*, графічно оформлюються *катаканною*. У літературознавстві терміни-гайрайго, за нашими спостереженнями, означають або сучасні напрями та стилі (напр.: *xani:ендінгу* /ハッピーエンディング/, від *англ. happy ending* – “щасливий кінець твору /за сюжетом/”), або номінують класичні європейські поняття (напр.: *бараддо* /バラッド/, від *англ. ballad* – “балада”). При цьому усі досліджені одиниці *гайрайго* за часом створення датуються кінцем XIX – початком XXI ст. Створення таких одиниць термінологі називають *прямими* (або *оригінальними*) запозиченнями [49, с. 109; 109, с. 10–12]. *Пряме* (оригінальне) запозичення – це слово, перенесене до мови-реципієнта з мови-продуцента у тому вигляді (у тій формі), в якій воно існує в ній у момент запозичення [111, с. 10]. Прямі запозичення формують спільний лексичний фонд у різних, не обов’язково споріднених мовах, що сприяє взаєморозумінню фахівців, які розмовляють різними мовами [49, с. 109].

Частка термінів-гайрайго серед слів та словосполучень, які стали об’єктом нашого дослідження, становить 1 223 одиниці (або 21 % від загальної кількості). Такий показник вищий від відсотка слів-гайрайго у загальнолітературній мові, який становить 10 %. Кількість прямих європейських запозичень відмінна у різних сферах. Найбільше їх зосереджено у сфері розваг, побуту, мод, а також науки [129, с. 156; 138,

с. 190]. Так, у туристичній термінології одиниці-*гайрайго* складають 59 % [58, с. 16]. Тенденцію до запозичення та створення нових слів, незважаючи на наявність у японській мові багатого національного словника, лінгвісти пояснюють готовністю до сприйняття запозичень. На відміну від деяких країн, які намагаються обмежити використання запозиченої лексики, Японія не має ніякого формального обмеження на використання іноземних слів [16, с. 204]. Детальніший аналіз термінів-*гайрайго* буде здійснений в окремому підрозділі, присвяченому запозиченню як способу термінотворення японської літературознавчої термінології.

Отже, за допомогою квантитативного аналізу ми встановили такі кількісні та відсоткові показники етимологічної структури японської літературознавчої термінології: одиниці-*канго* – 60 %, одиниці-*гайрайго* – 21 %, одиниці-*ваго* – 12 %, *мішані* – 7 %, *ро:маджі* – 0 %. Також ми виявили типові моделі *мішаних* одиниць літературознавчої термінології. За допомогою методу лінгвістичного аналізу досліджено функціонування різних шарів лексики у способах термінотворення та в різних жанрах літератури. Зокрема ми продемонстрували, що терміни-*ваго* – одні з найдавніших за часом створення і вживаються переважно для обслуговування традиційних японських жанрів (*вака* / 和歌 /, *мукаші-банаші* / 昔話し / тощо); терміни-*гайрайго* типові переважно для літератури кінця XIX – початку XXI ст., тоді як одиниці-*канго* найпоширеніші і вживаються паралельно з *гайрайго* та *ваго* майже у всіх жанрах – як давніх, так і сучасних.

2.2. Морфологічний спосіб термінотворення

У цьому підрозділі ми проаналізуємо один зі способів творення японських літературознавчих термінів – морфологічний. Зважаючи на те, що морфологічні якості термінів підвладні єдиним для усієї мови правилам граматичної будови [31, с. 76], при аналізі термінів японського літературознавства спиратимемось на загальнолінгвістичні *морфологічні способи словотвору*, які є механізмом творення слів за допомогою морфем

(афіксації), поєднання слів чи основ (композиції) та усичення слів або компонентів у складі сполук (абревіації). На протигагу неморфологічним способам, морфологічні способи словотвору здебільшого видозмінюють у процесі творення склад морфем похідних слів (на відміну від твірних) або ж вигляд слова у випадках композиції та абревіації [160, с. 397]. Разом з тим, специфіка функціонування термінів обумовлює і деякі особливості термінотворення – формування специфічних для окремих терміносистем словотворчих засобів (афіксів і афіксоїдів) сприяє активації непродуктивних у загальнолітературній мові способів словотвору [154, с. 47]. Виявлення особливостей морфологічного словотвору, притаманних саме досліджуваній галузевій термінології і відмінних від загальнолінгвістичних, становить одне із завдань нашого дослідження. Також за допомогою методу квантитативного аналізу виявимо кількісно-відсотковий склад кожного з типів морфологічного способу словотвору та проаналізуємо типові словотворчі моделі.

Як відомо, морфемний спосіб термінотворення має найпоширеніше застосування, як і в загальнолітературній мові, так і в термінології [59, с. 65]. Велика продуктивність цього способу термінотворення характерна і для досліджуваної японської літературознавчої термінології. За нашими підрахунками, кількість термінологічних одиниць, утворених морфологічним способом термінотворення, становить 3 470 одиниць (або 60 % від загальної кількості). Такий відсоток виявлених одиниць підтверджує тезу науковців про домінування морфемного способу термінотворення.

Зазначимо, що японська мова має свою, відмінну від європейських мов специфіку, яка відображається і в морфемній будові термінологічних одиниць. Послугуючись термінологією О. А. Пашковського, яка вживана у вітчизняній японістиці, виокремлюватимемо коренескладні одиниці, які якісно відповідають європейським складним словам і є результатом одного з найпродуктивніших способів творення лексики письмового стилю японської мови – коренескладання [138].

Отже, ми поставили перед собою такі конкретні завдання, які маємо намір вирішити у межах цього підрозділу дослідження: встановити відсоток кожного із типів словотвору у морфологічному способі, виявити та проаналізувати продуктивні моделі термінотворення, а також дослідити особливості окремих типів морфологічного словотвору японської літературознавчої термінології.

2.2.1. Коренескладання

Першим серед морфологічних способів творення термінів розглянемо найпродуктивніший у японській мові загалом і в досліджуваній термінології зокрема спосіб коренескладання. Під коренескладанням, слідом за О. А. Пашковським, будемо розуміти процес створення слів із запозичених і засвоєних китайських коренів, які у новоствореному слові зберігають семантичну самостійність і прозору внутрішню структуру, водночас становлять єдине складне слово [138, сс. 51, 61]. Для одиниць, утворених способом коренескладання, типові: внутрішня відокремленість, описовий характер, творення семантики цілого від частин [138, с. 62].

За даними здійсненого квантитативного аналізу, коренескладання виявилось найпродуктивнішим способом термінотворення японської літературознавчої лексики: коренескладні слова становлять 2 713 одиниць (або 47 % від загальної кількості). Високий словотвірний потенціал коренескладання серед японської лексики загалом фахівці пояснюють переважним творенням коренескладних термінів за допомогою *канто*, які своєю чергою мають зручні для термінотворення особливості: по-перше, корені китайського походження короткі (компактні) і мають практично безмежні можливості комбінування – із них легко утворюються складні слова; по-друге, окремі корені-*канто* мають прозору семантику, завдяки якій зберігається легка семантична ідентифікація складних новостворених термінів [3; 138].

Коренескладання є продуктивним способом словотвору і в сучасній японській мові, про що свідчить вживання попередньо засвоєних китайських коренів у нових комбінаціях. Тобто створюються власне японські коренескладні неологізми, які зовнішньо не відрізняються від запозичених із Китаю [138, с. 54]. Лише фактичні відомості про кожен окрему одиницю дають підстави стверджувати, до якого періоду належить той чи інший термін [138, с. 58]. Отже, поряд із китайськими запозиченнями стоять власні японські коренескладні одиниці, які утворюються із тих самих китайських коренів. Суто японськими коренескладними одиницями вважаються слова із коренем *ва* (和, *досл.*: “японський”) [138, с. 53–54]. У літературознавчій термінології, за нашими спостереженнями, одиниці з коренем *ва* вживаються на позначення виключно японських традиційних феноменів літератури, наприклад: *васан* (和讃) – жанр японської релігійної поезії, *вабун* (和文) – 1) японська література IX–XII ст.; 2) мова японської класичної поезії без використання китайськомовних слів (*канго*).

Окрім складання окремих коренів, у японській мові надзвичайно поширено також приєднання коренів до попередньо складених слів [138, с. 50]: приєднані корені структурно подібні до афіксів, проте такими не вважаються, оскільки мають власну повноцінну семантику, що не характерно для афіксів.

Отже, у японській мові існують три різновиди коренескладних слів: запозичені з Китаю лексичні одиниці (вони, проте, не вважаються запозиченнями і неологізмами як такими, оскільки потрапили до японської мови за часів Середньовіччя), власне японські коренескладні слова, які творяться із тих самих китайських коренів, та приєднання коренів до попередньо складених слів.

Виявімо та проаналізуємо продуктивні словотворчі корені одиниць японської літературознавчої термінології. Найпродуктивнішими у нашій джерельній базі виявились одиниці на позначення вірша (пісні): *ка* (*ута*) (歌) та *ші* (詩).

Ка (うた) (歌, досл.: “пісня”, “вірш”) – позначає назви жанрів японськомовної традиційної поезії. Наприклад: *кайо* (歌謡) – давні народні пісні різних жанрів; *седока* (旋頭歌, досл.: “пісня човняра”) – давній поетичний жанр; *танка* (短歌, досл.: “коротка пісня”) – один із основних жанрів японської класичної поезії (*вака*) зі строфічною формою 5-7-5-7-7.

На відміну від кореня *ка (うた)* (за допомогою якого позначають японськомовну поезію), корінь *ші* (詩, досл.: “вірш”) вживається на позначення назв жанрів китайськомовної поезії та запозичених європейських жанрів. Наприклад: *когоші* (口語詩) – поезія, написана розмовною мовою; *сенсо-ші* (戦争詩, досл.: “воєнні вірші”) – мілітаристична поезія кінця 30-х – початку 40-х років ХХ ст.

Висока частотність термінологічних одиниць, які містять у своєму складі корені *ка (うた)* (歌) та *ші* (詩), на нашу думку, віддзеркалює любов і високу повагу японців до поезії¹.

Продуктивні, але менш поширені, ніж вищенаведені корені, такі одиниці: *ку* (句), *тай* (体) і *хай* (俳). Наведемо кілька прикладів одиниць, утворених за допомогою вказаних коренів:

- *га /ка/* (雅, досл.: “вишуканість”) – вживається на позначення вишуканих стилів, переважно доби Хей-ан, напр.: *каго* (雅語, досл.: “вишукане слово”) – усталена поетична лексика придворних поетів *вака*, за якою віковою традицією закріплювалися певні асоціативні ряди; *табун* (雅文, досл.: “вишукане письмо”) – спосіб письма, який імітував поетичний стиль доби Хей-ан;

¹Відомо, що від VIII ст. кращими поетами укладалися імператорські антології, які містили декілька тисяч віршів, у Х ст. за наказом імператора було утворене Міністерство поезії, сьогодні чи не кожен японець, який уміє писати, випускає невеликим накладом збірку власних віршів.

• *текі* (劇, досл.: “театр”) – використовується для номінації драматичних жанрів, переважно нового часу (XX ст.), напр.: *текіші* (劇詩) – драматичний твір у віршовій формі; *шінтекі* (新劇, досл.: “новий театр”) – один із жанрів театрального мистецтва Японії XX ст., в якому драматургія та режисура були винятково європейськими;

• *кан* (漢, досл.: “китайський”) – застосовується для називання запозичених із Китаю стилів та жанрів, напр.: *канбун* (漢文, досл.: “ханське письмо”) – 1) китайська класична література; 2) середньовічний спосіб письма, заснований на китайській літературній мові *веньянь*; *канші* (漢詩, досл.: “ханські вірші” – від назви історичної доби Хань, 206 р. до н.е. – 220 р. н.е.) – загальна назва китайськомовних віршів різноманітних форм та жанрів, складених японськими поетами;

• *ку* (句, досл.: “рядок”) – вживається для номінації віршових рядків, напр., *атеку* (揚句) – два завершальні рядки *танка* (цим терміном позначається також остання строфа *ренга*); *вакіку* (脇句, досл.: “суміжна строфа”) – термін, яким означають другу строфу *ренга*; *шьоку* (初句, досл.: “перший рядок”) – перший рядок п’ятивірша *танка*;

• *кьо* (狂, досл.: “дотепний”, “комічний”) – використовується для номінації комічних поетичних жанрів та п’єс-фарсів доби Едо, напр.: *кьока* (狂歌, досл.: “комічна пісня”) – сатиричний вірш, а також жанр комічної поезії зі строфічною формою *танка* (5-7-5-7-7 складів), що був особливо популярним у XVIII ст.; *кьоку* (狂句, досл.: “комічні рядки”) – сукупність усіх “низьких” комічних жанрів *хокку*;

• *тай* (体, досл.: “стиль”) – вживається для назв різних поетичних стилів, напр., *йоджьо-тай* (余剰体, досл.: “стиль надлишкового почуття”) – поетичний стиль середньовічної японської поезії, до якого належала поезія з багатим асоціативним підтекстом – *йоджьо* (余剰, досл.: “надлишкові почуття”); *ренга-тай* (連歌体, досл.: “стиль *ренга*”) – стиль *ренга* 80-х років XVII ст., якому притаманна елегантна простота, відсутність вульгарної

лексики та інновацій у метриці; *семью-тай* (宣命体, досл.: “божественний стиль”) – поетичний стиль середньовічної поезії, який охоплює панегірики і пісні синтоїстської релігійної тематики;

- *фу* (風, досл.: “стиль”) – застосовується на позначення різних поетичних стилів, напр.: *фурю* (風流, досл.: “витонченість”, “елегантність”) – вишуканий, елегантний стиль у поезії та мистецтві; *шярефу* (洒落風, досл.: “дотепний стиль”) – оригінальний стиль поезії учня Мацуо Башьо Такараї Кікаку;

- *ха* (派, досл.: “школа”, “течія”) – застосовується для назви літературних течій переважно нового часу, напр.: *моро-ха* (朦朧派, досл.: “туманна школа”) – поетична група, яка сформувалася в кінці 80-х рр. ХХ ст. у рамках “Руху за вірші «нового стилю» (*шінтайсі ундо*)”; *сенго-ха* (戦後派, досл.: “післявоєнний напрям”) – післявоєнний літературний напрям, основною концепцією якого була проповідь індивідуалізму й абсолютної свободи особистості;

- *хай* (俳) – використовується на позначення віршів комічних жанрів, напр.: *хайкай* (俳諧, досл.: “гумор”, “жарт”, “дотеп”) – 1) *танка* комічного змісту або *танка*, яка містить неусталену лексику; 2) комічний різновид *рента* (*хайкай-но рента* або скорочено *хайкай*); 3) синонім тривірша *хайку*; *хайку* (俳句, досл.: “комічні рядки”) – жанр японської поезії зі строфічною формою 5-7-5;

- *хон* (本, досл.: “книга”) – вживається переважно для називання прозових та драматичних жанрів доби Едо, напр.: *дайгібон* (代議本, досл.: “книга дотепних проповідей”) – комічний жанр белетристики епохи Едо, твори якого скидались на традиційні буддійські проповіді із вкрапленнями розважальних жартівливих елементів; *коккейбон* (滑稽本, досл.: “дотепна книга”) – один із видів белетристичної літератури *гесаку* початку ХІХ ст.; *кякухон* (脚本) – жанровий різновид п’єс репертуару театру *кабукі* (歌舞伎),

який зародився й набув виняткової популярності серед тогочасного міського населення за доби Едо.

Усі наведені вище одиниці утворені за допомогою *нерівноправного* словоскладання: де один із компонентів уточнює інший головний компонент, який семантично переважає. *Нерівноправними* є більшість коренескладних одиниць. *Рівноправні* – такі об'єднання коренів, у яких компоненти функціонально однакові, категоріально однорідні, і перебувають у рівному або майже рівному відношенні до семантики слова [138, с. 70]. Рівноправних одиниць у літературознавчій термінології небагато. Нижче наведемо низку прикладів:

- *вакан* (和漢, досл.: “японсько-китайський”) – поєднання поезії, написаної японською та китайською мовами, наприклад, *вакан-авасе* (和漢合せ, досл.: “японсько-китайське змагання”) – змагання з китайської та японської поезії; *вакан ренку* (和漢連句, досл.: “японсько-китайські зчеплені рядки”) – віршовий ланцюжок, у якому чергуються японські та китайські строфи;

- *тай-ю* (体用, досл.: “тіло-функція”) – один зі способів поєднання строф класичної *рента*, який полягає у використанні в суміжних строфах двох видів *тай* і *ю* у межах однієї теми;

- *ші-джьо* (姿情, досл.: “форма-почуття”) – у *хайку* два рівні сприйняття вірша, де *ші* – форма вірша (лексика, метрика, образи тощо), а *джьо* – емоційне забарвлення, глибинний зміст, підтекст тощо;

- *шіка* (詩歌, досл.: “вірші і пісні”) – китайські та японські вірші. Термін виник за часів доби Мейджі (1868–1912 рр.).

Більшість коренескладних слів у нашій джерельній базі, як і в японській мові загалом, двокомпонентні або такі, що приєднали більшу кількість коренів до свого складу поступово. Трикомпонентні терміни, які утворились одночасним поєднанням усіх трьох компонентів рідкісні і

функціонально подібні до двокомпонентних [138, с. 78]. Наведемо кілька прикладів таких одиниць:

- *вакі-готей* (脇五体, досл.: “п’ять стилів «другої строфи»”) – у поезії *рента* – п’ять способів поєднання другої строфи (*вакі*) з першою (*хокку*);

- *кабукі* (歌舞伎, досл.: “мистецтво танцю та співу”) – японський національний театр, у якому поєднуються гра живих акторів (на відміну від театру ляльок *джьорурі*) з традиційною музикою та яскравими декораціями;

- *фудокі* (風土記, досл.: “записи про місцеві звичаї”) – географічно-етнографічні описи провінцій давньої Японії.

Вище ми проаналізували коренескладні одиниці – як запозичені з Китаю, так і утворені японцями. Існує окрема група *уточнювальних* коренів, які вказують переважно на зовнішні ознаки предмету, характеризуючи його форму, якість, функції. Слова з уточнювальними коренями поширені у письмовому стилі сучасної японської мови і зручні для вираження деталізованих понять. Уточнювальні корені зберігають власне, однакове значення у різних коренескладних одиницях. Вони легко з’єднуються з уже наявними одиницями [138, с. 80]. У літературознавчій термінології поширені такі уточнювальні корені: *ко* (小, досл.: “маленький”), *ко* (古, досл.: “старий”), *шін* (新, досл.: “новий”), *цьо* (長, досл.: “довгий”), *тан* (短, досл.: “короткий”), *хан* (半, досл.: “половина”). Наведемо кілька прикладів:

- *кока* (古歌, досл.: “давня пісня”) – поезія прадавніх часів; вірші предків;

- *коута* (小歌, досл.: “пісенька”) – пісенний фольклор городян, зокрема постійних клієнтів та мешканок “веселих кварталів” за періодів Муромачі та Едо;

- *шін-кабукі* (新歌舞伎, досл.: “новий *кабукі*”) – експериментальний напрям у драматургії та режисурі театру *кабукі*, який виник після революції Мейджі і відзначився широким залученням елементів західної драматургії;

- *танренга* (短連歌, досл.: “коротка *ренга*”) – *ренга* у строфічній формі *танка* (5-7-5-7-7), де перші три рядки одного автора поєднувались із двовіршем іншого;

- *цьоку* (長句, досл.: “довга строфа”) – строфа *ренга*, яка містить три рядки (5-7-5). Антонім *цьоку* – *танку* (“коротка строфа”), яка містить два рядки (7-7);

- *хан-касен* (半歌仙, досл.: “половина *касен*”) – *ренга*, яка складалась із 18-ти строф, тобто становила половину віршового ланцюжка *касен-ренга* (36 строф).

Отже, квантитативний та лінгвістичний аналіз дає можливість констатувати, що коренескладання як спосіб термінотворення виявився найпродуктивнішим у творенні літературознавчої термінології, що зумовлено низкою переваг подібних одиниць: прозорістю внутрішньої форми, високим дериваційним потенціалом, письмовим стилем (який є релевантним для літературознавчої термінології) тощо.

2.2.2. Основоскладання

Основоскладання має подвійну природу: частину від складних слів, частину від словосполучень. Компоненти основоскладних одиниць поєднані безпосередньо, без допомоги синтаксем, тому мають вигляд єдиних, граматично цілісних комплексів; багато з них мають спільний наголос (тобто єдину фонетичну структуру). Їхні компоненти усе-таки зберігають основні якості окремих слів, що споріднює їх зі словосполученнями. Отже, за способом поєднання слів їх можна назвати зчепленнями, а за характером утворення – суцільними (нероздільними) словосполученнями (на відміну від звичайних відокремлених словосполучень) [138, сс. 145, 147, 151].

У межах нашої джерельної бази терміни, утворені шляхом основоскладання, становлять 381 одиницю (або 7 % від кількості термінів, що стали об’єктом нашого дослідження). Більшість основокладних одиниць японської літературознавчої термінології будуються за такими моделями:

дієслово – іменник, іменник – іменник, дієслово – дієслово, прикметник – іменник, числівник – іменник.

За нашими спостереженнями, на відміну від проаналізованих вище коренескладних термінологічних одиниць, які присутні майже у всіх жанрах та у різний історичний час; основоскладні одиниці наявні лише у процесах творення вибіркових пластів термінів: найдавніших власне японських жанрів – віршів-*вака*, казок (*мукаші-банаші* /昔話/), фольклорних пісень; а також у поширених за доби Едо термінах жанрів *ренга* та *хайку*, у белетристиці *тесаку* і традиційній драматургії. Наведемо кілька прикладів основоскладних одиниць, утворених поєднанням елементів *ваго*:

- *кадзое-ута* (数え歌, досл.: “пісня-переказ”) – вірші описового характеру. Один із шести видів японської поезії за класифікацією Кі-но Цураюкі, що наводиться в його передмові до поетичної антології “Кокін-вака-шю”;

- *каеші-ута* (返し歌, досл.: “пісня-відповідь”) – вірш-*танка*, написаний у відповідь на поетичне послання;

- *ката-ута* (片歌, досл.: “напівпісня”) – одна із найдавніших поетичних строф;

- *курікаеші* (繰り返し, досл.: “повторення”) – повтор; художньо-стилістичний засіб давньої та середньовічної японської класичної поезії; цей риторичний прийом прийшов до авторської поезії з фольклору, зокрема – із народної пісні *кайо*, і набув особливої популярності за доби Нара (710–794 рр.);

- *мацурі-ута* (祭り歌, досл.: “ритуальні пісні”) – жанр календарно-обрядової поезії за класифікацією Янагіта Куніо;

- *мукаші-банаші* (昔話, досл.: “стародавня розповідь”) – японська народна казка (жанр народної усно-поетичної творчості);

- *окашікі токоро* (可笑しき所, досл.: “те, що захоплює /приваблює, зваблює/”) – привабливість змісту, оригінальність сюжету класичного вірша

вака; термін був запроваджений поетом і теоретиком Фудживара-но Кінто (966–1041) у трактаті “Шінсен дзуйно”;

- *сугуретарі-ута* (勝れたり歌, *досл.*: “видатна /прекрасна, чудова/ пісня”) – термін, запроваджений Фудживара-но Кінто у трактаті “Шінсен дзуйно” для характеристики твору, який органічно поєднував у собі зміст (“*котоба*”), форму (“*сугата*”, “*сама*”, “*арісама*”) та ідею (“*кокоро*”) і відповідав усім вимогам поезики.

У нашій джерельній базі трапляються одиниці, утворені шляхом зчеплення коренескладного (*канто*) та основоскладного (*ваго*) елементів. Подібні мішані одиниці, за нашими спостереженнями, здебільшого творяться за такими моделями: *канто* + *ваго* (напр., *гункі моногатарі* 軍記物語, *досл.*: “описи війни” – військові повісті XIII–XV ст., в основу сюжету яких покладені усні народні оповідання про військові події), *канто* + *ваго* + *канто* (напр., *нара-ехон* 奈良絵本, *досл.*: “нарські ілюстровані книги” – ілюстровані рукописні книги у вигляді окремих зошитів із творами жанру *ототідзоші*). Зазначимо також, що у творенні мішаних основоскладних одиниць нашої джерельної бази активну участь беруть окремі словотворчі елементи *ваго*: *моногатарі* (物語, *досл.*: “розповіді”), *моно* (物, *досл.*: “річ”, тут – “п'єса”), *авасе* (合せ, *досл.*: “змагання”), *дзуке* (付け, *досл.*: “зв'язок”, “поєднання”) тощо. Терміни, утворені за допомогою подібних елементів, японісти виокремлюють із основного масиву основоскладних термінів як такі, у яких змістовий центр переміщується на один із компонентів. У подібних словах перший компонент має конкретну семантику, а другий – класифікаційне значення. Термінологічні одиниці, утворені за допомогою згаданих словотворчих елементів, привертають увагу лексикологів як початкова перехідна ланка від основоскладних слів до афіксальних [138, с. 29–30]. Наведемо приклади термінологічних одиниць, утворених поєднанням семантичного компонента з елементом класифікаційного значення:

- *даймьо-моно* (大名物) – п'єси театру *кьоґен*, головними героями яких були середньовічні феодали, вожді самурайських кланів;
- *джідай-моно* (時代物, *досл.*: “історична драма”) – жанр п'єс театру *кабукі*, сюжет яких заснований на реальних історичних подіях;
- *джіка-авасе* (自家合せ, *досл.*: “змагання із самим собою”) – авторські поетичні антології, які уклалися за результатами своєрідних поетичних змагань, де поет виконував роль і учасника, і суперника;
- *джі-тарадзу* (字足らず, *досл.*: “склади, яких бракує /не вистачає/”) – у віршах-*хайку* – свідомо зменшена поетом традиційна кількість складів (5 або 7 у рядку);
- *дзанге-моноґатарі* (懺悔物語, *досл.*: “повіді-сповіді”, “оповідання на сповіді”) – реалістичні історії, герої яких розповідали про свій тяжкий життєвий досвід (популярні у XV ст.);
- *дзанґірі-моно* (散切り物) – нові побутові п'єси театру *кабукі*, які виникли після революції Мейджі (1868 р.).

Отже, за допомогою методу квантитативного аналізу ми виявили кількісне та відсоткове співвідношення одиниць літературознавчої термінології, утворених шляхом основокладання. Встановили, що у межах морфологічного способу кількість основокладних одиниць становить 381 одиницю (або 7 % від загальної кількості) серед 5 783 термінів джерельної бази. Також проаналізовано терміни, утворені способом поєднання коренескладного елемента китайського походження (*канто* /漢語/) та основокладного елемента японського походження (*ваго* /和語/). Виявлено та проаналізовано типові словотворчі елементи, за допомогою яких творяться мішані зчеплення літературознавчої термінології – *моноґатарі* (物語, *досл.*: “розповіді”), *моно* (物, *досл.*: “річ”, тут – “п'єса”), *авасе* (合せ, *досл.*: “змагання”) та *дзукє* (付け, *досл.*: “зв'язок”, “поєднання”).

2.2.3. Афіксація

На відміну від європейських мов, де побудова похідних термінів за допомогою деривативних афіксів є продуктивним способом словотвору [49, с. 107], у японській мові афіксальний спосіб словотвору не виявляє активної продуктивності [136]. Цю тезу підтверджує і те, що кількість термінів, утворених афіксальним способом, у нашій джерельній базі становить 289 одиниць (5 % від загальної кількості).

Під поняттям *словотворчий афікс* маємо на увазі продуктивну морфему, яка не має конкретної семантики, і утворює нові лексичні одиниці лише в поєднанні з повнозначними основами або коренями. При цьому словотворчими афіксами не вважаємо словозмінні суфіксальні морфемі, службові слова, несамотійні повнозначні основи і корені [138, с. 88]. Словотворчі афікси, як і більшість слів японської мови, мають китайське (*канго* /漢語/) або японське (*ваго* /和語/) походження. Японські афікси, як правило, приєднуються до японських основ, тоді як китайські афікси утворюють нові слова із коренями китайського походження або із європейськими запозиченнями.

Продуктивними для творення японської літературознавчої термінології, за нашими спостереженнями, виявились суфікси на позначення: *-шія* (だじや) (者), *-джін* (人), *-ші* (師) – особи; *-мі* (み), *-шіюгі* (主義), *-ке* (気) – абстрактних понять; *-ката* (方) – способу дії.

Найчастотнішим суфіксом на позначення особи у японській літературознавчій термінології виявився суфікс *-шія* (者), словотворче значення якого – “особа”, “представник”. Цей суфікс є одним із найпоширеніших і в загальнолітературній мові, де використовується у письмових та усно-офіційних стилях на позначення осіб розумової праці [138, с. 102]. У термінології японського письменства за допомогою суфікса *-шія* (者) творяться лексичні одиниці на позначення діячів конкретної галузі: суддів у поетичних змаганнях *хайку* (俳句), учених-філологів “японської” (和

学) та “китайської” науки (漢学), драматургів театру *кабуки* (歌舞伎) тощо. Створення цих термінів датується переважно добою Едо – саме в цей час вони вживались на позначення діячів поширених тоді жанрів. Наведемо кілька прикладів:

- *вагакушія* (和学者) – представник “японської науки”, учений-філолог, який досліджує літературні пам’ятки давньої та середньовічної Японії;

- *кангакушія* (漢学者) – представник “китайської науки”, учений-філолог, який досліджує літературні пам’ятки китайської давнини;

- *кьоін’я* (狂隠者, досл.: “божевільний відлюдник”) – поет *хайкай*, який живе усамітнено;

- *татесакушія* (立て作者, досл.: “головний письменник”) – головний драматург у театрі *кабуки*, який писав лише ключові сцени п’єси, на відміну від драматургів нижчих рангів, які до цієї ж п’єси писали решту сцен;

- *тенджя* (点者) – суддя на змаганнях зі складання *хайку*;

- *ханджя* (判者) – суддя у поетичному змаганні.

На відміну від конкретики суфіксу *-шія* (者), який позначає осіб певної галузі діяльності, за допомогою іншого словотворчого суфіксу *-джін* (人) “людина” творяться терміни більш узагальненої, ширшої персоніфікації. Наведемо низку прикладів:

- *бунджін* (文人, досл.: “освічена людина”) – термін, яким за часів середньовіччя позначали освічену людину, яка володіла класичними науками, а також була фахівцем у галузі мистецтва та літератури: прози, поезії, живопису, каліграфії тощо;

- *каджін* (歌人) – поет жанру *танка*;

- *хайджін* (俳人) – 1) поет жанру *хайкай*; 2) поет жанру *хайку*;

- *шіджін* (詩人) – поет.

Інший словотворчий суфікс *-ші* (師) “учитель”, “керівник”, “майстер” вживається для творення термінів на означення винятково висококваліфікованих осіб: майстрів конкретного поетичного жанру,

авторитетних суддів та вчителів поезії. Згадаємо кілька прикладів подібних одиниць:

- *ренга-ші* (連歌師, *досл.*: “майстер *ренга*”) – 1) поет *ренга*; 2) суддя або наглядач під час складання віршів *ренга*;

- *хайкай-ші* (俳諧師, *досл.*: “майстер *хайкай*”) – поет жанру *хайкай*, який заробляв на життя викладанням поезії та суддівством на змаганнях зі складання комічних *ренга*.

Усі виявлені та проаналізовані вище особові суфікси (*-шія* /*どじや*/ /*者*/, *-джін* /*人*/, *-ші* /*師*/) мають китайське походження; автентичні ж японські суфікси (*-те* /*手*/, *-ко* /*子*/, *-я* /*家*/, /*屋*/) не були виявлені як продуктивні у термінології літературознавства. Очевидно причиною цього є те, що власне японські суфікси вживаються переважно в усному мовленні для означення осіб фізичної праці, тоді як китайські суфікси більше зустрічаємо у книжній мові [138, с. 101–102].

Другу групу словотворчих суфіксів становлять одиниці абстрагованих понять. У літературознавчій термінології частотними виявилися такі: *-мі* (*み*), *-шюгі* (*主義*) та *-ке* (*気*).

Суфікс *-мі* (*み*) має здатність утворювати іменники від прикметників, тобто виконувати функцію субстантиватора, при цьому підкреслюючи конкретну якість іменника, часто гіперболізовану [138, с. 107]. У досліджуваній нами термінології за посередництвом суфікса *-мі* (*み*) творяться терміни на позначення філософсько-поетичних принципів, де підкреслюється витонченість, простота або глибина того чи іншого поняття. Наведімо кілька яскравих прикладів цих підкреслено гіперболізованих якісних іменників:

- *карумі* (*軽み*, *досл.*: “легкість”, “простота”) – філософсько-поетичний принцип, запроваджений Мацуо Башьо для поезії *хайку*; краса невибагливості та простоти зовнішньої форми, яка дає можливість втілити й передати глибинну суть вірша через просте і зрозуміле;

• *хосомі* (細身, досл.: “тонкість”, “витонченість”, “тендітність”) – поетичний принцип; вишуканість форми вірша, яка дозволяє поетові розкрити й передати красу *сабі* (寂び). Яскравим прикладом втілення в поезії принципу *хосомі* є вірші-хайку Мацуо Башьо;

• *шібумі* (渋味, досл.: “вишуканість”) – естетична категорія доби Едо, яка втілює стриману, на перший погляд непомітну красу.

Продуктивним у нашій джерельній базі виявився також суфікс абстрагованих понять *-шюгі* (主義). Цей суфікс був запозичений із китайської мови, може перекладатись як близький еквівалент суфіксу *-ізм* та вживатись у значенні “принцип” [138, с. 109]. Суфікс *-шюгі* (主義) поширений у публіцистичному стилі, легко приєднується як до коренескладних одиниць, так і до європейських запозичень, оскільки є дуже зручним для передачі абстрагованих понять, які виникли в інших мовах [138, с. 110]. Усі названі характеристики суфікса *-шюгі* (主義) спостерігаємо і в літературознавчій термінології. Наведімо кілька прикладів:

• *кіндай-шюгі* (近代主義) – модернізм; термін, що означає сукупність японських літературних напрямів та шкіл кінця ХІХ – початку ХХ ст., яким притаманні новаторство та експеримент;

• *роман-шюгі* (ロマン主義) – романтизм; літературний напрям доби Мейдзі, який виник під впливом європейської літератури;

• *шідзен-шюгі* (自然主義) – натуралізм; напрям японської літератури ХХ ст., який характеризується прагненням письменників до “фотографічного” відтворення дійсності;

• *шючю-шюгі* (象徴主義) – символізм; один із напрямів японської поезії ХХ ст., концептуальною особливістю якого було перетворення за допомогою різних стилістичних засобів конкретного художнього образу на багатозначний символ.

Як бачимо, терміни, утворені за допомогою суфікса *-шюгі* (主義), датуються ХХ ст. і здебільшого означають запозичені поняття нових

європейських літературних течій або нововведення японських літераторів. Суфікс *-шюгі* (主義) приєднується або до коренескладних кальок (*шідзен-шюгі*), або до коренескладних неологізмів (*кіндай-шюгі*), або до прямих запозичень (*роман-шюгі*).

Суфікс *-ке* (気) виявився досить рідкісним, але, вважаємо, заслуговує на увагу, оскільки за його допомогою творяться поетичні суто японські терміни. Цей суфікс і в загальнолітературній мові “малопродуктивний і не достатньо суфіксальний”, оскільки “в утворених за його участю словах зберігається значна частка власного його значення «ознака», «слід», «присмак», «відчуття»” [138, с. 107]. Однак саме це збереження власного значення суфікса *-ке* /気/ (“присмак”, “відчуття”) надає термінам, утвореним за його допомогою, забарвлення ліричної витонченості, яка відображає невловиму красу японської літератури. Наводимо лише один приклад.

Іроке (色気, досл.: “колір”, “яскравість” і “присмак”, “відчуття”) – романтичні настрої у поезії.

Третю групу словотворчих суфіксів становлять одиниці способу дії. Продуктивним у літературознавчій термінології виявся суфікс *-ката* (方). На відміну від усіх вищенаведених суфіксів, які мають китайське походження, *-ката* (方) є власне японським. Цей суфікс не достатньо формалізований; генетично він і в сучасному вживанні пов'язаний із основою *ката* (“спосіб”). За допомогою цього суфікса творяться іменники зі значенням способу, манери, характеру дії майже винятково від власне японських дієслів [138, с. 111]. У літературознавстві за допомогою суфікса *-ката* (方) утворюються переважно терміни на позначення способів побудови віршів:

- *аджі-ката* (案方, досл.: “спосіб побудови”) – сім загальних принципів поєднання строф *ренга*, описані учнем Мацуо Башьо Шіко у праці “Хайкай кокін-шью”, до яких належать: *ушін* (有心), *мукаї-дзукє* (向 (か) い付け), *кідзьо* (錦上), *ашіраї* (あしらい), *хьоші* (拍子), *іродате* (色建て), *нітеку* (逃げ句);

• *цукє-ката* (付方, досл.: “спосіб поєднання”) – вісім стилів поєднання строф *ренга*, описані учнем Мацуо Башьо Шіко у праці “Хайкай кокін-шьо”, які утворюються шляхом використання певної лексики або образів.

У межах афіксального способу термінотворення, крім викладеного вище суфіксального способу, відомий також префіксальний спосіб, який у літературознавчій термінології представлений переважно такими префіксами: *-фу* (不), *-му* (無), *-камі* (上) та *-шімо* (下).

Префікси *-фу* (不) та *-му* (無) вказують на заперечення ознаки, вираженої мотивувальною основою:

• *муга* (無我, досл.: “самозречення”) – емоційний спокій, відстороненість від марнотності світу, які необхідні поетові для складання глибинних віршів-хайку;

• *муджьо* (無常, досл.: “непостійність”, “мінливість”; “тлінність”) – один із естетичних принципів японської класичної поезії (успадкований від буддизму), який характеризує невпинну мінливість і тлінність цього світу на тлі вічності, чим викликає у глибинах душі митця певний смуток за цим світом і водночас спонукає до вічних цінностей;

• *мукі* (無季, досл.: “без сезону”) – вірш-хайку, в якому немає вказівки на певну пору року і відсутні сезонні слова (*кіго*);

• *мушін* (無心, досл.: “без душі”, “без серця”; “бездушний”, “безсердечний”) – категорія естетики, яка означає “відреченість”, “відсутність особистості”; антонім до *ушін* (або ще *кокоро арі*; досл.: “такий, що має душу /серце/”);

• *фукєкі* (不易, досл.: “непостійність”) – ідеал вічних, незмінних цінностей у поезії хайку та хайкай. Яскравим прикладом втілення *фукєкі* в поезії є вірші Мацуо Башьо;

• *фуйоі* (不用意, досл.: “без зусилля”) – примітивні, поверхові вірші.

Префікси *-камі* (上) та *-шімо* (下) часто утворюють антонімічні термінологічні пари. Наприклад, для означення першого (верхнього) і останнього (нижнього) рядка вірша:

- *камі го* (上五, досл.: “верхні п’ять”) – перший п’ятискладовий рядок вірша-хайку;

- *шімо го* (下五, досл.: “нижні п’ять”) – у вірші-хайку третій (останній) рядок, який традиційно складається з п’яти складів.

Отже, вище ми розглянули афіксальний спосіб словотвору на матеріалі японської літературознавчої термінології. За допомогою методу квантитативного аналізу було встановлено відсоток одиниць, утворених цим способом: це 5 % від загальної кількості літературознавчих термінів. Окрім цього, ми також виявили і проаналізували продуктивні афікси та особливості їхнього функціонування у літературознавчій термінології: 1) суфікси на позначення: *-шія* /*джя*/ (者), *-джін* (人), *-ші* (師) – особи; *-ке* (氣), *-шіюгі* (主義), *-мі* (み) – абстрактних понять; *-ката* (方) – способу дії; 2) префікси: *-фу* (不), *-му* (無), *-камі* (上), *-шімо* (下). У подальших дослідженнях вважаємо за можливе розширити джерельну базу і відшукати інші продуктивні афікси, за допомогою яких твориться японська літературознавча термінологія.

2.2.4. Скорочення

Одиниці, утворені способом скорочення, вирізняються з-поміж інших способів термінотворення точністю і водночас достатньою зручністю для самостійного використання [111, с. 128]. Скорочення слів як спосіб номінації має тенденцію до збільшення продуктивності. Відомо, що до XIX ст. існувало лише декілька одиниць скорочених термінів; більшість таких одиниць виникла у XX–XXI ст. [105, с. 47]. Причиною цього, вочевидь, є збільшення обсягу інформації, яка підлягає поширенню, і разом з тим прагнення сучасного світу економити час і ресурси для вербалізації певного поняття.

Під терміном “складноскорочені слова”, слідом за лексикологами, будемо розуміти слова, що складаються із частин інших складних слів або словосполучень, за своєю семантикою дорівнюють вихідним одиницям та утворені шляхом скорочення [138, с. 16].

Аби стати основою для створення скороченого терміна, вихідна термінологічна одиниця повинна мати єдине значення і достатню частотність, а також бути соціально значущою, важливою для тих осіб та колективів, які вживають цю вихідну одиницю [105, с. 48–49].

Як відомо, в японській мові абрєвіатури-скорочення у вигляді сукупності літер – явище неприродне, існує лише як виняток (європейські запозичення або скорочення іншомовних слів), що зумовлено специфікою японської фонетики. Як правило, літерні абрєвіатури у вигляді скорочення європейських слів присутні у терміносистемах японської мови, якими користуються на міжнародному рівні спілкування: термінологія засобів масової інформації, туристична термінологія тощо. Натомість продуктивними є скорочення до розміру складу (який є мінімальною одиницею японської силабічної абетки).

На відміну від терміносистем європейських мов, де головним джерелом абрєвіатур (скорочень) є словосполучення [101, с. 48], у досліджуваній термінології спостерігаємо високу продуктивність як словосполучень, так і коренескладних та основоскладних слів у ролі вихідних одиниць для творення скорочених термінів.

Як відомо, “абрєвіація майже не використовується в термінології літературознавства” [31, с. 57]. У джерельній базі нам вдалося відшукати 31 одиницю (або 0,54 % від загальної кількості), утворену способом скорочення складного вихідного терміна. Серед цієї скромної кількості містяться терміни, утворені різними типами скорочення: пропуск складових у родо-видових термінах, усічення окремих складових і елементів, заміна однієї синтаксичної конструкції іншою. Розглянемо на конкретних прикладах

кожен із виявлених різновидів скорочення одиниць літературознавчої термінології.

1. *Пропуск складових у родо-видових термінах.* У європейській науково-технічній термінології поширений пропуск видового складника термінологічної одиниці (напр.: *двигун внутрішнього згорання* називають просто *двигуном*) [111, с. 133–134]. У нашій джерельній базі спостерігаємо зворотне явище – упущення родової ознаки терміна:

- *касен-рента* (歌仙連歌) – *касен* (歌仙) /*рента* – рід, *касен* – вид/ – різновид вірша *рента*, який, на відміну від традиційної 100-строфної *рента* (*хякуїн-рента* /百韻連歌/), має у своєму складі 36 строф (на пошану “тридцяти шести великих поетів” доби Хей-ан /яп.: *санджюроку касен*/);

- *шінна-текі* (新派劇 *досл.*: “нова школа театру”) – *шімна* (新派, *досл.*: “нова школа”) /*текі* – рід, *шімна* – вид/ — один із театрів ХІХ–ХХ ст., в якому поєдналися модернізована адаптація традиційного театру *кабукі* з елементами західної драматургії.

2. *Усічення окремих складових і елементів.* У цьому різновиді скорочення термінів спостерігаємо переважно усічення останнього елемента коренескладної одиниці китайського походження (*канто*, 漢語), внаслідок чого утворюється самостійний складноскорочений термін, який є рівноправним синонімом до вихідної одиниці. Наведемо кілька прикладів усічених одиниць, зафіксованих у словниках: *вакіку* (脇句, *досл.*: “суміжна строфа”) – *вакі* (脇, *досл.*: “суміжна”) – друга строфа *рента*; *кіто* (季語, *досл.*: “сезонне слово”) – *кі* (季, *досл.*: “сезонне”) – поетичне слово або вислів, яке вживає поет *хайку*, *рента* або *ренку* для опису тієї чи іншої пори року, про яку йдеться у вірші.

Усічення першої морфеми нами зафіксовано не було, що, очевидно, пояснюється наявністю одиниць зі скороченням першого складу переважно у мовах із традиційним наголосом на останньому складі (наприклад, у французькій) [105, с. 62].

3. *Заміна однієї синтаксичної конструкції іншою*. Серед одиниць утворених цим способом спостерігаємо перетворення термінів-словосполучень на коренескладні або основоскладні одиниці. Така метаморфоза відбувається переважно внаслідок пропуску сполучника у вихідній одиниці. На відміну від проаналізованих вище способів словоскорочення, де разом із пропуском повнозначної морфемі або слова втрачається вихідна внутрішня форма терміна, у випадку заміни однієї синтаксичної конструкції іншою зберігається семантична цілісність скороченої одиниці (оскільки випадає лише неповнозначний сполучник). Нижче – кілька прикладів:

- *хайкай-но рента* (俳諧の連歌) – *хайкай-рента* (俳諧連歌, досл.: “жартівливі *рента*”) – комічний різновид жанру *рента*, який виник із низького стилю (так звані, *мушін-рента*, 無心連歌, досл.: “*рента*, що не мають душі”), відокремившись від класичних *рента* у XV–XVI ст.;

- *хайкай-но ута* (俳諧の歌) – *хайкай-ка* (俳諧歌, досл.: “гумористична /жартівлива/ пісня”) – назва віршів десятого сувою антології “Кокін-вакашю” (“Збірка старих і нових японських пісень”, 905–913 рр.), який містив своєрідні шаради віршів-*танка* на їхні заголовки, побудовані на засадах досить поширеного в японській мові явища омонімії. Згодом від назви десятого сувою “Кокін-шю” виник термін на позначення окремого поетичного жанру *хайкай*, який став панівним за доби Едо (1600–1868).

Окрім одиниць, що мають чітко визначений тип скорочень, ми виявили і такі, які поєднують ознаки декількох проаналізованих вище груп скорочених термінів. Наприклад: *хайкай-но буншю* (俳諧の文章, досл.: “твори /в стилі/ *хайкай*”) – *хайбун* (俳文) – жанр ліричної прози, тексти якого містять численні вкраплення віршів-*хайку*. У цьому випадку спостерігаємо поєднання *усічення окремих складових і елементів* (зникають останні у словах морфемі *кай* /諧/ та *шю* /章/) та *заміну однієї синтаксичної конструкції іншою* (випадає формант *の /но/*, перетворюючи словосполучення на коренескладну одиницю).

У діяхронії виявлені скорочені одиниці містять випадки як паралельного існування скороченого терміна та вихідної одиниці (напр.: *вакіку* /脇句/, *досл.*: “суміжна строфа” – *вакі* /脇/, *досл.*: “суміжна” – друга строфа *рента*), так і приклади чіткого розмежування функціонування цих термінів у часі (напр.: *кі* /季/, *досл.*: “сезон” – термін, який до початку ХХ ст. використовувався в значенні синоніма “сезонних слів” – *кіго* /季語/ та *кі-но котоба* /季の言葉/).

Отже, за результатами здійсненого квантитативного аналізу, літературознавчі терміни, утворені способом скорочення, становлять найменший відсоток (або 0,54% від загальної кількості) порівняно з кількістю одиниць, утворених за допомогою інших способів. Виявлені скорочені одиниці є неоднорідними за характером творення; ми проаналізували приклади кількох типів скорочення: пропуск складових у родо-видових термінах, усічення окремих складових і елементів, заміна однієї синтаксичної конструкції іншою.

2.3. Лексико-семантичний спосіб словотвору

Більшість лексичних одиниць, які ми визнаємо термінами, стали такими шляхом залучення до термінології і терміносистеми слів зі сфери неспеціальної лексики [27, с. 19; 106, с. 28; 111, с. 37]. Використання загальноживаних слів у функції термінів базується на узагальнювальній природі слова і потенційних можливостях, закладених у його змістовій структурі [27, с. 19].

Як відомо, лексико-семантичний спосіб словотвору – це різновид неморфологічного способу [160, с. 283], під яким розуміють процес перетворення загальноживаних слів або словосполучень на терміни [100; 168, Т. 11, с. 88] шляхом переосмислення внутрішньої форми і збереження вихідної зовнішньої форми (звукової оболонки) [111, с. 38]. Разом із перетворенням звичайного слова на науково-технічний термін “до раніше зареєстрованого значення такого слова додається ще одне нове значення”

[111, с. 38]. Мовознавці вживають різні назви на позначення способу творення термінів шляхом запозичення та адаптації лексичної одиниці загальнолітературної мови до потреб субмови: спосіб зміни значення слів [111, с. 37], вторинна номінація, “непряма номінація” [226], семантична конденсація [160, с. 283], корінна непохідна лексика [49, с. 25], термінологізація [160, с. 618], лексико-семантична трансформація [39], семантична деривація [32, с. 12–16], семантичний спосіб словотвору [80] тощо. Зміна значення слова або постійного словосполучення, як зазначає Д. С. Лотте, має низку переваг перед іншими способами творення термінології: стислість, простота, зрозумілість тощо. Водночас такий спосіб термінотворення становить джерело багатозначності, синонімії та хибних аналогій [111, с. 58].

Науковці розрізняють різні види переносу значення терміна: за зовнішньою аналогією, за технічною (якісною) аналогією, за суміжністю понять, за аналогією понять та за класифікаційною співвідпорядкованістю понять [111, с. 58–59]. На думку більшості фахівців, термінологічні одиниці, утворені шляхом вторинної номінації, набувають своєї семантики за допомогою таких засобів: *звуження значення, розширення значення, метафоризація та метонімізація*. Як показав здійснений нами квантитативний аналіз, загальна кількість одиниць, утворених за допомогою лексико-семантичного способу словотвору, у нашій джерельній базі становить 472 одиниці (або 8 % від загальної кількості). Зважаючи на ці показники, можемо констатувати досить невеликий відсоток творення галузевих термінів досліджуваної терміносистеми способом вторинної номінації, який поступається за продуктивністю морфологічному способу творення термінів.

2.3.1. Звуження та розширення значення

Із перших днів існування сучасної семантики стало відомо, що в процесі зміни значення слів діють дві протилежні тенденції: одні слова

схильні до розширення свого значення, інші – до звуження. Розширення та звуження значення можуть бути наслідком причин як суто мовних, так і психологічних або соціальних. Однак деякі лінгвісти вважають, що звуження значення – факт частотніший, аніж розширення. Одна із причин такої несиметричності полягає в тім, що домінантна тенденція розвитку – це розвиток у бік диференціації, а не у бік узагальнення [185]. Термінологізація як явище мовної системи полягає передусім у звуженні сфери використання, коли ненаукове поняття, набуваючи певних ознак, переходить у систему наукових понять [151]. Високу продуктивність *звуження* значення у межах лексико-семантичного способу словотвору підтверджують і наші дослідження на матеріалі японської літературознавчої термінології. За результатами здійсненого квантитативного аналізу, кількість термінологічних одиниць, утворених шляхом *звуження* значення загальнолітературного слова, становить 267 одиниці (або 5 % від загальної кількості). Терміни, утворені за допомогою *розширення* значення, виявлені не були.

Зазначимо, що частина досліджуваних термінів була утворена шляхом запозичення не із загальнолітературної мови, а з інших терміносистем. Такий спосіб утворення термінів класифікується мовознавцями як один із можливих у межах творення термінів шляхом лексичного переносу. “Вихідним матеріалом для побудови нового терміна, як відомо, може слугувати не лише загальнолітературне слово, але і слово, яке вживається уже як термін у певній системі термінології” [111, с. 39]. Більшість одиниць, що потрапила до японської літературознавчої термінології з інших терміносистем, є повноцінними функціональними одиницями естетики та художнього мистецтва. Наявність сегменту термінів, спільних для літератури та естетики, природне явище, оскільки література як один із видів мистецтва невіддільна від естетики – науки про загальні закони краси [14]. Наведемо кілька прикладів подібних термінів:

- *аваре* (哀れ, досл.: “прекрасне”, “чарівне”) – категорія середньовічної естетики, що домінувала в японській літературі та мистецтві й означала “прекрасне”, “чарівне”;

- *качьофугецу* (花鳥風月, досл.: “квіти, птахи, вітер, місяць”) – традиційний стиль японського живопису та поезії, запозичений свого часу з Китаю;

- *карабі* (乾び, досл.: “сухість”) – “монохромна” краса, яка виражається досить скупими образами, проте породжує у серці читача або глядача сильний емоційний відгук;

- *міябе* (宮部, досл.: “елегантність”, “вишуканість”, “витонченість”, “куртуазність”) – домінувальний ідеал мистецтва в японській середньовічній придворній традиції; у поезії *міябе* проявився передусім у вишуканій мові поетичних творів, униканні просторічної та грубої лексики, віртуозному використанні різноманітних риторичних прикрас, витончених художньо-образних засобів, оригінальних стилістичних прийомів тощо;

- *сансуйта* (山水画, досл.: “пейзажна картина”) – вірш жанру *хайкай*, у якому поет зображає вигадану, уявну картину природи; термін був запозичений із національного живопису.

Окрім запозичених з естетики та художнього мистецтва термінологічних одиниць, у нашій джерельній базі виявлені також терміни релігійно-філософського походження. Наприклад:

- *моно-но кокоро* (物心, досл.: “серце речей”) – естетична категорія, яка означає внутрішню емоційну суть предметів, явищ та живих істот; поняття *моно-но кокоро* виникло у давнину під впливом синтоїстської віри в те, що в кожній речі (*моно*) живе своє божество (*камі*); із *моно-но кокоро* пов’язано поняття *аваре*, яке, на думку японців, виникає як наслідок першого;

- *юген* (幽玄, досл.: “таємничість”, “таємнича краса”, “незбагненна /нерозгадана/ привабливість”) – основна естетична категорія XII–XVI ст.;

філософський термін китайського походження, який у буддизмі означає “одвічну істину буття”, “потаємну суть явищ”.

Частина досліджуваних галузевих термінів, утворених способом семантичного переносу, належить до найдавнішого пласту термінологічних одиниць. Приклади таких термінів знаходимо у перших поетичних трактатах, зокрема, у передмові Кі-но Цураюкі до антології “Кокін-вака-шю” (905–913 pp.), у трактатах Мібу-но Тадаміне (X ст.) та Фуджівари-но Тейка (XIII ст.) “Десять стилів японської поезії”. Так, до найдавніших термінів, утворених шляхом термінологізації, належать одиниці на позначення таких базових понять літературознавства, як *форма*, *зміст твору* тощо. Наведемо кілька прикладів:

- *котоба* (言葉, досл.: “слово”, “мова”) – один із базових термінів середньовічної поезики *вака*, який залежно від контексту охоплював такі поняття, як поетична мова, лексика поетичного твору, синтаксис, мелодійний малюнок вірша тощо;

- *сугата* (姿; або ще 様 – “сама”, 有様 – “арісама”, досл.: “форма”) – зовнішня форма (вигляд, образ) вірша; термін середньовічної поезики, який охоплює всі основні аспекти поняття форми художнього твору;

- *тай* (体, або ще “тей”) – поетичний стиль середньовічної поезії.

Більшість термінів, утворених шляхом вторинної номінації, у нашій джерельній базі представлені іменниками (близько 90 %), менший відсоток становлять прикметники та дієслова. Наведемо приклади різних за частиномовною приналежністю термінів:

- *асобі* (遊び, досл.: “гра”, “розвага”) – один зі стилів поєднання строф *рента*, який виник у XII ст. і характеризувався недотриманням канонічних правил, вільною метрикою, вживанням непоетичної лексики тощо;

- *дзоку* (俗, досл.: “простий”, “грубий”) – 1) у негативній критиці – поверхові, пусті вірші, написані на буденні теми; 2) одна із ранніх принизливих назв *хайкай*, якої цей жанр позбувся разом із розквітом

творчості Мацуо Башьо; 3) як поетичні, так і прозові твори низької якості; 4) у теорії поета Йоси Бусона – концепція використання буденних тем і слів у поезії *хайкай*;

- *кяку* (客, *досл.*: “гість”) – найповажніший серед поетів, які зібралися разом для написання *ренга*; такому поетові надається почесне право написання першої строфи (*хокку*);

- *рен'ю* (連衆, *досл.*: “спілка”, “група”) – учасник або учасники групи поетів, які зібралися для написання віршової поеми *ренга*;

- *угачі* (穿ち, *досл.*: “викривання”) – один із засобів комічної поезії *сенрю*, коли у вірші автор викриває людські слабкості та недоліки суспільства, урядової системи тощо;

- *уку* (請く, *досл.*: “приймати”) – один зі способів поєднання строф *ренга*, описаний учнем Йоси Бусона (1716–1783) Такаю Кікаку: автор першої строфи (*маеку*, 前句) подає ідею, а поет другої строфи (*цукеку*, 付け句) приймає її і розгортає у своїх рядках.

2.3.2. Метафоризація

Проблема метафори є “гарячою” точкою, в якій сходяться інтереси лінгвістики і філософії науки. До осмислення ролі метафори у мові науки філософи та лінгвісти ішли незалежно одне від одного, з різних сторін, стимульовані абсолютно різною вихідною проблематикою [131, с. 36]. Сучасна філософська енциклопедія, спираючись на досвід поколінь, тлумачить метафору (від *грец. metaphora* – “перенесення”, “образ”) як перенесення якостей одного предмета (явища або аспекту буття) на інший за принципом їхньої схожості у кількісному відношенні або за контрастом [247]. У сучасній лінгвістиці поняття метафори інтерпретується як найпродуктивніший креативний засіб збагачення мови, втілення мовної економії, семіотична закономірність, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, схожої з нею в якомусь розумінні [160, с. 326].

Класик термінознавства Д. С. Лотте класифікує метафоризацію як перенос значення терміна за зовнішньою аналогією. На відміну від типових випадків переносу значення терміна за технічною (внутрішньою) аналогією, де важливим є порівняння суттєвих ознак двох предметів, для переносу за зовнішньою аналогією достатньо, щоб яка-небудь другорядна, випадкова ознака одного предмета збіглася або мала певну подібність з ознаками іншого предмета [111, с.47].

За словами Н. Д. Артюнової, метафора – це подібність, яка поводить себе як тотожність: коли слово побутової мови запозичується мовою науки, стаючи у ній терміном-метафорою, то семантично очевидно, що це подібність, а не тотожність [131, с. 42]. Маючи безмежні можливості у наближенні або несподіваному уподібненні найрізноманітніших предметів та явищ, по суті з нових позицій осмислюючи предмет, метафора дозволяє розкрити, виявити, прояснити його внутрішню природу [246]. Однак багато вчених вважає, що від широкого застосування цього способу варто утриматися, оскільки терміни, утворені цим способом, вульгаризують термінологію і надають їй несерйозного характеру. Натомість беззаперечними перевагами таких термінів є їхня лаконічність, влучність, зрозумілість, тобто саме ті якості, яких нерідко не вистачає довгим, незграбним “книжним” термінам [111, с. 50].

Давно встановлено, що переносні значення слів – метафоричні і метонімічні – базуються на психологічному факторі асоціації. На основі асоціації, що постає у свідомості людини між двома предметами, ознаки яких схожі, відбувається метафоричне перенесення назви з одного предмету на інший [105, с. 127]. Аналогія – один із основних способів мислення, суттєвий компонент будь-якої наукової теоретичної діяльності, і метафора як різновид аналогії посідає почесне місце серед способів об’єктивації та розвитку наукового знання. У розвинутих науках розуміння світу не наочних (теоретичних об’єктів) потребує перекладу з абстрактної мови формул на природну мову [131, с. 37]. Нам відомо, що класична японська література

надзвичайно багата на асоціації, підтексти, образи-символи. Існує ціла система усталених асоціацій, які беруть свій початок від середньовіччя і сьогодні видаються окремими словниками поетичних асоціацій. Така любов японців до асоціативності створює поживне підґрунтя для продукування метафор та метонімії – зокрема – і як термінологічних одиниць літературознавства.

Чітко диференціювати ту чи іншу одиницю як метафору часто буває досить складно, оскільки деякі одиниці мають суміжні якості з іншими лексико-семантичними способами термінотворення – розширенням або звуженням значення слова. У нашій джерельній базі виявлено 141 термінологічну одиницю (або 2,4 % від загальної кількості), утворену шляхом метафоризації. З огляду на те, що ці терміни мають якісно протилежну семантику, пропонуємо класифікувати їх як дві окремі групи: 1) піднесено-поетичного та нейтрального забарвлення (зустрічаються у термінології класичних жанрів); 2) низького, побутового колориту (характерні для літератури доби Едо, у негативній критиці для означення поетичних огріхів віршів *хайкай* або *рента*).

Проаналізуємо першу групу “високих” та нейтральних термінів-метафор. Зазначимо, що до неї належать досить неоднорідні за часом створення та за жанровою приналежністю термінологічні одиниці. Зокрема, способом метафоризації утворювалися деякі найдавніші терміни, наприклад: *kokoro* (心, *досл.*: “серце”, “душа”) – душа вірша (один із базових термінів середньовічної поезики *вака*, який охоплював такі поняття, як ідея, тема, концепція, емоційний зміст вірша); *кара-тогоро* (漢心, *досл.*: “китайське серце”) – філософсько-естетична категорія, що базувалась на китайських принципах естетики та етики, за якими поведінка людини підпорядковувалась нормам конфуціанської моралі.

Способом метафоризації утворені також терміни на позначення композиційних прийомів класичної середньовічної прози. Вибір способу метафори для творення термінів на позначення засобів класичної прози, на

нашу думку, зумовлений тяжінням хей-анського письменства до високого естетизму, образності та асоціативності, а також прагненням сучасних японських літературознавців, які ретроспективно створюють середньовічні терміни, до стилізації новостворених термінологічних одиниць під естетичні смаки придворних письменників. Наведемо кілька прикладів подібних одиниць:

- *йоха* (余波, *досл.*: “хвилі після бурі”, “наслідки”, “відголосок”) – “останні хвилі” – прийом композиційного закінчення у класичній японській прозі;

- *мусубі* (結び, *досл.*: “вузол”) – розв’язка (композиційний прийом, яким завершується розповідь);

- *цугіхаши* (継ぎはし, *досл.*: “лата”, “латка”) – композиційний прийом “накладання”, “нанизування” одного сюжету на інший у п’єсах *йокьоку*;

- *шю-шяку* (主客, *досл.*: “гість-господар”) – спосіб сюжетної композиції, за яким розкриття основної теми твору (“господар”) відбувається за допомогою іншої, другорядної теми (“гість”). Цей прийом вживається і як засіб характеристики героїв: образів головного героя протиставляється образ менш значного з погляду фабули персонажа. Наприклад, у романі “Тенджі-моногатарі” Мурасакі Шікібу характеризує головного героя шляхом порівняння з його однолітком, другом і суперником То-но Чюдзьо.

У наступні після Хей-ан епохи метафора як спосіб термінотворення широко вживалась у творенні засобів, різновидів та стилів поетичного жанру *рента*. На відміну від авторів термінів-метафор попередньої доби хей-анських аристократів, творці метафоричних одиниць епохи панування *рента*, за нашими спостереженнями, уже не дотримуються канонічних правил естетики. Натомість у складі термінів поряд із одиницями, утвореними шляхом перенесення значення від вишуканих реалій, з’являються фахові слова, які мають за основу лексичні одиниці на позначення досить простих (буденних) понять. Наведемо приклади термінів-метафор на позначення різних композиційних прийомів та різновидів віршів *рента*.

- *ебіра* (籠, досл.: “сагайдак”) – *ренга*, яка складається із 24-х строф, записується на двох аркушах (*орі*) і, як правило, містить дві строфи, присвячені квітам (*хана-но ку*, 花の句) і дві – місяцю (*цукі-но ку*, 月の句);

- *кагеро* (蜂螫, досл.: “муха-одноденка”) – *ренку* із 28 строф, у якій 6 і 8 строфи поділені на пари по 3 і 4 рядки;

- *каорі* (薫り, 香り, досл.: “аромат”) – зв'язок між строфами *ренга*, який полягає у зображенні одного почуття за допомогою різних образів;

- *мічисуджі* (道筋, досл.: “шлях”, “маршрут”) – логічна послідовність у поєднанні строф віршового ланцюжка *ренга*;

- *нітеку* (遁句, досл.: “строфа-втікачка”) – специфічна строфа *ренга*, яку додають у ролі посередника між двома строфами у тому випадку, коли після першої строфи (*маеку*) наступному поетові складно написати другу строфу. За формою *нітеку* є повноцінною строфою, проте виконує роль перехідного містка, якому не надають великої уваги та художньої виразності;

- *ніой* (匂, досл.: “аромат”) – один із принципів поєднання строф *ренга*, за яким суміжні строфи пов'язуються спільним настроєм, емоційним забарвленням тощо, на противагу строфам, поєднаним спільними образами та лексикою;

- *омугаеші* (おうむがえし, досл.: “відповідь папуги”) – спосіб поєднання строф *ренга*, який полягає у повторі строфи попередника із незначною зміною, що докорінно змінює зміст усього вірша *ренга*;

- *хашірі* (走り, досл.: “біг”, “рух”) – один із принципів поєднання строф *ренга*, який полягає у доповненні віршового ланцюжка яскравою деталлю, що змінює настрій і тему вірша, задаючи йому новий напрям.

Окрему групу становлять терміни-метафори на позначення різних видів віршів жанру *ренга*. Наприклад: *нідзюін* (二十韻, досл.: “20 звуків”) – *ренга*, що складається із 20-ти строф; *нідзюхачі-шюку* (二十八宿, досл.: “28 готелів”) – *ренга* із 28-ми строф; *шічідзю ніко* (七十二候, досл.: “72 сезони”) – *ренга*,

яка складається зі 72-ох строф; *чьокагьо* (四十息, досл.: “48 звуків”) – *ренга* зі 48-ми строф.

Терміни-метафори другої групи – побутової – зазвичай базуються на негативних образах, часто досить натуралістичних. Терміни, згадані вище, вживаються для позначення поетичних огріхів у віршах переважно комічних жанрів. Формувалися ці терміни за доби Едо у середовищі містян, де цінувався дотепний жарт. Одним із авторів таких термінів-метафор був відомий поет жанру *хайкай* – Йоса Бусон. Наведемо кілька прикладів, термінів, що вживаються у негативній критиці *хайкай*:

- *йодаре* (涎, досл.: “слина”) — банальний, неоригінальний вірш; термін був запроваджений поетом і теоретиком Йоса Бусоном (1716–1783); синонім – *нумері*;

- *нумері* (滑り, досл.: “слизький”) – вірш, написаний у неоригінальному, банальному стилі; термін був запроваджений поетом і теоретиком Йоса Бусоном;

- *шіокараші* (塩辛し, досл.: “пересолений”) – вірш, переобтяжений образами, складними каламбурами або застарілою лексикою;

- *шісаіраші* (しさいらし, досл.: “величатися”) – вірш, написаний у зарозумілій, помпезній, занадто пишній манері.

Як зазначають лінгвісти і підтверджують наші дослідження, більшість метафор у мові науки є номінативними, однак існує невелика кількість предикативних та дієслівних метафор [131, с. 37].

У процесі нашої роботи підтвердилася також теза Д. С. Лотте про те, що чим менше іноземних термінів запозичує певна термінологія, тим більше вона містить термінів, утворених шляхом переносу за зовнішньою аналогією [111, с. 50]. Усі виявлені терміни-метафори були утворені до XIX ст., тобто до початку запозичень європейських літературознавчих термінів.

Отже, ми виявили та проаналізували термінологічні одиниці, утворені шляхом метафоризації, які пропонуємо розглядати як дві якісно полярні групи: 1) піднесено-поетичного та нейтрального забарвлення; 2) низького,

побутового колориту. За нашими спостереженнями, одиниці першої групи метафоричних одиниць зустрічаються у термінології класичних жанрів, а терміни другої групи характерні для негативної критики комічних поетичних жанрів доби Едо (зокрема, *хайкай*). Більшість проаналізованих метафоричних термінів японського літературознавства мають експресивне та етнокультурне забарвлення і можуть слугувати матеріалом для культурологічних досліджень.

2.3.3. Метонімізація

Поряд із проаналізованою вище метафорою як способом термінотворення, у термінознавстві відомий ще один різновид лексико-семантичного словотвору – *метонімічний*. Одним із перших цей різновид словотвору у термінології проаналізував Д. С. Лотте, назвавши його “перенесенням значення терміна за суміжністю понять” [111, с. 51]. Сучасна лінгвістична енциклопедія визначає метонімію (від грец. *metōnymia* – “перейменування”) як найпродуктивніший креативний засіб збагачення мови, вияв мовної економії, семіотичну закономірність, що виявляється у перенесенні позначень одного компонента події на інший, перенесенням значення частини на ціле й цілого на частину за суміжністю в межах однієї ситуації [160, с. 346]. У результаті метонімії з’являються нові значення слова на базі суміжності ознак [59, с.64]. Отже, підґрунтям метонімії служить наявність зв’язків між категоріями та поняттями у мисленні людини [160, с. 346].

Дискусійною проблемою сучасної семасіології залишається розмежування метонімії і метафори [154, с. 17; 160, с. 346]. Метонімія, як і метафора, є знаковим перенесенням, однак метонімія ідентифікує предмет свого позначення, а метафора характеризує його. Метонімія має синтаксичну природу – порівняно із семантичною природою метафори [154, с. 19; 160, с. 346]. На відміну від когнітивної метафори, когнітивна природа метонімії полягає в застосуванні знака одного поняття на позначення іншого в межах

однієї ситуації або предметної сфери (метафора завжди обирає знаки з іншої предметної сфери) [160, с. 346]. У моделях утворення метафор переважають узуальні, мовні значення, а в моделях метонімічних утворень – okazіональні вживання. Метонімія поступається метафорі за ступенем експресивності й образності [154, с. 18–19]. Також лінгвісти вказують на відмінні риси метонімії загальнолітературної (або художніх текстів) та термінологічної: загальнолітературним моделям метонімії притаманна okazіональна деривація, тоді як у термінологічній лексиці переважають приклади узуального утворення значень [154, с. 18]. У досліджуваній джерельній базі нам вдалося відшукати 64 термінологічні одиниці, утворені за допомогою метонімізації. Наведемо кілька прикладів метонімічних одиниць японської літературознавчої термінології:

- *міцу-моно* (三物, досл.: “три речі”) – *ренга*, яка має у своєму складі лише три строфи: *хокку*, *маеку* і *дайсан*;
- *рокку* (六句, досл.: “шість строф”) – сучасна форма *ренку*, яка записується по шість строф на кожній сторінці спеціального зошита;
- *роккасен* (六歌仙, досл.: “шість безсмертних”) – шість видатних поетів доби Хей-ан, творчість яких аналізує та оцінює Кі-но Цураюкі у своїй відомій передмові до поетичної антології “Кокін-вака-шю”;
- *сангін* (三吟, досл.: “троє”) – *ренга*, складена трьома авторами;
- *сенку* (千句, досл.: “тисяча строф”) – *ренга*, що має тисячу строф.

Як бачимо, у наведених прикладах терміни, утворені шляхом метонімізації, здебільшого будуються за моделями: “числівник + іменник”, “прикметник + іменник”, “числівник + прикметник”.

Отже, за результатами здійсненого квантитативного аналізу лексико-семантичним способом термінотворення утворені 472 одиниці (або 8 % від загальної кількості), серед яких 267 одиниць (або 5 % від загальної кількості) утворені шляхом звуження значення, 141 одиниця (або 2,4 % від загальної кількості) – шляхом метафоризації, а 64 терміни (або 1,1 % від загальної

кількості) – за допомогою метонімізації. Серед цієї кількості термінів наявні одиниці, запозичені до фахової мови літературознавства з інших терміносистем: естетики, художнього мистецтва, буддизму та синтоїзму. Шляхом лінгвістичного спостереження було встановлено приналежність деяких галузевих термінів, утворених способом лексичного переносу, до найдавнішого шару базових термінологічних одиниць японської літератури і зафіксованих у перших поетичних трактатах (наприклад, *сугата* (姿) – форма твору, *тай* (体) – поетичний стиль тощо).

2.4. Синтаксичний спосіб термінотворення

Синтаксичний спосіб творення термінів (грец. *syntaxis* – “складання”) полягає у використанні двох і більше слів, які становлять словосполучення, для номінації наукових понять [13, с. 33; 105, с. 83]. Причинами створення термінів-словосполучень фахівці вважають: по-перше, необхідність виокремити визначену кількість предметів із певного класу за якою-небудь ознакою; по-друге, потребу в означенні складних предметів, які складаються з декількох елементів і перебувають на одному рівні. Тобто – багатослівні назви з'являються у тих випадках, коли предмети і явища визначаються одночасно за декількома ознаками [105, с. 83]. Як зазначають науковці, назви-словосполучення виникають зазвичай у перший період називання, коли певний предмет або групу предметів необхідно виділити із сукупності подібних предметів або груп предметів. На цьому етапі творець терміна не вдається до економії засобів вираження [105, с. 85], натомість прагне максимально вказати у назві родо-видові та якісні характеристики нового поняття, тим самим створюючи розлогу описову номінативну одиницю. Інший спосіб утворення термінів-словосполучень – поступове приєднання до вихідного однослівного терміна слів-уточнювачів – використовується для конкретизації вихідного поняття і для утворення його видових корелятивів [30, с. 44].

Відомо, що в європейських мовах словосполучення є найпродуктивнішим способом творення термінів (наприклад, в українській мові – 70 % термінів-словосполучень) [13, с. 33], і, відповідно, поживним матеріалом для досліджень [109; 124; 195]. У японській мові кількість термінологічних словосполучень невелика. Причину незначного відсотку словосполучень серед термінів японської мови, вочевидь, можна пояснити наявністю більш зручного проаналізованого вище способу термінотворення – коренескладання, що становить левову частку продуктивності творення термінів у японській мові. Перш ніж перейти безпосередньо до квантитативного аналізу, зазначимо, що під поняттям словосполучення, слідом за О. А. Пашковським, будемо мати на увазі лексичні одиниці, що мають синтаксичний формант [138]. Терміни, які не мають такого форманту, класифікуються японістами як словозчеплення і проаналізовані нами у відповідному підрозділі. Отже, кількість термінів-словосполучень у нашій джерельній базі становить 188 одиниць (або 3,26 % від загальної кількості).

Найбільш уживані назви-словосполучення із часом підлягають компресії, утворюючи різні види скорочених слів (аббревіатури, складноскорочені слова, слова, складені із елементів морфем тощо), похідні та складні слова. У складі деяких словосполучень спостерігається пропуск малоінформативних слів та лексикалізація (зрощення декількох слів словосполучення у єдину лексичну одиницю) [105, с. 86]. Наведемо кілька прикладів явища компресії термінів-словосполучень, віднайдених у досліджуваній термінології:

- *моно-но аваре* (物の哀れ, *досл.*: “чарівність речей”) – *аваре* (哀れ, *досл.*: “чарівність”); одна із головних категорій японської естетики та поезики *вака* доби Хей-ан, що припускає наявність у будь-яких речах, предметах і явищах природи особливої привабливої чарівності, яка зазвичай прихована чи завуальована;

• *моно-но кокоро* (物の心, досл.: “серце речей”) – *кокоро* (心, досл.: “серце”); естетична категорія, яка означає внутрішню емоційну суть предметів, явищ, живих істот.

Більшість виявлених нами термінів-словосполучень має підрядний зв'язок – 186 одиниць (або 98 % від загальної кількості словосполучень). Переважно такі одиниці є двокомпонентними іменниковими словосполученнями, де другий компонент залежний, і творяться за моделлю: “іменник + показник родового відмінку *но* の + іменник”. Наведімо кілька прикладів:

• *га-но ута* (雅の歌, досл.: “вишукана пісня”) – 1) святковий вірш-привітання, який містив побажання миру, здоров'я тощо; 2) тема вірша *вака*; 3) розділ поетичної антології, який містив вірші, об'єднані єдиною темою;

• *добуцу-но ханаши* (動物の話, досл.: “казки про звірів”) – один із п'яти основних жанрів японської народної казки *мукаші-банаши*;

• *камі-но ку* (上の句, досл.: “верхні рядки”) – перші три рядки п'ятивірша *танка* (5-7-5);

• *сан-но орі* (三の折, досл.: “третій аркуш”) – третій аркуш зошита, в якому записували *ренга*;

• *фуга-но макото* (風雅の実, досл.: “витончена правда”, “елегантна істина”) – запроваджений Мацуо Башьо поетичний принцип у поезії *хайку*, який полягав у правдивому відображенні дійсності.

Окрім двокомпонентних термінів-словосполучень, виявлені також багатокомпонентні термінологічні одиниці:

• *тонарі-но джисан-но ханаши* (隣の持参の話, досл.: “принесені сусідами казки”) – один із типологічних різновидів японських народних казок *мукаші-банаши*, до якого належать побутові казки з різними сюжетами соціальної спрямованості;

• *маеку-но йо о ошідасу ку* (前句の情を押し出す句, досл.: “строфа, яка розкриває почуття попередньої строфи”) – один зі стилів поєднання строф

ренга, описаний Такараї Кікаку (室井其角, 1661–1707 pp.) в “Кікаку джюшічі джьо” та Такая Кікаку в “Цукеай тебікідзуру”.

Менш поширена модель підрядного словосполучення “прикметник + іменник /-ки/”:

шючітекі-на ші ха (主知的な詩派, *досл.*: “школа інтелектуальної поезії”) – літературна група “Інтелектуальна поезія”, яка утворилася в кінці 20-х pp. ХХ ст. Представники цієї групи закликали до створення раціональної поезії та відкидання всього емоційного.

Терміни-словосполучення, що мають сурядний зв'язок, становлять меншість: ми виявили єдину одиницю, утворену за моделлю “іменник + єднальний сполучник *то* と + іменник”:

ші то шірон (詩と詩論, *досл.*: “поезія і поетика”) – літературний рух за “новий поетичний дух” у рамках японського прозовірша (*самбунші*), початок якому поклав створений у 1928 р. однойменний журнал “Ші то Шірон” (“Поезія і поетика”), що його авторами виступили Кітагава Фуюхіко, Хуруяма Юкіо та Мійоші Тацуджі.

Наші дослідження підтверджують думку вчених про те, що більшість термінів-словосполучень створюються як початкові, експериментальні [104, с. 85]. Як бачимо, багатокomпонентні терміни нашої джерельної бази запроваджувались переважно поетом-першовідкривачем (скажімо, *маеку-но йо о ошідасу ку* Такараї Кікаку) або створювалися сучасними вченими-літературознавцями для комплексного родо-видового означення різновидів давніх жанрів (напр.: *тонарі-но джісан-но ханаші*).

Отже, можемо констатувати, що абсолютна більшість досліджених нами багатослівних термінів є підрядними словосполученнями. Ми виявили та проаналізували моделі, за якими будуються терміни-словосполучення. Найпоширенішими виявилися підрядні іменникові словосполучення, утворені за посередництвом показника родового відмінку *но* の: “іменник + показник родового відмінку *но* の + іменник”. Менш продуктивними

моделями є такі: “прикметник + іменник /-ки/”, “іменник + єднальний сполучник *то と* + іменник”. При дослідженні матеріалу нашої джерельної бази підтвердилась думка вчених про те, що більшість термінів-словосполучень створюються як початкові, експериментальні, а згодом підлягають компресії [105, с. 85].

2.5. Запозичення як спосіб термінотворення японської літературознавчої термінології

Як відомо, жодна мова не може обходитися лише своїми терміноелементами, які належать до основних коренів цієї мови [111, с. 12], а отже, серед галузевої термінології існує сегмент запозиченої лексики, без виявлення та ретельного аналізу якого дослідження термінології є неповним. Зауважимо, що наукова термінологія має досить високу здатність сприймати іншомовні запозичення [49, с. 109], а отже існує великий відсоток іншомовної лексики, яка має тенденцію до оновлення та поповнення, зумовлюючи актуальну проблему дослідження запозичених одиниць.

Запозичені термінологічні одиниці досліджувалися японістами В. М. Алпатовим, С. В. Неверовим, О. А. Пашковським та іншими, проте окремо літературознавча іншомовна термінологія об'єктом наукових розвідок ще не ставала.

На матеріалі вказаної вище джерельної бази встановимо кількісні та відсоткові показники запозиченої лексики серед загального масиву літературознавчої термінології, проаналізуємо особливості окремих типів іншомовних термінів (*прямих, часткових і термінів-гібридів*), виявимо та встановимо активність мов-продуцентів для творення запозиченої термінології японського літературознавства, а також за пропонованими науковцями критеріями виявимо наявність та кількість термінів-інтернаціоналізмів.

Як відомо, запозичення – один із основних способів термінотворення, який полягає у перенесенні елементів чужої мови (слів, словотворчих афіксів, синтаксичних конструкцій тощо) в іншу в результаті мовних контактів [53].

На різних етапах становлення суспільства терміни запозичуються з різних мов, що зумовлюється неоднаковими історичними умовами [49, с. 9]. Відомо, що для японської літературознавчої термінології історичною умовою, яка зумовила запозичення цілого потоку нових термінів, було офіційне відкриття Японії після багатьох століть ізоляції для вільних контактів із європейськими державами у 1868 р. Разом із зацікавленістю та запозиченням європейських літературних напрямів та жанрів прийшла до Японії і європейська літературознавча термінологія, яку, як буде підтверджено у результаті нашого дослідження, або перекладали шляхом калькування, або запозичували *прямо*, записуючи європейські слова японським силабічним алфавітом *катакана*.

Термінологи до когорти запозичених слів здебільшого зараховують як ті, що увійшли до мови без будь-яких змін, так і ті, які зазнали значних змін і в момент запозичення за формою суттєво відрізнялися від відповідних іноземних прототипів [111, с. 9]. Виходячи з цього положення, фахівці розрізняють запозичення *прямі* (або *оригінальні* /застаріла назва/) та *часткові* (або *перекладні* /застаріла назва/) [49, с. 109; 111, с. 10–12]. *Пряме* (*оригінальне*) запозичення – слово, перенесене до мови-реципієнта з мови-продуцента у тому вигляді (у тій формі), в якому воно в ній існувало в момент запозичення. При цьому дрібні фонетичні зміни, зумовлені різними системами звуків, до уваги, звичайно, братися не повинні [111, с. 10–11]. *Прямі* запозичення формують спільний лексичний фонд у різних, не обов'язково споріднених мовах, що сприяє взаєморозумінню фахівців, які розмовляють різними мовами [49, с. 109]. Основним способом *часткового* запозичення є калькування, тобто буквальный переклад елементів слова з мови-продуцента на мову-реципієнт [49, с. 109; 111, с. 12–13]. При цьому *оригінальні* та *перекладні* запозичення можуть зустрічатись як у чистому

вигляді, так і в мішаному, утворюючи своєрідні “*терміни-гібриди*” [111, с. 14].

У японістиці поняття “іншомовні слова” тісно пов'язане з поняттям *тайрайго*, до якого японські лінгвісти зараховують переважно *прямі* запозичення з європейських мов. Одиниці *тайрайго*, як правило, графічно відображаються за допомогою силабічної абетки *катакана* і становлять близько 9,8 % від загальної кількості слів сучасної японської мови [138, с. 189].

У літературознавчій термінології, за результатами здійсненого квантитативного аналізу, загальна кількість одиниць, утворених шляхом запозичення з інших мов, становить 1 476 (або 25,54 % від загальної кількості). Серед них виявимо і проаналізуємо кількісні та якісні показники окремих груп запозичених одиниць японської літературознавчої термінології: *прямих, часткових і термінів-гібридів*.

Першими розглянемо *прямі* запозичення, які у нашій джерельній базі виявилися найчастотнішими серед запозичених одиниць японської літературознавчої термінології і становлять 1 065 (або 73,17 % від кількості запозичень і 18,42 % від загальної кількості). Однією з причин великого відсотку *прямих* термінів (*тайрайго*) вважаємо відоме прагнення японських літераторів ХХ ст. до наслідування нових європейських напрямів і стилів, яке виявлялося й у *прямому*, часто епігонському, запозиченні західних термінів. За нашими спостереженнями, *прямі* запозичення японської літературознавчої терміносистеми мають кілька переваг: 1) по-перше, такі одиниці зберігають і передають європейський колорит; 2) по-друге, *прямі* запозичення часто є інтернаціоналізмами, а отже – зрозумілі для носіїв різних мов. Проте, не складно помітити і суттєвий недолік *прямих* запозичень – особливості фонетичної системи японської мови не дозволяють досконало транскрибувати слова європейських мов і спричиняють виникнення термінів із незручною вимовою, що фахівцями-термінологами вважається одним із недоліків терміна. Такі “незручні” терміни змінюють (адаптують) відповідно

до фонетичних особливостей мови-реципієнта (при цьому суттєво спотворюючи їх), або ж узагалі намагаються ними не користуватися [111, с. 12]. Наведемо кілька прикладів *прямих* запозичень: *самборісуму* (サンボリスム, від *фр. symbolism* – “символізм”), *контекісудо* (コンテキスト, від *англ. context* – “контекст”), *дайаро:гу* (ダイアローグ, від *англ. dialogue* – “діалог”).

Другий за продуктивністю спосіб запозичення галузевих термінів у нашій джерельній базі – *частковий*, або *перекладний*. Такі одиниці були утворені шляхом дослівного перекладу з європейських мов і виникали під час запозичення та введення до практичного застосування поняття, яке означає *термін-калька*. Більшість таких *кальок* утворено шляхом складання попередньо запозичених і уже наявних у японській мові китайських коренів. Завдяки прозорій внутрішній семантиці такі новоутворення (на відміну від *прямих* запозичень) були зрозумілими, усім хто читав японською [138, сс. 51, 61–62]. Кількість літературознавчих термінів, утворених шляхом *часткового* запозичення, за результатами здійсненого квантитативного аналізу, становить 314 одиниць (або 21,6 % від кількості запозичень; 5,44 % від загальної кількості). Наведемо кілька прикладів *часткових* запозичень, зафіксованих у словниках:

- *ватакуші шьосецу* (私小説, *досл.*: “повість про себе”) – его-белетристика, різновид розповідної психологічної прози, до якої належать романи, повісті, оповідання, щоденники, в яких головним героєм є сам автор;

- *джіюші* (自由詩, *досл.*: “вільний вірш”) – верлібр; японськомовний вірш із вільною метричною (строфічною) формою;

- *самбунші* (散文詩, *досл.*: 散文 “проза” і 詩 “вірш”) – вірш у прозі, прозовірш; різновид японського верлібру (*джіюші*);

- *тамбі-ха* (耽美派, *досл.*: “школа естетизму”) – художній напрям японської поезії ХХ ст., концептуальною рисою якого був підкреслений естетизм. Напрямок запозичений у французьких постімпресіоністів.

Третю групу запозичених літературознавчих термінів становлять *терміни-гібриди* (82 одиниці – або 5,67 % від кількості запозичень і 1,42 % від загальної кількості), які здебільшого творяться за моделлю “*пряме (оригінальне) запозичення + часткове (перекладне)*”, де *пряме* запозичення означає новий для японців європейський термін (літературний напрям, віршову форму), а *часткове* вживається для позначення уже відомого і досить поширеного у традиційній японській літературі поняття. Наприклад:

- *роман-шюгі* (ロマン主義) – романтизм; літературний напрям доби Мейджі, який виник під впливом європейської літератури;

- *пурретарія бунгаку* (プロレタリア文学) – пролетарська література; літературний напрям ХХ ст., представники якого поділяли комуністичну ідеологію, підтримували відповідні настрої у своїх читачів, були переконані, що мистецтво має належати народові (передусім робітникам і селянам), а не лише обраним прошаркам населення;

- *сонетто-хайкай* (ソネット俳諧, досл.: “сонет хайкай”) – *ренку*, яка складається із 14 строф і поділяється на чотири частини: дві по чотири строфи, і дві – по три.

Отже, виконавши перше завдання цього підрозділу – встановивши і проаналізувавши кількісні та якісні характеристики загальної кількості запозиченої лексики серед термінів японської літературознавчої термінології та її окремих груп (*прямих, часткових, термінів-гібридів*), перейдемо до дослідження продуктивності мов-продуцентів у творенні одиниць японської літературознавчої термінології.

За результатами квантитативного аналізу констатуємо, що більшість досліджених нами термінів була запозичена з англійської мови і становить 873 одиниці (або 82 % від кількості термінів, утворених шляхом прямого запозичення). Наприклад:

- *айроні* (アイロニー, від *англ. irony* – “іронія”);
- *акуросучікку* (アクロスチック, від *англ. acrostic* – “акровірш”).

- *сонетто* (ソネット, від *англ. sonnet* – “сонет”);

На другому місці у нашій джерельній базі опинилися запозичення французького походження – 127 одиниць (або 12 % від кількості одиниць *тайрайго*). Наприклад:

- *аван-ге:ру* (アヴァン・ゲール, від *фр. avant-guerre*) – “довоєнні літературні напрями”;

- *аван-гярудо* (アヴァン・ギャルド, від *фр. avant-garde* – “авангард”) – новітні течії ХХ ст.: дадаїзм, сюрреалізм тощо.

Третє місце посідають терміни німецького походження – 42 одиниці (або 4 % від кількості одиниць *тайрайго*). Наприклад:

- *іххі-роман* (イッヒ・ロマン, від *нім. Ich-Roman* – “его-роман”);
- *раітомочи:фу* (ライトモチーフ, від *нім. Leitmotiv* – “лейтмотив”).

Четверте місце належить одиницям, запозиченим із латини, 19 одиниць (або 1,84 % від кількості одиниць *тайрайго*). Наприклад:

- *адо-рібу* (アド・リブ, від *лат. ad-lib* – “імпровізація”);
- *анусу-мірабірісу* (アヌス・ミラビリス, від *лат. Annus Mirabilis* – “щасливий рік”);
- *дісукорудіа-конкорусу* (ディスコルディア・コンコルス, від *лат. Discordia concors* – “поєднання протилежного”).

Найменшу кількість термінів складають одиниці іспанського та італійського походження – по сім одиниць для кожної мови (або 0,73 % від кількості одиниць *тайрайго*). Наприклад:

ерудора:до (エルドラード, від *ісп. El Dorado*) – образ Ельдорадо у літературі;

новерура (ノヴェルラ, від *іт. novella*) – новела.

Окрім термінологічних одиниць із чітко визначеною мовою-продуцентом серед одиниць досліджуваної термінології виявлено терміни, які мають коріння у кількох мовах. Кількість таких термінів становить

136 одиниць (або 12,86 % від загальної кількості термінів *гайрайго*).

Наприклад:

- *егудзісуманіярісуму* (エグジスタンシヤリズム, від *фр. existentialisme*, *англ. existentialism* – “екзистенціалізм”);

- *ессеі* (エッセイ, від *англ. essay*, *фр. Essai* – “ессе”);

- *о:до* (オード, від *англ., фр. ode* – “ода”);

- *опера* (オペラ, від *англ., іт. opera*, від *фр. Opéra* – “опера”).

Вважаємо, що такі одиниці – не прості запозичення, а інтернаціоналізми. Чіткі критерії визначення поняття інтернаціоналізму, на жаль, відсутні, і тому науковці тлумачать це поняття по-різному. На думку більшості дослідників, інтернаціоналізми мають міжнаціональний характер вживання (їх не можна відносити до слів рідної мови), однакові за значенням та аналогічні за вимовою принаймні у трьох неспоріднених мовах [49, с. 126–127]. У нашому випадку такими неспорідненими мовами, які належать до різних мовних сімей, вважаємо романо-германські, які є мовами-продуцентами досліджуваних термінів, японську та українську, яка також містить згадані літературознавчі терміни. Отже, за головним критерієм приналежності до принаймні трьох неспоріднених мов вважаємо аналізовані 136 термінів інтернаціоналізмами.

Ще одним критерієм інтернаціоналізму лінгвісти вважають подібність зовнішньої форми (при тотожності внутрішньої форми). Природно, що запозичені японські літературознавчі терміни мають відмінне від оригінального європейського написання і вимову. На думку термінологів, природні розбіжності в артикуляційній базі мов не можуть бути перешкодою для зарахування одиниць до інтернаціоналізмів, оскільки не існує такої мови, котра могла б засвоїти абсолютно всі звуки, які тільки можливі для людської вимови [49, с. 128]. Тож вважаємо, що виділені нами 136 термінологічних одиниць можуть трактуватись як інтернаціоналізми за трьома критеріями: приналежність до трьох неспоріднених мов, тотожність внутрішньої форми та відносна подібність зовнішньої форми.

Часто запозичені одиниці є синонімами до вже наявних у японській літературознавчій терміносистемі одиниць. Як правило, запозичена одиниця, яка має синонім у давній японській літературі, вживається для номінації поняття сучасної японської літератури, тоді як автентичний японський термін слугує для позначення поняття національної середньовічної літератури (наприклад: *ару:джьон* (アルージュン, від *англ. allusion* – “алюзія” /сучасне/) та *хонкадори* (本歌取り, *досл.*: “алюзія” /середньовічне/), *те:ма* (テーマ, від *нім. Thema* – “тема” /сучасне/) та *шютаі* (主題, *досл.*: “тема” /середньовічне/). Велику частотність має дублювання одиниць, утворених шляхом прямого запозичення, та термінів-кальок (скажімо, *пуроретаріа-бунтаку* (プロレタリア文学) та *джінмін-бунтаку* (人民文学) – пролетарська література, *шю:руреарісуму* (シュールレアリスム, *фр. surrealism*) та *чьо:тенджіцу-шюгі* (超現実主義, *досл.*: “сюрреалізм”).

Отже, за допомогою квантитативного аналізу та методу лінгвістичного спостереження ми виявили та проаналізували японські літературознавчі одиниці, утворені шляхом запозичення. Серед досліджених трьох основних груп запозичених термінів (*прямі*, *часткові* та *терміни-гібриди*) найчастотнішими виявилися *прямі* – 1 065 одиниць (або 73,17 % від загальної кількості запозичень), далі – утворені шляхом калькування *часткові* – 314 одиниць (або 21,6 % від загальної кількості запозичень) і *терміни-гібриди* – 82 одиниці (або 5,67 % від загальної кількості запозичень). Загальна кількість японських літературознавчих термінів, утворених шляхом запозичення з інших мов, за результатами нашого дослідження становить 1 476 одиниць (або 25,54 % від загальної кількості).

Експериментально було доведено, що абсолютна більшість запозичених лексичних одиниць у термінології японської літератури має англійське походження (82 % від кількості одиниць *гайрайго*). Менш активними мовами-продуцентами виявилися французька, німецька, латина, іспанська та італійська. Окрім цього, новостворені запозичені терміни переважно мають паралелі серед попередньо утворених (часто

середньовічних) термінів, синонімічні зв'язки спостерігаються також між термінами-кальками та прямими запозиченнями.

2.6. Епонімізація

Окрему групу термінологічних одиниць, виявлених у досліджуваній джерельній базі, становлять терміни-*епоніми* – одиниці, утворені від власних назв. Як відомо, *епонім* (від *грец. еponυμος* – “той, хто дає ім'я”) – це особа, від імені якої утворено назву предмета, явища чи поняття (за прізвиськом ученого, який відкрив певне явище або закономірність, створив певний прилад тощо) [23, с. 24; 111, с. 44]. При цьому фахівці чітко диференціюють поняття *епонім* та термін-*епонім* (або *епонімічний термін, епонімічна назва*): *епонім* означає безпосередньо особу чи явище, за яким названо досліджуваний об'єкт, а *епонімічний термін* – це лексична одиниця, утворена від *епоніма* [23, с. 24; 44, с. 55]. Цієї чіткої диференціації ми і будемо додержуватися у нашому дослідженні.

У наукових колах існує дискусія навколо питання права на існування епонімічних одиниць [45]. Деякі лінгвісти пропонують вилучати терміни-*епоніми* з ужитку, оскільки відономастичні одиниці (утворені від власних назв) мають специфічний вид мотивації, який не є логічним [106, с. 44], і, відповідно, змістова структура таких термінів не містить назви істотних (необхідних і достатніх) ознак поняття [106, с. 170]. Так, медичні терміни-*епоніми* заборонені Всесвітньою організацією охорони здоров'я, проте фактично вживаються у практиці лікування [62; 106, с. 202]. Подібної заборони щодо японських літературознавчих термінів-*епонімів*, за нашими даними, не існує. Досліджувані епонімічні одиниці зафіксовані у фахових літературознавчих словниках, а отже, мають офіційний статус повноцінного терміна і становлять певний сегмент галузевої термінології, який неможливо оминати увагою, маючи на меті повноцінно дослідити терміносистему. Як указують дослідники, відономастичні одиниці є повноцінними термінами і здатні виконувати основні функції терміна: номінативну, сигніфікативну,

дефінітивну та комунікативну [45]. Водночас фахівці відзначають переваги термінів-епонімів: однозначність, інтернаціональність (терміноелемент-епонім виступає своєрідним міжнародним знаком у науковій комунікації фахівців) та лаконічність на противагу багатослівним номінативним варіантам, у яких епонімічну частину замінено більш умотивованою описовою [44, с. 60]. Природно, що наявність термінів-епонімів і спроби вчених замінити їх логічно вмотивованими термінами-словосполученнями спричиняють поширення явища синонімії.

Перш ніж перейти до безпосереднього виявлення та аналізу відономастичних термінів японського літературознавства, зазначимо, що кількість епонімічних одиниць у різних терміносистемах неоднорідна. Відомо, що велика кількість термінів-епонімів (на матеріалі української мови) зосереджена у математичній термінології – 10 % [44, с. 56], медична термінологія нараховує у своєму складі 5 000 термінологічних одиниць, які походять від власних назв [62]; тоді як ґрунтовні дослідження у галузі юридичної термінології узагалі не фіксують прикладів термінів-епонімів [85; 86]. У японській літературознавчій термінології нам вдалося відшукати 54 терміни-епоніми національної літератури та 12 подібних епонімічних одиниць, запозичених із європейської літератури, що в сумі становить 1,15 % від загальної кількості досліджуваних термінів.

За прикладом дослідників епонімічних одиниць різних терміносистем, які виокремлюють відмінні за походженням епоніми (біблеїзми, міфологізми, терміни, утворені від імен літературних персонажів, тощо) [23, с. 24–25; 44], пропонуємо розділити аналізовані літературознавчі терміни-епоніми на чотири групи, утворені від тематично різних типів епонімів (власних назв, які дали ім'я термінам): 1) імена персонажів чи легендарних історичних осіб; 2) прізвища поетів або драматургів – засновників певного стилю; 3) географічні назви; 4) назви відомих творів. Розглянемо кожну названу групу окремо.

Яскравим прикладом першого типу епонімів є ім'я легендарної красуні Джьорурі (浄瑠璃), яке дало назву жанрові балад, що їх виконували

мандрівні музики (*біва-хоші*) в XV–XVI ст. В основу сюжету цих балад були покладені реальні історичні події та історія кохання красуні Джьорурі і юного полководця Мінамото-но Йошіцуне. Пізніше цей *епонім* став основою для назви нового лялькового театру, на сцені якого у XVII ст. почали ставити балади *джьорурі*, оформлені у вигляді п'єс. Таким чином, *епонім* Джьорурі був узятий за основу для творення двох літературознавчих термінів – різновиду балад та п'єс лялькових спектаклів, закарбувавши у їхній назві глибинні асоціативні культурно-історичні зв'язки.

Інший приклад першого типу *епонімів* – це ім'я персонажа Таро (太郎), яким часто називають головного героя різних творів (зазвичай фольклорних). У пізньому середньовіччі ім'я Таро взяли за основу для назви п'єс *кьоґен*, головним персонажем яких є слуга Таро. Новий жанр п'єс отримав назву *тароканджя-моно* (太郎かんじゃ物).

Ще одним прикладом використання імені персонажа для творення літературознавчого терміна вважаємо ім'я головного героя середньовічного роману Мурасакі Шікібу “Генджі-моногатарі” (XI ст.). У XVI ст. словом *генджі* (源氏, *досл.*: “блискучий принц”) почали називати різновид вірша-*рента*, що складається із 60-ти строф, записаних на трьох аркушах.

Типові приклади другого типу *епонімічних* одиниць (які походять від імені реальної особи) у досліджуваній джерельній базі складають переважно назви поетичних шкіл та стилів, номіновані за прізвищем засновника. Наведемо кілька прикладів подібних одиниць, відібраних нами зі словників:

- *ніджьо* (二条) – поетична школа *вака*, представники якої дотримувалися традиційних правил і простого невибагливого стилю; ця школа була започаткована Ніджьо Тамеуджі (1222–1286) і згодом поширилася серед придворних поетів;

- *окуні кабукі* (おくに歌舞伎) – ранній театр *кабукі*, в якому всі ролі виконували жінки, переважно танцівниці та *тейші*. Поширений на початку XVII ст. Назва походить від імені засновниці *кабукі* – танцівниці Окуні;

синоніми – *онна кабукі* (女歌舞伎, досл.: “жіночий кабукі”) та *юдзььо кабукі* (遊女歌舞伎, досл.: “кабукі куртизанок”);

- *сенрю* (川柳) – комічний поетичний жанр доби Едо. Термін *сенрю* походить від імені Караі Сенрю (1717–1790), відомого поетичного судді міста Едо й одного з укладачів першої антології *сенрю* “Янагідару” (1765 р.);

- *шьофу* (蕉風, досл.: “стиль Башьо”) – стиль школи Башьо Шьомон, який полягає в шанобливому і глибинному описі навколишнього світу із додаванням елементів м'якого гумору.

До третього типу *епонімів* – географічних назв, які стали літературознавчими термінами – належать переважно середньовічні топоніми. Наприклад, термін-епонім *наніва-буші* (浪花節) походить від назви застави Наніва (поблизу сучасного м. Осака), яка у середньовіччі була місцем прощання та зустрічі родичів, закоханих та ін. Назва цієї застави стала символічною і часто зустрічається у класичній японській літературі. До літературознавчої термінології цей топонім перекочував за часів доби Едо (1600–1868) для творення нового терміна – *наніва-буші* (浪花節) на позначення сюжетних балад, які виконувались мандрівними оповідачами під акомпанемент *шямісена*. Сюжетна лінія таких балад часто будувалась на розлученні або зустрічі головних героїв.

Іншим прикладом запозичення топонімів для творення літературознавчих термінів-епонімів є назва міста Нара, яке було столицею у 710–794 рр. Назва давньої столиці стала основою для творення терміна *нара-ехон* (奈良絵本, досл.: “нарські ілюстровані книги”), яким позначають ілюстровані рукописні книги, що мають вигляд окремих зошитів і містять твори жанру *отогідзоші* (переважно анонімних авторів), що на початку доби Едо були популярними серед простого люду. Онтологічний зв'язок між назвою давньої столиці та творами жанру *отогідзоші* нам невідомий.

До четвертого типу *епонімів* – назв літературних творів – належить середньовічний і популярний за тих часів твір “Тайхейкі” (「太平記」,

“Повість про Великий мир”) – військова епопея, яка містить зокрема історичний літопис відомих самурайських родин. Цей твір дав назву літературно-театральному жанру усних оповідань *тайхейкі-йомі* (太平読み), матеріалом для п’єс якого були оповідання зі згаданного твору. Згодом терміном *тайхейкі-йомі* почали позначати будь-які оповідання про військові події. *Тайхейкі-йомі* називались і мандрівні оповідачі, які розповідали про реальні історичні події 1318–1367 рр., що були описані в “Тайхейкі”. На цьому прикладі бачимо, що *епонім* твору став основою для утворення трьох різних термінів.

Окрім проаналізованих термінів-*епонімів* національної літератури, словники японських літературознавчих термінів фіксують подібні одиниці, запозичені зі світового літературознавства. Для ілюстрації цього явища наведемо кілька прикладів:

- *дзораїдзуму* (ゾライズム, від *англ. Zolaism*) – стиль Еміля Золя, який імітували його послідовники;

- *донкіхо:те-тата* (ドン・キホーテ型, від *англ. Don Quixote type*) – тип персонажа художнього твору, подібний характером до відомого героя роману Мігеля де Сервантеса Дон Кіхота;

- *фуроїдідзуму* (フロイヂズム, від *англ. Freudism*) – прояв елементів філософії Зигмунда Фрейда у художній літературі.

Отже, на основі квантитативного аналізу ми визначили відсоток відономастичних одиниць у японській літературознавчій термінології, який становить 1,15 % від загальної кількості досліджених одиниць. Національні *епоніми*, від яких утворено виявлені термінологічні одиниці, ми запропонували розділити на чотири тематично різні групи: імена персонажів чи легендарних історичних осіб, прізвища поетів або драматургів, топоніми та назви відомих творів. Серед термінів-*епонімів* були виявлені також одиниці, запозичені зі світової літератури.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У цьому розділі ми здійснили аналіз японської літературознавчої термінології з погляду її словотвірної та етимологічної структури. За допомогою методів лінгвістичного та квантитативного аналізу ми встановили продуктивність і дослідили особливості окремих способів термінотворення. Попередньо було здійснено етимологічний аналіз літературознавчої термінології. За об'єкт дослідження послуговували літературознавчі терміни (5 783 одиниці), відібрані зі словників.

За допомогою здійсненого квантитативного аналізу були встановлені кількісні та відсоткові показники етимологічної структури японської літературознавчої термінології. Так, одиниці-*канго* становлять 60 % усіх термінів, одиниці-*гайрайго* – 21 %, одиниці-*ваго* – 12 %, *мішані* – 7 %, *ро:маджі* – 0 %. Ми виявили досить велику кількість власне японських термінологічних одиниць *ваго* у досліджуваній термінології порівняно з іншими галузевими терміносистемами, що свідчить про вплив більш як тисячолітньої історії японського літературознавства, під час якої карбувались автентичні японські терміни.

Серед способів термінотворення найпродуктивнішим виявився морфологічний спосіб – 60 %, у межах якого найчастотнішим є коренескладання: за його допомогою утворено 2 199 одиниць (або 38 % від загальної кількості). Інші типи морфологічного типу термінотворення мають такі показники:

- основоскладання – 381 одиниця (або 7 % від загальної кількості);
- афіксація – 289 одиниць (або 5 % від загальної кількості);
- абревіація – 31 одиниця (або 0,54 % від загальної кількості).

Другим за продуктивністю після морфологічного у термінології японського літературознавства виявився спосіб запозичення, за допомогою якого утворено 1 476 термінів (або 26 % від загальної кількості). Серед

запозичень кількісно домінують *прямі* – 1 065 одиниць. Менші групи становлять *часткові* – 318 одиниць і *терміни-гібриди* – 82 одиниці.

За допомогою лексико-семантичного способу утворено 472 термінологічні одиниці (або 8 % від загальної кількості), серед яких – 267 одиниць, утворених шляхом звуження значення, 141 одиниця, утворена способом метафоризації, та 64 термінів, утворених шляхом метонімізації.

Терміни-словосполучення становлять 188 одиниць (або 3 % від загальної кількості). Окремо була досліджена група термінів, утворених від власних назв – термінів-епонімів, які склали 1,15 % від загальної кількості.

Досліджувана термінологія має низку рис, відмінних із погляду структури від термінологій європейських мов та інших галузевих термінологій японської мови. Ці риси, вочевидь, зумовлені особливостями японської мови та історією японського літературознавства. Відмінною від терміносистем інших мов є продуктивність деяких способів термінотворення. Відомо, що в терміносистемах європейських мов високим є показник творення термінів синтаксичним способом та способом афіксації. У результаті нашого дослідження виявлено лише 3 % та 5 % продуктивності кожного способу відповідно. Причину невеликих показників вказаних способів термінотворення вбачаємо в участі у формуванні лексики японської мови зручнішого для творення термінологічних одиниць способу коренескладання. Термінологічні одиниці, утворені цим способом, мають особливості, які відповідають низці “вимог” до термінів, – прозорість внутрішньої форми, компактність і водночас високу інформативність. Кількість одиниць, утворених шляхом коренескладання, за результатами нашого дослідження, є найбільшою у японській літературознавчій термінології і становить 47 % від загальної кількості.

Вплив на формування продуктивності способів термінотворення японського літературознавства вбачаємо також в історії японського літературознавства. На відміну від деяких європейських літературознавчих систем, які здебільшого мають у своєму складі слова іншомовного

походження (із грецької та латинської мов) [14], у японській літературознавчій термінології переважають національні одиниці (виявлено лише 26 % запозичених одиниць). Це є наслідком історичних подій – більше як тисячолітньої ізоляції країни (до 1868 р.), за час якої природно сформувалися унікальні національні терміни, представлені здебільшого одиницями *ваго*, що утворились за допомогою основоскладання, коренескладання, синтаксичним та лексико-семантичним способами словотвору.

РОЗДІЛ 3. СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЯПОНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Спираючись на аксіоматичне твердження термінологів про системність як базову ознаку термінології [31, с. 78; 49, с. 12; 131, с. 29; 110, с. 5; 111, с. 38], яка виражається у семантичних зв'язках термінологічних одиниць [40, с. 54–55; 106, с. 121–122], вважаємо за необхідне зупинитися на дослідженні семантики фахової мови японського письменства. Серед парадигми семантичних зв'язків поряд із системними відомі й асистемні явища, які, за твердженням більшості авторитетних науковців, небажані [40, с. 54–55; 111, сс. 61, 73] і “непритаманні природі терміна, але існують у реальному терміновживанні як відображення конкретних фактів функціонування термінів, а не природи спеціальної лексики” [40, с. 55].

Дослідження парадигми семантичних зв'язків японської літературознавчої термінології здійснимо спираючись на розрізнення науковцями змістово-мовної і формально-мовної зв'язаності терміносистем [106, с. 121–122]. За твердженням термінологів, змістово-мовна зв'язаність – це відображення логічних зв'язків, які існують між одиницями терміносистеми: родо-видові відношення, відношення цілого і частин. Змістово-мовна зв'язаність терміносистеми реалізується в різних проявах її формально-мовної (інакше – лінгвістичної) зв'язності (мовне вираження таких зв'язків, як антонімія, градація тощо) [106, с. 121–122].

Серед асистемних явищ семантики фахової мови японського літературознавства детально проаналізуємо полісемію, яка є причиною існування одного з найпоширеніших недоліків науково-технічної термінології – наявності термінів, кожен із яких позначає два, три і більше поняття [111, с. 61], що суперечить одній із вимог до терміна (він має вживатись у межах конкретної і споріднених дисциплін лише в одному значенні [111, с. 73]). Разом із проблемою існування полісемії фахівці зіштовхуються із актуальним питанням розмежування полісемії та омонімії.

При цьому, за нашими спостереженнями, кожна окрема галузева термінологія має свої критерії виокремлення багатозначності, які в іншій фаховій мові виявляються недієвими. Отже, поряд із дослідженням системних та асистемних явищ семантики японської літературознавчої термінології вважаємо за необхідне проаналізувати наявні підходи фахівців до виокремлення явища багатозначності, а також запропонувати релевантні у межах японської літературознавчої термінології критерії виокремлення явищ полісемії та омонімії.

3.1. Явище синонімії в японській літературознавчій термінології

Як відомо, проблема термінологічної синонімії як одного із лексико-семантичних процесів є дискусійною. Більшість учених схиляються до думки про небажаність існування синонімії в термінології [31, с. 53–54; 40, с. 65; 110, с. 9], оскільки наявність декількох планів вираження конкретного поняття суперечить одній із основних вимог до терміна – єдине позначення для певного явища. Відомо також, що фахова мова – похідна загальнолітературної мови, а отже, має деякі успадковані риси, зокрема утворення синонімів. Японська літературознавча термінологія має багате підґрунтя для виникнення синонімічних одиниць: тришаровість лексичного складу мови (*канго* /漢語/, *ваго* /和語/, *тайрайго* /外来語/), півторатисячолітня історія існування фахової мови (діахронічні синоніми, паралельне уживання архаїзмів), різні поетичні школи (кожна з яких карбувала власні терміни). Отже, нескладно передбачити існування явища синонімії у термінології японського письменства. Як і будь-які наявні у галузевій термінології лексико-семантичні процеси, синонімія потребує глибинного дослідження.

Услід за термінологами під поняттям “синонімія у фаховій мові” розумітимемо “збіг за основним значенням слів, морфем, конструкцій, фразеологічних одиниць” [31, с. 53]. При цьому зауважимо, що “синоніми: 1) виражають одне поняття; 2) розрізняються за відтінками значень; 3) здатні до взаємозамінності в контексті” [31, с. 53].

Відомо, що синоніми фахової мови дещо відрізняються від загальнолітературних. У загальнолітературній мові поширені стилістичні синоніми, які використовуються в різних стилях мови. У фаховій мові такий різновид синонімів трапляється рідко [31, с. 53; 40, с. 73]. Натомість термінологіям здебільшого притаманна абсолютна синонімія (або термінологічна дублетність). Термінологічні дублети – це слова або словосполучення, які поєднуються особливою термінологічною співвіднесеністю з одним науковим поняттям та об'єктом дійсності [31, с. 54].

Зазвичай учені поділяють термінологічну синонімію за критеріями зовнішньої форми (лексична /дублети/ і синтаксична /слово – словосполучення, слово – абревіатура/ [31, с. 53; 40, с. 73–76]) та за ступенем тотожності значень: “абсолютні” та “відносні” синоніми, де абсолютними синонімами називають такі терміни, зміст яких повністю тотожний, а під поняттям “відносні синоніми” розуміють такі, у яких значення лише частково збігаються [110, с. 9].

Відомий факт про особливу активність явища синонімії на початкових етапах формування галузевої термінології [40, с. 78], коли формується система основних наукових понять (відповідно – і термінів) різними мовними засобами – шляхом прямого запозичення, калькування та пошуку відповідної назви у національній мові. У досліджуваній термінології спостерігаємо невідповідність цьому твердженню. Японська літературознавча термінологія існує понад півтори тисячі років, проте має розгалужену систему синонімів. Семантична активність у фаховій мові японського літературознавства, на нашу думку, спричинена низкою факторів, одним із яких є особливість лексики японської мови як субстрату досліджуваної термінології.

На основі дослідження синонімії загальнолітературної японської мови О. А. Пашковський свідчить про “об’єктивні передумови і суб’єктивні прагнення до синонімічної різноманітності”. Японська синоніміка характеризується широкою матеріальною основою, великими комбінаторними можливостями, прагненням мовців до вживання варіантів

[138, с. 194]. Тришаровість сучасної лексики та співіснування слів різних типів збільшують обсяг словникового складу, поповнюючи синонімічні ряди [138, с. 191].

Отже, врахувавши теоретичні напрацювання вчених у дослідженні синонімії галузевих термінологій та зваживши на специфіку об'єкта дослідження, вважаємо за можливе запропонувати власну класифікацію синонімів японської літературознавчої термінології. При цьому акцентуємо увагу на виокремленні синонімів за *функціональним* критерієм. Зазначимо, що дослідження функціональних синонімів є новим і недостатньо розробленим теоретиками термінознавства і зустрічається у новітніх дослідженнях галузевих термінологій. Зокрема, аналіз синонімії за функціональним критерієм був здійснений Т. К. Комарницькою на матеріалі японської юридичної термінології [90, с. 139–142]. Окрім функціонального критерію, залучимо до дослідження синонімії японської літературознавчої термінології також традиційні – *етимологічний* та *структурний* критерії.

За *етимологічним* критерієм пропонуємо класифікувати синоніми за різними джерелами походження: за трьома лексичними групами японської мови *канго* (漢語), *ваго* (和語) та *тайрайго* (外来語); за різними мовами – продуцентами запозичених термінів; за різними ознаками означуваного предмета, взятими за внутрішню основу для творення терміна.

За *структурним* критерієм, очевидно, можливо розглядати терміни-синоніми згідно з їхніми лексико-синтаксичними особливостями, виходячи з поділу термінів на словосполучення, словозчеплення, скорочення.

За *функціональним* критерієм вважаємо за можливе розрізнити синоніми за відмінними сферами функціонування: у різних галузях літературознавства, у різному часовому вимірі, у запозиченій та автентичній літературі.

За викладеними вище трьома критеріями пропонуємо нову класифікацію проаналізованих синонімічних одиниць японського літературознавства, які ми поділяємо на синоніми-дублети етимологічного

типу (у свою чергу вони поділяються на три групи: 1) за лексичними групами (*канго*, 漢語, *ваго*, 和語, *гайрайго*, 外来語); 2) за мовами продуцентами запозичених термінів; 3) за різними ознаками означуваного предмета, взятими за внутрішню основу для творення терміна) та морфолого-синтаксичного типу; а також функціональні синоніми (які поділяються на групи: 1) за галузями літературознавства; 2) за діахронією; 3) за вживанням у національній та іноземній літературі).

3.1.1. Дублетні синоніми

Як відзначають науковці, саме дублетність найбільше притаманна галузевим термінологіям. Під поняттям “дублетні синоніми” розумітимемо термінологічні одиниці, тотожні за внутрішньою формою і взаємозамінні у межах однієї галузевої термінології (між її сферами).

Причинами виникнення синонімів (дублетів) у термінології найчастіше є різні джерела формування термінів [40, с. 73]. Встановлення причин існування синонімів у японській літературознавчій термінології вважаємо одним із завдань нашого дослідження. Отже, розглянемо окремо класифіковані нами типи взаємозамінних у різних галузях японської літературознавчої термінології синонімів.

Терміни-дублети етимологічного типу. За нашими спостереженнями, ознаки синонімічної дублетності у японській літературознавчій термінології мають одиниці, утворені за допомогою прямого запозичення, вираженого транскрибуванням іншомовного слова і відповідно записом нового слова абеткою *катакана* /片仮名/ (*гайрайго* /外来語/), а також одиниці, утворені шляхом часткового запозичення, тобто дослівного перекладу терміна (*канго* /漢語/). Причиною утворення дублетів за моделлю *гайрайго*–*канго* (外来語 – 漢語) найімовірніше є різні творці (а точніше – перекладачі) термінів. Наведемо кілька прикладів подібних одиниць:

- *ва:рудо рітерацюа* (ワールド・リテラチュア, від *англ. worldliterature*) – *секай бунтаку* (世界文学) – світова література;

• *ве:ру рі:буру* (ウェール・リーブル, від *фр. verslibre*) – *джіюші* (自由詩) – верлібр;

• *саіенсу фікушьон* (サイエンス・フィクション, від *англ. sciencefiction*) – *катакушьо:сецу* (科学小説) – наукова фантастика;

• *торансуреішьон* (トランスレイション, від *англ. translation*) – *хон'яку бунгаку* (翻訳文学) – перекладна література;

• *торіроджі:* (トリロジー, від *англ. trilogy*) – *санбусакү* (三部作) – трилогія.

Велику частотність серед термінів-дублетів мають одиниці, утворені за допомогою суфікса *-шюгі* (主義), який найчастіше вказує на певний напрям літератури і відповідає українському суфіксові *-ізм*. Наприклад:

• *моданідзуму* (モダニズム, від *англ. modernism*) – *кіндай шюгі* (近代主義) – модернізм;

• *начюрарідзуму* (ナチュラリズム, від *англ. naturalism*) – *шідзеншюгі* (自然主義) – натуралізм;

• *ріарідзуму* (リアリズム, від *англ. realism, фр. realism*) – *шяджіцу шюгі* (写実主義) – реалізм;

• *санборісуму* (サンボリズム, від *фр. symbolism*) – *шьо:чьо:шюгі* (象徴主義) – символізм.

Проаналізуємо інший тип окреслених вище синонімів японської літературознавчої термінології, який утворився шляхом *запозичення найменування одного поняття з різних мов*. Відповідно, такі синонімічні терміни мають ідентичні значення і відмінні зовнішні форми. Наведемо кілька прикладів подібних одиниць:

• *арукаізуму* (アルカイズム, від *фр. archaism*) – *а:кеідзуму* (アーケイズム, від *англ. archaism*) – архаїзм;

• *іроні:* (イロニー, від *фр. ironie*) – *аіроні:* (アイロニー, від *англ. irony*) – іронія;

- *ономатопі:а* (オノマトピーア, від *англ. onomatopoeia*) – *ономатопе* (オノマトペ, від *фр. onomatopée*) – ономатопея.

До термінів-дублетів етимологічного типу ми зарахували також синоніми, чия внутрішня форма була утворена за різними ознаками означуваного предмета. Такі терміни, як і проаналізовані вище синоніми, вказують на єдине поняття і мають різні зовнішні вираження (ознаки). Для прикладу, розглянемо синонімічну пару *рекіші моноатарі* (歴史物語, *досл.: “історична повість”*) – *окіна моноатарі* (翁物語, *досл.: “оповідання старця”*), що ними позначають середньовічний прозовий жанр, основною темою творів якого була історія Японії, що викладалась у вигляді окремих життєписів імператорів, канцлерів тощо. Як бачимо, у внутрішній формі першого терміна (*рекіші моноатарі*) висвітлена ознака основного змісту творів – історична оповідь. У семантичну основу другого синонімічного терміна (*окіна моноатарі*) покладена інша ознака – старця як основного оповідача. Майже у всіх творах цього жанру оповідь ведеться від імені столітнього старця (*окіна /翁/*).

Наведемо ще кілька подібних прикладів:

- *хіко-ічі банаші* (彦一話, *досл.: “оповідання про кращого хлопця”*) – один із п’яти головних жанрів японської народної казки *мукаші-банаші*, до якого належать казки про відомих особистостей (інколи – про реальних історичних осіб); синонім цього терміна – *ерай хіто-но о-ханаші* (偉い人のお話, “казки про великого /славетного/ хлопця”);

- *цужеку* (付句, *досл.: “додана строфа”*) – *току* (後句, *досл.: “наступна строфа”*) – наступна строфа *рента*, яка дописується до попередньої строфи *маеку*.

Друга група синонімічних термінів етимологічного типу, виділених нами у межах літературознавчої термінології японського письменства, – це дублети *морфолого-синтаксичного* типу. Науковці визначають синтаксичні синоніми як синтаксичні конструкції, співвідносні за будовою й ідентичні за

значенням [31, с. 54], які утворилися в наслідок синхронного існування двох варіантів найменування – повного і короткого [40, с. 76]. Короткий варіант може створюватись або шляхом лексичного скорочення терміна-словосполучення, або шляхом заміщення словосполучення однослівним найменуванням (складноскороченим, складним або похідним словом) [40, с. 76].

У межах японської літературознавчої термінології типовими виявились нижченаведені синтаксичні синонімічні відповідності.

1. *Словосполучення – слово*. Наприклад: *хайкай-но ута* (俳諧の歌) – *хайкай-ка* (俳諧歌, досл.: “гумористична /жартівлива/ пісня”) – назва віршів десятого сувою антології “Кокін-вака-шю”.

2. *Слово – скорочене слово*. Наприклад: *шікімоку* (式目, досл.: “збірка правил”) – *шікі* (式, досл.: “правила”) – теоретичні праці, які містять правила зі складання віршів жанрів *ренга* та *хайкай*; *аірен* (哀憐, досл.: “жаль”, “співчуття”) – *рен* (隣, досл.: “жаль”, “співчуття”) – поетична категорія *хайкай*, яка виражає тонкий смуток, на зразок *аваре* у придворній поезії *вака*.

Отже, вище ми проаналізували синоніми-дублети японської літературознавчої термінології, серед яких виділили групи одиниць етимологічного та морфолого-синтаксичного типів. Були встановлені причини існування дублетної синонімії у межах досліджуваної термінології: запозичення термінів на позначення одного поняття з різних європейських мов, різні способи адаптації запозиченого терміна (дослівний переклад, повне запозичення), паралельне існування повної та скороченої форм, різні ознаки позначуваного поняття, взяті за основу для творення внутрішньої форми терміна.

3.1.2. Функціональні синоніми

На відміну від проаналізованих синонімів-дублетів, функціональні синоніми не взаємозамінні між галузями однієї терміносистеми. Під поняттям “функціональні синоніми” розумітимемо одиниці на позначення

одного спільного поняття, що мають аналогічні або близькі внутрішні форми, проте мають чітку диференціацію у сфері вживання.

За попередньо здійсненим аналізом, у межах японської літературознавчої термінології можемо констатувати наявність груп функціональних синонімів, які різняться за такими сферами вживання:

- 1) за різними галузями літературознавства;
- 2) за діахронією;
- 3) за вживанням у національній та іноземній літературі.

Виявлені приклади першої групи функціональних синонімів японської літературознавчої термінології (за різними галузями літературознавства) вживаються в конкретних жанрах літератури. Наприклад, алюзія на відомий вірш іншого автора, часто з використанням прямої або видозміненої цитати з цього твору, у жанрі *ренга* має назву *хонка-дзуке* (本歌付け, досл.: “поєднання за основною піснею”), у жанрі *танка* – *хонкадори* (本歌取り, досл.: “услід за основною піснею”). Аналогічний стилістичний засіб алюзії у прозі має ще іншу назву – *хонмондори* (本文取り, досл.: “услід основному твору”). Названі синонімічні терміни закріплені за конкретним жанром або родом літератури і не взаємозамінні у контексті.

Наведемо інший приклад: *сакуї* (作意, досл.: “конструкція”) – термін, запроваджений Мацуо Башьо для позначення форми та побудови вірша-*хайку*. Ідентичний за семантикою термін існував уже в середньовічній поезії на позначення форми віршів-*танка*, мав назву *сама* (さま, досл.: “вид, образ”) і вперше згадується в передмові Кі-но Цураюкі до антології “Кокін-сю” (913 р.) [249]. Нині ж ці синонімічні терміни уживаються винятково у поезії конкретного жанру (*танка* або *хайку*).

Проаналізуємо другу групу функціональних синонімів, які різняться за вживанням у часовому вимірі. Для прикладу візьмемо синонімічну пару *натаута* (長歌, досл.: “довга пісня”) – *цьока* (長歌, досл.: “довга пісня”). Часто ці терміни вважаються синонімами-дублетами, проте деякі авторитетні літературознавці, як-от О. І. Мамонов, проводять чітку диференціацію у

вживанні цих термінів: “І *чьока*, і *нагаута* є читаннями одного слова зі значенням «довга пісня». Для позначення поетичної форми «довга пісня» часів «Ман-йо-шю» вживається слово «*чьока*», а «*нагаута*» означає поетичну форму, яка існувала тисячу років потому, в епоху Едо” [114, с. 40]. Як бачимо, науковці схильні проводити чітке розмежування у вживанні назв одного поетичного жанру VIII ст. і аналогічних відроджених поетами “національної школи” (*кокугаку* 国学) “довгих пісень” XVIII ст. Зазначимо, що обидва ці давні жанри є ідентичними за жанрово-стилістичними характеристиками, а відмінні лише за часом створення.

До третього типу функціональних синонімів японської літературознавчої термінології належать одиниці, які позначають тотожні поняття, проте різняться за сферою вживання *національне – запозичене*. Тут спостерігаємо паралельне існування запозиченого з європейських мов терміна та автентичного японського. При цьому запозичений термін вживається на позначення або явищ перекладної літератури, або феноменів, створеної за європейським зразком, літератури, тоді як автентичний термін обслуговує національний сегмент літературознавства. Наприклад:

- *метафа*: (メタファー, від *англ. metaphor*) – *ан'ю* (暗喩) – метафора;
- *місу* (ミス, від *англ. myth*) – *кінва* (神話) – міф;
- *реджендо* (レジェンド, від *англ. legend*) – *денсецу* (伝説) – легенда;
- *те:ма* (テーマ, від *нім. thema*) – *шюдай* (主題) – тема.

Отже, вище ми проаналізували і обґрунтували запропоновану класифікацію функціональних синонімів японської літературознавчої термінології (три групи). У складі першої групи були досліджені синоніми, вживані виключно у конкретній галузі літературознавства. До другої групи функціональних синонімів ми зарахували терміни-синоніми, функціональні у діяхронії. Третю групу становлять терміни, диференційовані за вживанням у національній та іноземній літературі.

Запропонувавши класифікацію термінів-синонімів досліджуваної термінології на основі трьох критеріїв – етимологічного, структурного та функціонального, – ми встановили об’єктивні причини розгалуженої системи синонімії термінології японського письменства. Серед усього масиву термінів, що стали об’єктом нашого дослідження, ми виявили 393 одиниці, які вступають у синонімічні зв’язки (тобто 6,8 % від загальної кількості).

3.2. Випадки антонімії у термінології японського літературознавства

Термінологія японського літературознавства, як і будь-яка галузева термінологія, містить (у своєму складі) найменування із протилежним змістом. Такі найменування, виконуючи системні функції, надають термінологіям упорядкованості та системності (що є основними критеріями існування галузевих термінологій), а отже, цілком природно, що вони є об’єктом зацікавлень термінологів.

Метою розвідки цього сегменту нашого дослідження є виявлення серед термінологічних одиниць японської літературознавчої термінології типів термінів-антонімів та встановлення способів їхнього творення.

Явище антонімії у термінології неодноразово ставало об’єктом дослідження як на теоретичному [31; 40; 97], так і на практичному рівнях [99; 121].

Як відомо, антоніми – це пари слів або словосполучень, різні за зовнішньою формою і мають протилежні, але співвідносні значення [97; 165, Т. 1, с. 51]. Як зазначають науковці, явище антонімії у мові науки суттєво не відрізняється від відповідного явища у загальнолітературній мові [40, с. 79]. Термінознавець В. П. Даниленко зазначає, що передумовою антонімії як у термінології, так і в загальнолітературній мові можна вважати той факт, що “істотні відмінності об’єктивної дійсності відображаються як протилежні поняття в логіці й антонімічні значення у мові”. Відповідно, в основі якісного

протиставлення слів лежать “деякі загальні причини, які містяться у самому характері людського мислення” [40, с. 79].

На думку термінологів, лексиці мови науки антонімія притаманна ніяк не менше, а навіть більше, ніж загальнолітературній [40, с. 79]. Це зумовлено природою наукових понять, які мають бути структурованими, становити впорядковану систему термінології і тому “народжуються парами” [40, с. 79].

Більшість учених класифікують антоніми за такими критеріями:

- структурним (однокореневі /лексичні/, різнокореневі /словотворчі/);
- семантичним (комплементарні, контрадикторні, векторні, координатні) [31; 40, с. 80; 177, с. 27].

Для аналізу антонімії японської літературознавчої термінології вважаємо за можливе послуговуватись обома критеріями: структурним та семантичним. Зазначимо, що загальна кількість виявлених нами антонімічних пар становить 144 одиниці (інакше кажучи, в антонімічні зв'язки вступають 2,5 % термінів з-поміж тих, що стали об'єктом нашого дослідження).

3.2.1. Однокореневі антоніми

Насамперед розглянемо групу однокоренових антонімів, які класифікуємо також за семантичним критерієм. Проаналізуємо антонімічну пару *ушін* (有心) – *мушін* (無心).

Ушін (有心, досл.: “одухотворений”, “той, що має душу / серце”) – термін вживається у поезії *вака* у трьох випадках: а) для позначення й характеристики творів, що виражають глибокі почуття; б) як найменування одного з поетичних стилів (“стиль глибокого почуття”); в) на позначення естетичного ідеалу поетів *вака* XII–XIII ст.

Мушін (無心, досл.: “без душі”, “без серця”; “бездушний”, “безсердечний”) – категорія естетики, яка означає “відреченість”, “відсутність особистості”; часто використовують для характеристики комічних поетичних жанрів, які “не мають душі” – вільні від канонів

традиційної лексики і тем, натомість вірші-*мушін* створюються переважно за допомогою побутової лексики і мають на меті досягнення комічного ефекту або гри слів, при цьому не викликаючи у серці читача глибинних почуттів, не “западаючи в душу”.

Аналізована пара спільнокореневих антонімів за семантичним критерієм має типові так звані контрадикторні ознаки (від лат. *contradictorius* “суперечливий”), які виявляються у наявності заперечного префіксу *-му* (無).

Інший приклад спільнокореневих антонімів *цьоку* (長句) – *танку* (短句) має комплементарний семантичний зв'язок, який виражається полярною протилежністю двох коренів (*цьо* /長/, “довгий” – *тан* /短/, “короткий”).

Цьоку (長句, досл.: “довга строфа”) – строфа *рента*, яка містить три рядки (5-7-5). Антонім – *танку* (短句, досл.: “коротка строфа”), строфа *рента*, яка містить два рядки (7-7).

Семантичне координатне навантаження має антонімічна пара *камі го* (上五) – *шімо го* (下五).

Камі го (上五, досл.: “верхні п’ять”) – перший п’ятискладовий рядок вірша-*хайку*; *шімо го* (下五, досл.: “нижні п’ять”) – у вірші-*хайку* третій останній рядок, який традиційно складається з п’яти складів.

Серед спільнокореневих антонімів японської літературознавчої термінології нами виявлені також векторні семантичні антоніми. Наприклад: *джі-амарі* (字余り, досл.: “зайва літера”, “зайвий склад”) – додаткові склади у традиційній метричній формі *хайку* 5-7-5, які часом свідомо додавалися поетами; *джі-тарадзу* (字足らず, досл.: “склади, яких бракує”) – у віршах-*хайку* свідомо зменшена поетом традиційна кількість складів (5 або 7 у рядку).

3.2.2. Різнокореневі антоніми

Частотнішими в межах японської літературознавчої термінології виявились різнокореневі антоніми, переважно однослівної композиції. Наведемо кілька прикладів різнокореневих антонімів:

- *ба* (場, досл. “місце”) – строфа *хайкай-но рента* або *ренку*, присвячена природі, пейзажним картинам; антонім – *ніндзьо* (人情) – строфа, яка змальовує людські почуття;

- *іро* (色, досл.: “колір”) – у поезії *хайкай* пряме, неопосередковане означення певного явища або предмета; антонім – *йодзьо* (余情, досл.: “навіювання”, “сугестія”) – сугестивний підтекст, який виражається за допомогою асоціацій;

- *каго* (雅語, досл.: “вишукане слово”) – усталена поетична лексика придворних поетів *вака*, за якою віковою традицією закріплювались певні асоціативні ряди; антонім – *хайгон* (非言, досл.: “комічні слова”) – специфічна поетична лексика жартівливих віршів *хайкай*, яка характеризувалась наявністю китаїзмів, вульгаризмів, діалектизмів тощо.

Отже, можемо констатувати наявність у межах японської літературознавчої термінології антонімів, класифікованих нами за формальним (спільнокореневі, різнокореневі) та семантичним (контрадикторні, комплементарні, координатні, векторні) критерієм. Найчастотнішими виявились різнокореневі однослівні антоніми. Серед спільнокореневих термінів-антонімів поширені переважно контрадикторні, створені за допомогою суфіксів *-му* /無/ (напр.: *ушін* (有心) – *мушін* (無心)) і *-фу* /不/ (напр.: *камі го* (上五) – *шімо го* (下五)), а також комплементарні семантичні зв'язки.

3.3. Явища полісемії та омонімії в японській літературознавчій термінології

3.3.1. Теоретичні засади дослідження полісемії та омонімії японської літературознавчої термінології; критерії розмежування полісемії та омонімії

Відомо, що наявність термінів, кожен із яких позначає кілька понять, є одним із найпоширеніших вад термінології. Вчені одногласно стверджують, що багатозначність терміна спричинює такі небажані у фаховій мові явища,

як нестійкість уявлення про позначуваний предмет, порушення взаєморозуміння і практичні помилки фахівців, залежність терміна від контексту [40, с. 65–67; 111, с. 61]. Багатозначність порушує одну із основних вимог до терміна: “будь-який науково-технічний термін на противагу звичайному слову (або словосполученню) повинен мати обмежений, чітко фіксований зміст” [110, с. 5]. Також термінологи наголошують на необхідності незалежності змісту терміна від контексту – на відміну від звичайного слова, яке уточнюється лише в певному контексті у поєднанні з іншими словами [110, с. 5–6].

У термінології під поняттям “полісемія” прийнято вважати здатність терміна мати одночасно (у синхронії) кілька значень [50, с. 65]. Здебільшого багатозначні терміни з'являються внаслідок зміни значень слів і словосполучень, що вже існують у мові [111, с. 61]. Головною ознакою багатозначного слова науковці називають наявність семантичного зв'язку між полісемантами, утвореними від одного слова. При цьому похідні значення полісемантичного слова групуються навколо основного, яке зазвичай є семантичним ядром [229].

Під поняттям “омонімія” (від гр. *homós* – “однаковий” і *ónyma* – “ім'я”) науковці розуміють збіг в одній знаковій формі кількох не пов'язаних між собою значень, причому кожне значення фіксується в окремій лексемі. Такі лексеми називають омонімами [160, с. 426].

Як бачимо, у мовознавстві існують чіткі дефініції понять полісемії та омонімії. Проте науковці, які впритул досліджують ці явища на конкретному мовному матеріалі, зіштовхуються з проблемою розмежування цих понять [50, с. 65-72; 70; 111, с. 64; 229]. Учені пропонують різні підходи до розрізнення полісемантів та омонімів. При цьому особлива складність полягає в ідентифікації лексичних омонімів, утворених внаслідок розпаду полісемії. У цьому випадку омонімія вважається “логічним продовженням” полісемії і часто в конкретних проявах складно піддається чіткій класифікації [50, с. 70]. Такі омоніми деякі вчені називають семантичними й

ідентифікують їх за критерієм віддаленості значення слова. При цьому вчені відразу зазначають суб'єктивність пропонованого критерію, оскільки найчастіше визначати кордони (ступінь) віддаленості значення слова дослідник змушений покладаючись на власну інтуїцію. Інші лінгвісти прагнуть розв'язати цю проблему шляхом віднесення до омонімів лише слів, різних за походженням, яке не завжди можна встановити [160, с. 426]. Критеріями розмежування омонімів і полісемантів вважаються словотвірна активність, синтаксичні ознаки, наявність різних синонімів, проте зазвичай відмінність словотвірних парадигм, синтаксичної сполучуваності й функцій різних значень у реченні не є показниками семантичного розходження слів одного фонетичного та графічного вигляду [29, с. 57; 160, с. 426].

Розглянемо кілька пропонованих науковцями критеріїв розмежування полісемії та омонімії на матеріалі японської мови і, спираючись на власні спостереження, визначимо релевантність цих критеріїв до дослідження полісемії та омонімії японської літературознавчої термінології.

Японознавець Т. І. Корчагіна, досліджуючи омонімію загальнолітературної японської мови, для відокремлення омонімії від полісемії спирається на семантичний опис словникового запасу японської мови, зафіксованого у словниках, вважаючи, що різні значення мають ті лексеми, які розташовані у різних словникових статтях, – тобто, кожна словникова стаття відображає лексему і лише одну [95, с. 54–55]. Для досліджуваної японської літературознавчої термінології такий підхід розмежування полісемії й омонімії вважаємо недоцільним, оскільки, як можна помітити, часто в одній словниковій статті міститься кілька омонімічних термінів. Очевидно, така відмінність у будові словникових статей загальнолітературної мови і досліджуваної фахової мови зумовлена специфікою багатозначності у термінів. Так, у термінології омонімічними вважаються терміни, які використовуються у різних галузях певної термінології, маючи певні розбіжності у дефініції [50, с. 71–72]. Відповідно, словникова стаття фахової мови часто будується за такою схемою: *термін* –

1) означення в одній галузі термінології; 2) означення в іншій галузі термінології. Наприклад: *мандан* (漫談) – 1) гумористична оповідь; 2) у театрі *йосе* – усна карикатура, сатира, анекдот [6, с. 83]. Як бачимо, одна словникова стаття містить кілька термінів-омонімів, що підтверджує нерелевантність критерію ідентифікації омонімів за розташуванням лише одного омоніма в одній словниковій статті.

Т. К. Комарницька, досліджуючи семантичні особливості японської юридичної термінології, послуговується власним критерієм розмежування полісемії та омонімії. Цей критерій, названий дослідницею *функціональним*, “спирається на функціонування термінології у дискурсі тих чи інших галузей права” [90, с. 132]. “У разі, коли одиниця полісемічна, <...> за дискурсом кожної галузі права, у межах якого ця одиниця може вживатися, «закріплене» те чи інше її значення. Такі одиниці, кожне зі значень яких характерне для дискурсу лише певної визначеної галузі права, ми вважаємо полісемічними. Завдяки такому розподіленню значень полісемічних термінів за галузями права частково реалізується прагнення японської юридичної термінології до моносемічності; це також запобігає зіткненню значень полісемічного терміна у межах одного контексту. Омонімією ж ми пропонуємо вважати випадки, коли два значення (а точніше, два різні слова) паралельно функціонують у межах дискурсу однієї галузі права” [90, с. 132].

Релевантний для розмежування полісемії та омонімії функціональний критерій японської юридичної термінології (“яка прагне до точності й однозначності” [90, с. 127]), за нашими спостереженнями, не реалізується повною мірою в межах японської літературознавчої термінології. Нерідко трапляються випадки функціонування термінів-полісемантів у межах однієї галузі літературознавства, що суперечить вимозі функціонального критерію. Наведемо кілька прикладів:

- *ренсо* (連想, *досл.*: “пов’язані ідеї”) – 1) зв’язок між образами у суміжних строфах *ренга*; 2) зв’язок між образами в одній строфі *ренга* або у вірші *хайку*;

- *цукеката* (付方, досл.: “спосіб поєднання”) – 1) вісім стилів поєднання строф *ренга*, описані учнем Мацуо Башьо Шіко у праці “Хайкай кокіншю”; 2) гра слів у межах однієї строфи *ренга*.

Як бачимо, у наведених прикладах терміни-полісеманти, які містяться в одній словниковій статті, функціонують у межах однієї підгалузі літературознавства – жанру *ренга*. Очевидно, неможливість однозначного використання релевантного у юридичній термінології функціонального критерію розмежування полісемії та омонімії у межах досліджуваної термінології зумовлена меншим прагненням літературознавчої термінології до точності й однозначності.

Отже, ми проаналізували різні підходи до розмежування полісемії та омонімії, запропоновані науковцями, зокрема на матеріалі японської мови. Зваживши ступінь релевантності запропонованих підходів до дослідження проблеми розмежування полісемії та омонімії японської літературознавчої термінології, можемо констатувати відсутність єдиного підходу до вирішення вказаної проблеми (як-то, наприклад, у японській юридичній термінології /функціональний критерій/ або в загальнолітературній японській мові /словниковий критерій/). Отже, вважаємо за неможливе охопити єдиним критерієм розмежування полісемії та омонімії усю повноту термінології японського письменства. Натомість пропонуємо послуговуватися кількома традиційними критеріями: етимологічним (незалежність творення двох термінів) та семантичним (ступінь віддаленості семантичних зв’язків).

3.3.2. Полісемія у японській літературознавчій термінології

Отже, розглянувши визначення та критерії виокремлення полісемантів, ми впритул підійшли до аналізу явища полісемії в японській літературознавчій термінології. По-перше, встановимо відсоток багатозначних термінів серед загальної кількості одиниць досліджуваної термінології. Отже, за результатами здійсненого квантитативного аналізу, кількість полісемантичних одиниць становить 8 % від загального масиву

досліджених термінів. По-друге, врахувавши попередні дослідження багатозначності на матеріалі галузевих термінологій [35; 37], вважаємо за доцільне запропонувати класифікацію термінів-полісемантів досліджуваної фахової мови з погляду способів творення багатозначності певної термінологічної одиниці. Отже, ми виявили такі види полісемії японської літературознавчої термінології:

- категорійна багатозначність (утворена внаслідок метонімії або синекдохи);
- метафорична багатозначність;
- багатозначність, утворена внаслідок полісемії загальнолітературного слова, перенесеного до термінології.

Категорійна багатозначність. Насамперед проаналізуємо найпоширеніший у межах досліджуваної фахової мови різновид багатозначності – категорійну, яка полягає в тім, що зміст поняття складається з ознак, що належать одночасно кільком категоріям, тобто полісемія утворюється унаслідок переносу значення на основі метонімії (означення результату процесу дії через назву дії тощо) або синекдохи (тип переносу значення за суміжністю, який базується на кількісному співвідношенні: більше позначається через менше, рід через вид, ціле через частину і навпаки). Здебільшого такий різновид багатозначності у термінології реалізується на матеріалі віддієслівних іменників, які позначають процес та дію [40, с. 66]. Необхідно зазначити, що категорійну багатозначність усунути складно – досить часто навіть для усталеного терміна фіксується значення у двох-трьох категоріях [40, с. 68–69]. Наведемо кілька прикладів подібних одиниць, виявлених у межах японської літературознавчої термінології.

1. Перенесення назви дієслова на іменник. Наприклад: *кусаку* (句作, *досл.*: “складати вірш”) – 1) процес складання віршів *хайку*; 2) композиція строфи або вірша, яка разом із поняттями *дай* (тема) і *шюко* (сюжет) складає основу віршів *рента* та *хайкай*.

2. Перенесення назви певної дії на виконавця дії. Наприклад:

- *анґя* (行脚, досл.: “паломництво”, “подорож пішки”) – 1) подорож поета *хайкай* або *ренга* провінціями Японії; 2) поет *хайкай* або *ренга*, який у пошуках творчого натхнення подорожує рідною країною;

- *рен* (連, досл.: “низка”, “ланцюжок”) – 1) група поетів, які пишуть у жанрі *ренга*, *ренку* або *хайкай*. 2) поєднання строф у віршовому ланцюжку *ренга*.

3. Перенесення назви цілого на частину; перенесення назви частини на ціле (синекдоха). Наприклад: *та-но ута* (雅の歌, досл.: “вишукана пісня”) – 1) тема вірша *вака*; 2) розділ поетичної антології, який містив вірші, об'єднані єдиною темою.

Метафорична багатозначність. Термінологи вказують на неможливість розвитку у термінології багатозначності шляхом метафоричного переносу: “власне терміни можуть бути утворені на основі метафоричного переносу значення загальноживаного слова. Але всередині спеціальної сфери спілкування, у межах мови науки, у власне термінах метафорична багатозначність не розвивається” [40, с. 66]. Японська літературознавча термінологія, очевидно, є винятком із цього правила, оскільки ми виявили випадки розвитку метафоричної багатозначності у межах досліджуваної термінології. За нашими спостереженнями, більшість таких термінів виникло внаслідок метафоричного переносу із раніше утвореного літературознавчого терміна нейтральної конотації для творення нового терміна переважно негативного змісту, де першотермін вживається уже в переносному значенні з негативним забарвленням. Наприклад:

- *джіккей* (実景, досл.: “справжній пейзаж”) – 1) вірш *хайкай*, у якому поет змальовує реальну картину природи без додавання прикрас; 2) у негативній критиці – невиразні *хайку*, які не викликають емоційного відгуку;

- *ічіґьоші* (一行詞, досл.: “вірш в один рядок”) – 1) моно-вірш; 2) термін, яким поети традиційних шкіл зневажливо називають сучасні *хайку*, написані без дотримання канонічних правил: часто одним рядком;

• *соку* (疎句) – 1) термін середньовічної поезики на позначення *танка*, семантичний і ритмічний малюнок першої (5-7-5) і другої (7-7) строф якої завуальований, на перший погляд непомітний і збагнути його читач має за допомогою внутрішнього змісту, тонких асоціацій, алюзій на твір іншого автора тощо; 2) у негативній критиці *ренга* – невиразний, слабо виражений зв'язок між строфами.

Багатозначність, утворена внаслідок полісемії загальнолітературного слова, перенесеного до термінології. Ми визначили ще один різновид полісемії японських літературознавчих термінів, який виник унаслідок перенесення багатозначності загальнолітературного слова або частини слова до термінології. Скажімо, термін *вабун* (和文) у літературознавстві має два значення: 1) японська література IX–XII ст.; 2) мова японської класичної поезії, у якій вживалися слова винятково японського походження (*ваго* /和語/). На цьому прикладі спостерігаємо подвійне значення терміна *вабун* (和文), спричиненого багатозначністю складового кореня *бун* (文) у загальнолітературній мові (у словнику Н. І. Фельдман-Конрад: 文 – *література; писемність; текст; твір; /літературний/ стиль; речення* [188, с. 285]).

Наведемо ще кілька прикладів подібних одиниць:

• *гаген* (雅言) – 1) давня високохудожня література; 2) вишуканий вислів, витончена мова (у словнику Н. І. Фельдман-Конрад: 言 – *слово; слова; говорити; сказати* [188, с. 541]);

• *каші* (歌詞) – 1) слова вірша; 2) текст музичного твору (пісні, опери) (у словнику Н. І. Фельдман-Конрад: 歌 – *пісня; віри; співати* [188, с. 333]).

Окрім наведеної класифікації термінів-полісемантів за способом творення, проаналізуємо багатозначні термінологічні одиниці японського літературознавства з погляду типів семантичних зв'язків між полісемантами. Відомо, що за умови визнання в семантичній структурі слова інваріанта чи головного лексико-семантичного варіанта (Р. О. Якобсон, В. А. Звегінцев й

ін.) вчені виокремлюють такі різновиди полісемії: *ланцюжковий* (при послідовному творенні значень полісеманта), *радіальний* (при творенні кількох значень від одного головного значення) та *комбінований* [160, с. 469]. У межах досліджуваної термінології були виявлені ознаки ланцюжкового типу полісемії у категоріальному та метафоричному способах творення полісемантів; ознаки ж радіального типу притаманні полісемії, утвореній унаслідок перенесення багатозначності загальнолітературного слова. Як бачимо, серед термінів-полісемантів японської літературознавчої термінології кількість одиниць ланцюжкового типу семантичного зв'язку притаманна двом видам полісемантів проти одного виду радіальних полісемантів; а отже – ланцюжковий тип семантичного зв'язку є домінуючим у межах досліджуваної термінології.

Проаналізувавши явище полісемії японської літературознавчої термінології з погляду способів творення полісемантів і типів семантичних зв'язків, викладемо деякі спостереження щодо досліджуваних термінів. Нескладно помітити, що більшість проаналізованих термінів-полісемантів належать до середньовічної поезики, натомість порівняно нові літературознавчі терміни ХХ–ХХІ ст. схильні до однозначності. Закономірно, що така тенденція виникла як наслідок довгої історії існування японського літературознавства, під час якої давні терміни набували кількох значень. За нашими спостереженнями, шляхи розвитку полісемії у японській літературознавчій термінології такі: запозичення наявних термінів класичної поезики віршів-*танка* (Х ст.) поетами *рента* та *хайкай* (ХVІ ст.) для обслуговування термінології поезики новостворених жанрів; розвиток другого значення терміна у негативній конотації для означення недоліків твору від першого терміна класичної літератури; а також загальнолітературна багатозначність складових коренів терміна.

Водночас ми виявили цікаву особливість полісемії японської літературознавчої термінології, яка, за твердженнями вчених, не притаманна

фаховим мовам, – розвиток метафоричної багатозначності у межах однієї термінологічної системи.

3.3.3. Омонімія у японській літературознавчій термінології

Порівняно із проаналізованими термінами-полісемантами (які становлять 8 % від загальної кількості), омонімічні одиниці у межах японської літературознавчої термінології представлені меншим відсотком – 1,45 % від загальної кількості одиниць. Встановивши кількісні характеристики явища омонімії у терміносистемі японського літературознавства, перейдемо до аналізу якісних особливостей термінів-омонімів у межах досліджуваної термінології.

Відомо, що японська мова має високий ступінь омонімії, зумовлений простою структурою японського складу, для якого нехарактерне поєднання “приголосний + голосний + приголосний”. Відповідно, запозичена фонетично різноманітна лексика китайської мови та європейських мов у середовищі японської мови поступово спрощується, поповнюючи кількість омонімічних коренів [95, с. 63]. Оскільки омоніми японської мови можуть мати як ідентичне, так і відмінне написання, як однакове, так і різне звучання (вимову), вчені користуються класифікацією омонімів за тотожністю їхнього відображення на письмі:

- омофони (слова, що мають тотожну вимову і різне написання);
- власне омоніми (слова, що мають тотожні вимову і написання);
- омографи (слова, що мають ідентичні написання і різні вимови); у

межах літературознавчої термінології вони виявились рідкісними [94].

У межах досліджуваної японської літературознавчої термінології найчастотнішими виявились омофони. За частотністю перше місце омофони посідають і в загальнолітературній мові [95, с. 75]. Більшість виявлених нами омофонів із етимологічного погляду належать до слів китайського типу *канто* (漢語), що можемо пояснити двома причинами: 1) питомою часткою омофонів-*канто* у японській мові як субстрату галузевої термінології; 2)

притаманністю слів-*канго* саме писемній мові (на що вказує більшість дослідників японської лексикології [95, с. 78]), до якої належить літературознавча термінологія.

Омографи та власне омоніми виявились не поширеними серед термінологічних одиниць японської літературознавчої термінології, причому приклади омографів у межах нашої джерельної бази ми не виявили взагалі.

Випадки власне омонімії та омофонії розглянемо нижче у складі дослідження термінів-омонімів за способом творення.

Проаналізувавши терміни-омоніми японської літературознавчої термінології “за тотожністю їхнього відображення на письмі ” [95, с. 63–75], вважаємо за можливе встановити способи творення омонімів у межах досліджуваної термінології. Насамперед наведемо погляди науковців на явище омонімії у термінології. Вчені зазначають, що “омонімія у межах термінологічної лексики суттєво відрізняється від аналогічного процесу у лексиці загальнолітературної мови за двома ознаками” [40, с. 72]. По-перше, термінологія використовує лише один різновид омонімії, а саме ту, яка утворилася внаслідок семантичного розвитку слова, його багатозначності. По-друге, омонімія стосовно термінології може бути охарактеризована лише як міжсистемне явище або як явище, притаманне термінам різних терміносистем [40, с. 72]. Наше завдання – спираючись на теоретичні напрацювання термінологів, встановити різновиди та шляхи виникнення омонімії японської літературознавчої термінології.

Науковці заперечують існування у термінологіях омонімії, яка “є результатом утворення слів, історично різних за походженням, але тотожних за звучанням: такий різновид омонімії непритаманний природі терміна” [40, с. 72]. Для досліджуваної японської літературознавчої термінології заперечене європейськими науковцями явище існування етимологічно різних за походженням, але ідентичних за звучанням слів є типовим. Вважаємо, що така “аномалія” зумовлена високою омонімічністю загальнолітературної японської мови як субстрату досліджуваної літературознавчої термінології.

Отже, різновид омонімії, нехарактерний для європейських фахових мов, притаманний термінологіям мов із вищим ступенем омонімії загальнолітературної мови. Наведемо кілька прикладів подібних одиниць, виявлених нами у межах японської літературознавчої термінології:

- *джи* (次, *досл.*: “другорядне слово”) – 1) один із поетичних засобів, який полягає в умінні поета поєднати слабку, художньо невиразну строфу *рента* із яскравою, майстерною строфою; 2) термін, яким позначають найменш вдалі строфи у віршовому ланцюжку *рента*;

- *джи* (自, *досл.*: “сам”) – 1) строфа *хайкай-но рента* або *ренку*, в якій поет говорить про власні почуття та переживання (антонім – *та* – строфа, в якій йдеться про емоції третьої особи); 2) один із двох способів поєднання строф *рента* за принципом *нінджьо* (*досл.*: “людські почуття”), описаний Тачібаною Хокуші у праці “Цукеката дзета-ден”;

- *джи* (辞, *досл.*: “слово /про.../”) – один із 21-го типу *хайбун* (俳文), описаний Морікавою Кьоріку у збірці “Фудзоку-мондзен”; подібні твори були цілком присвячені одному об’єктові і перекладались, як правило, таким чином: “Слово про пелюстки сакури”, “Слово про вітер” тощо;

- *кі* (季, *досл.*: “сезон”) – термін, який до початку ХХ ст. використовувався у значенні синоніма “сезонних слів” – *кіто* та *кі-но котоба*;

- *кі* (記, *досл.*: “записки”, “нотатки”) – один із 21-го типу *хайбун*, описаних Морікавою Кьоріку у збірці “Фудзоку-мондзен”; тексти цього типу змальовували “натуральну” дійсність без будь-яких прикрас, зокрема лексичних;

- *фу* (賦, *досл.*: “опис”) – один із 21-го типу *хайбун*, запровадженого Морікава Кьоріку у збірці “Фудзоку-мондзен”; для цього типу характерні широкі описи із використанням риторичних прикрас, паралелізмів та інших художньо-стилістичних засобів;

- *фу* (譜, *досл.*: “класифікація”) – один із 21-го типу *хайбун*, запровадженого Морікава Кьоріку у збірці “Фудзоку-мондзен”; цьому типу

притаманна авторська класифікація та систематизація описуваних предметів та явищ.

Наведені приклади належать до групи омофонів. Водночас серед історично незалежно утворених омонімів японської літературознавчої термінології трапляються випадки і повної омонімії. Наприклад:

- *вадза ута* (業歌, досл.: “пісні про діяння (ремісників)”) – жанр календарно-обрядової поезії (за класифікацією японського фольклориста Янагіта Кунію). Такі пісні складали і виконували переважно ремісники під час своєї професійної діяльності. До різновидів *вадза ута* належать: *дайко ута* – пісні майстрів, *кобікі ута* – пісні лісорубів, *чяші ута* – пісні збирачів чаю, *сакея ута* – пісні виноробів, *абурашіборі ута* – пісні олійників та тощо.

- *вадза ута* (業歌, досл.: “пісня про [божественні] діяння”) – давні синтоїстські “священні пісні”, в яких широко використовувалися прийоми іносказання, що сформувалися під впливом *котадама*;

- *дза* (座, досл.: “місце”) – місце зустрічі поетів для написання віршів *рента* або *хайкай-но рента*;

- *дза* (座, досл.: “місце”) – установлене канонічними правилами місце певної строфи у віршовому ланцюжку *рента* (наприклад, 17-а і 35-а строфи *касен-рента* обов’язково мають бути присвячені квітам);

Як бачимо, наведені вище омоніми є випадковими збігами і функціонують у межах однієї галузі літературознавчої термінології. Проаналізуємо інший різновид омонімів, який відрізняється від розглянутого функціонуванням у різних галузях японського літературознавства (напр.: у поетичному і драматичному родах, у жанрах *натаута* і *танка*, *хайку* і *хайкай*). При цьому аналізована група омонімів відповідає вимогам омонімії: термінологічні одиниці мають ідентичну зовнішню форму та різну, непов’язану семантику. Можна припустити, що аналізований вид цих омонімів утворився внаслідок розпаду полісемії. Перевірити це припущення можливо шляхом аналізу походження окремих омонімів, що потребує окремого дослідження. Наведемо кілька прикладів подібних омонімів:

• *нагаута* (長歌, досл.: “довга пісня”) – 1) форма давньояпонської епічної та ліричної поезії, розквіт якої припадає на VIII ст.; 2) у традиційному театрі терміном *нагаута* позначають один із видів речитативного співу, який використовується як музичний супровід до традиційних танців;

• *хайджін* (俳人, досл.: “людина хайку”) – 1) поет жанру *хайкай*; 2) поет жанру *хайку*;

• *ханка* (反歌, досл.: “половина пісні”) – 1) вірш-*танка*, який за традицією, започаткованою ще авторами антології “Ман-йо-шю”, додавався до “довгих пісень” (*нагаута*) і певною мірою підсумовував зміст усієї поеми; 2) вірші жанру *танка*, прислані у відповідь на поетичне послання, якими за доби Хей-ан часто обмінювалися закохані, друзі та ін.

Як зазначають термінологи, омоніми можуть виникати і при так званому аббревіатурному методі побудови науково-технічних термінів. У таких термінах збігається звуковий склад різних за суттю слів, утворених незалежно одне від одного, тому подібні слова також належать до омонімів [107, с. 64]. Омонімія в цьому випадку виникає шляхом утворення нового терміна внаслідок усічення. Наприклад: *хайкай-но ренга* (俳諧連歌, досл.: “жартівливі ренга”, або скорочено – 俳諧 *хайкай*) – комічний різновид жанру *ренга*. Омоніми: 1) *хайкай* – *танка* комічного змісту; 2) синонім тривірша *хайку*.

Отже, вище ми проаналізували явище омонімії в японській літературознавчій термінології з погляду тотожності або відмінності омонімів у написанні і вимові (як особливості японської мови) та з погляду способів творення. Було встановлено кількісне переважання термінів-омофонів у межах японської літературознавчої термінології. У межах фахової мови японського письменства були виявлені типові для термінологій різновиди омонімів: омоніми-аббревіатури та омоніми, утворені шляхом розпаду полісемії. За результатами здійсненого квантитативного аналізу, частка термінів-омонімів становить 1,45 % від загальної кількості

досліджуваних термінів, а термінів-полісемантів – 8 % від загальної кількості термінів, що стали об'єктом нашого дослідження.

Була запропонована класифікація полісемантичних термінів японської літературознавчої термінології за способами творення (категорійна багатозначність, утворена, внаслідок метонімії або синекдохи, метафорична багатозначність, багатозначність, що виникла через полісемію загальнолітературного слова, перенесеного до термінології). Досліджувані багатозначні одиниці проаналізовано за типами семантичних зв'язків (ланцюжковий, радіальний); встановлено шляхи розвитку полісемії термінології японського письменства.

3.4. Явище гіпо- та гіперонімії у японській літературознавчій термінології

3.4.1. Теоретичні засади дослідження термінологічної гіпо- та гіперонімії

Як відомо, явище гіпо- та гіперонімії складає підґрунття системності як основної умови існування термінології. Функція систематизатора, яку виконує гіпо-гіперонімія, є підставою зарахування вченими цього явища до бажаних лексико-семантичних феноменів терміносистеми. Так, термінологи наголошують, що системність базується на класифікаційних схемах [111, с. 10]. Випадкового скупчення термінів, системно не пов'язаних і не організованих, не має жодна галузь науки, оскільки в будь-якій сфері науки предмети та їхні ознаки співвідносні і пов'язані, системно організовані в поняття тієї чи іншої галузі знання [31, с. 78]. “Терміносистеми різних галузей знань пронизані гіпонімічними зв'язками” [31, с. 59].

Під поняттям “гіпонімія” (від гр. *hypó* – “під” і *ónυμα* – ім'я) матимемо на увазі вияв мовної парадигматики, наявність у мовній системі родо-видової ієрархії позначень понять, що ґрунтується на відношеннях несумісності як відсутності перетину обсягів цих понять. Гіпонімія передбачає наявність гіпероніма й гіпонімів: перший – це родове позначення

класу об'єктів чи ознак, другі підпорядковуються першому як позначення видів цього класу [159, с. 87]. При цьому зміст видового поняття виявляється ширшим від родового, а обсяг – вузьчий. Звідси – значення слів-гіпонімів (видових понять) включає в себе більшу кількість семантичних компонентів, ніж значення слів-гіперонімів (родових понять) [31, с. 59; 92].

Також учені зазначають, що гіпо-гіперонімія близька до синонімії [97; 160, с. 87]. Її навіть називають квазісинонімією (від лат. *quasi* “ніби, майже, немовби”), але, на відміну від синонімії, яка допускає двосторонню заміну синонімів у тексті, в гіперо-гіпонімії можлива тільки одностороння заміна – гіпоніма на гіперонім [97].

Отже, розглянувши визначення та функції гіперо-гіпонімічних процесів у термінології, можемо констатувати одностайність думки вчених про важливість родо-видових зв'язків у термінологіях. Така важливість зумовлена творенням на основі гіперо-гіпонімічних явищ однієї із основних умов існування термінології – системності.

Нескладно передбачити, що японська літературознавча термінологія, яка є системою, має певну кількість термінів, що перебувають у родо-видових зв'язках. На користь існування гіперо-гіпонімічних явищ у досліджуваній термінології можемо додати екстралінгвістичний чинник, а саме – відому схильність японців (як творців аналізованої термінології) до систематизації й упорядкування навколишнього світу, що виявляється у чіткій соціальній ієрархії, у детальному описі одягу персонажів класичних романів, у чітко вказаному місці дії тих чи інших подій художнього твору тощо.²

²На думку авторитетних учених, здатність до детального структурування ближнього простору, уміння бачити і помічати найменші зміни в ньому виникла у японській ментальності з двох причин: по-перше, високий ступінь осілого способу життя населення природно передбачав інтенсивність освоєння саме ближнього простору, вкупі з високою щільністю населення і порівняно невеликою площею адміністративних одиниць; по-друге, семантика погляду (погляду саме на світ, який перебуває у просторово-статистичному стані) – ритуально-магічний спосіб дії на світ (або предмет), який згодом став естетичним методом освоєння цього світу [119, сс. 17, 77]. О. М. Мещеряков назвав японський феномен пильного погляду на ближній світ “короткозорістю” культури [119].

Нижче визначимо особливості зовнішньої та внутрішньої форми термінів японської літературознавчої термінології, що перебувають у гіперо-гіпонімічних зв'язках, визначимо словотворчі способи побудови гіпонімів, а також проаналізуємо наявні типи класифікаційних схем.

Спираючись на теоретичні праці фахівців [97; 111, с. 28–30], практичні дослідження галузевих терміносистем [90, с. 159–164], проаналізуємо літературознавчу термінологію за такою схемою (пропонованою, свого часу, Т. К. Комарницькою):

- прості (лінійні);
- складні (багаторівневі) [91, с. 174–175].

Розглянемо на конкретних прикладах зазначені види класифікаційних схем японської літературознавчої термінології.

3.4.2. Складні (багаторівневі) класифікаційні схеми в японській літературознавчій термінології.

Насамперед висвітлимо підстави виокремлення певної групи термінів у класифікаційну схему. Д. С. Лотте, рекомендуючи вимоги до побудови класифікаційних схем, зазначав: “для понять одного роду, які стоять на одній класифікаційній сходинці, ознаки, що кладуться за основу побудови їхніх термінів, мають бути також одного роду; водночас і конструкція термінів повинна бути однаковою” [111, с. 29]. Отже, підставу для організації групи термінів у схему становить спільна семантична ознака, як рекомендація – тотожна зовнішня форма термінів.

Розглянемо особливості родо-видових зв'язків у термінологічному полі “ші” (詩, *досл.*: “вірш”, “поезія”). Термінологічною одиницею, яка у максимальній повноті містить у своїй внутрішній формі ознаки усіх видових понять термінологічного поля “ші”, за нашими спостереженнями, є архілексема “ші” (詩, *досл.*: “вірш”, “поезія” – термін, яким від давніх часів позначають поезію різних форм та жанрів). Термін *ши* – це родове поняття, оскільки містить ознаки усіх видових понять термінологічного поля.

Ознакою, за якою формується перша сходинка класифікаційної схеми архілексеми “ші”, пропонуємо вважати мову написання вірша. З історії японської літератури відомо, що уся сукупність японської поезії умовно поділяється на японськомовну та китайськомовну літературу. Видовими лексемами, які конкретизують значення архілексеми “ші”, з погляду мови написання можна назвати: *вака* (和歌, досл.: “японська поезія”) та *канші* (漢詩, досл.: “китайська поезія”).

Гіпоніми до термінів *вака* та *канші* пропонуємо класифікувати за ознакою жанрової характеристики. Лексеми, які уточнюють значення терміна *вака* за жанрами, такі: 1) власне *вака* – придворна поезія усіх форм та жанрів, зокрема *цьока* (長歌), *седока* (旋頭歌), *танка* (短歌), *буссоку-секі-ута* (仏足石歌) тощо, 2) *ренга* (連歌, досл.: “нанізани /зчеплені, з'єднані/ пісні /вірші, строфи”) – жанр японської поезії, оригінальна колективна поема, яка складалася кількома поетами й налічувала 2, 5, 10, 12, 16, 20, 30, 36, 50, 100 і більше віршів-*танка*, 3) *хайку* (俳句, досл.: “комічні рядки”) – жанр пейзажної лірики японської поезії зі строфічною формою 5-7-5, 4) *кіндайші* (近代詩) – загальна назва сучасної японської поезії нових форм, яка поєднала елементи європейської з набутками традиційної японської поетики.

Співгіпонім терміна *вака* (和歌) *канші* (漢詩) своєю чергою слугує гіперонімом до таких термінологічних одиниць: *канші-буншю* (漢詩文調) – китайський стиль поезії *хайкай*, *ренку* (連句, досл.: “зчеплені рядки”) – *ренга*, написана японськими поетами китайською мовою, запозичені з Китаю жанри *фу*, *ші* тощо.

Номінанти жанрів японської поезії становлять гіпероніми до групи видових термінів, класифікованих за спільною ознакою різних строфічних форм. Такі гіпоніми містять спільну ознаку жанру, але різняться за зовнішньою формою вірша.

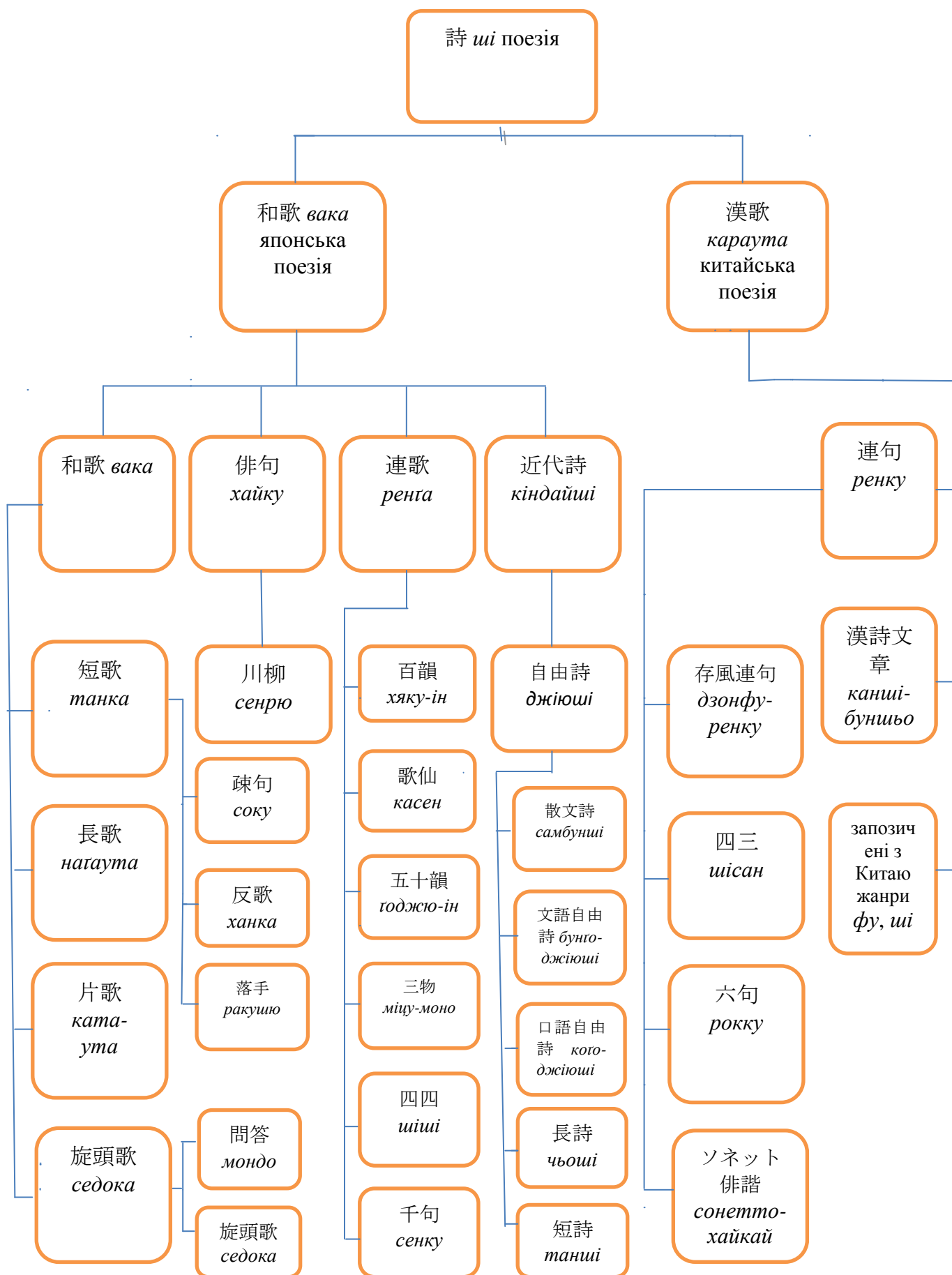
Термін *вака* (як жанр придворної поезії) виконує роль родового поняття до термінів: 1) *седока* (旋頭歌, досл.: “пісня човняра”) – давній поетичний жанр, строфічна форма якого будувалася за схемою 5-7-7-5-7-7

складів у кожному окремому рядку вірша відповідно, 2) *танка* (短歌, досл.: “коротка пісня”) – один із провідних жанрів японської класичної поезії (*вака*), зі строфічною формою 5-7-5-7-7, 3) *ката-ута* (片歌, досл.: “напівпісня”) – одна із найдавніших поетичних форм зі строфічною формою 5-7-7 і 5-7-5 складів у кожній строфі.

Термінологічна лексема *ренга* (連歌) є гіперонімом до групи термінів на позначення віршів різних строфічних форм, об’єднаних належністю до жанру *ренга*: 1) *годжюін* (五十韻, досл.: “п’ятдесят строф”) – *ренга*, яка складається із 50-ти строф, 2) *хяку-ін* (百韻, досл.: “сто строф”) – *ренга*, що має сто строф, 3) *касєн-ренга* (歌仙連歌) – класичний вірш *ренга*, який, на відміну від традиційного 100-строфного вірша-*ренга* (*хякуін-ренга*, *яп.*: 百韻連歌), має у своєму складі 36 строф, 4) *цьокагьо* (四十息, досл.: “48 звуків”) – *ренга* із 48-и строф; *шічіджю ніко* (七十二候, досл.: “72 сезони”) – *ренга*, із 72-х строф; 6) *міцу-моно* (三物, досл.: “три речі”) – *ренга*, яка має у своєму складі лише три строфи: *хокку*, *маєку* і *дай сан*, 7) *ніджюін* (二十韻, досл.: “20 строф”) – *ренга* із 20-ти строф, 8) *йойоші* (世吉) – *ренга*, із 44-х строф, 9) *танренга* (短連歌, досл.: “коротка ренга”) – *ренга* у строфічній формі *танка* (5-7-5-7-7), де перші три рядки одного автора поєднувалися з двовіршем другого, 10) *ура-шіро* (裏白, досл.: “біла зворотна сторінка”) – *ренга*, яка складається із 6-8-и строф, що записуються на першій лицьовій сторінці аркуша, залишаючи вільною зворотну сторінку, 11) *шіші* (四四, досл.: “чотири по чотири”) – *ренга*, яка складається із 16-ти строф; 12) *танкако* (短歌こう, досл.: “зібрання коротких віршів”) – *ренга*, яка складається із 24-х строф і записується на двох аркушах-*орі* (4 сторінки), 13) *сенку* (千句, досл.: “тисяча строф”) – *ренга*, із тисячі строф (зазвичай таку велику *ренга* пишуть не під час одного конкурсу, а складають разом 10 стострофних /*хяку-ін*/ *ренга*, написаних раніше).

Детальніше родо-видові зв’язки термінологічного поля “ші” (詩, досл.: “вірш”, “поезія”) подамо у вигляді бінарного дерева.

Таблиця 3.1. Родо-видові зв'язки термінологічного поля “Ші” (詩)

Як бачимо, архілексема *ші* має вигляд простої односкладової одиниці *канго*, що підтверджує аксіому лексикологів про структурне вираження гіперонімів простими одиницями. Інші терміни презентованої класифікаційної схеми є переважно складними лексемами *канго* та у меншій кількості – *ваго* (напр., *міцу-моно* / 三物 /, *нагаута* / 長歌 /). Об'ємні за зовнішньою формою основоскладні одиниці позначають видові поняття (напр., *бунго-джіюші* / 文語自由詩 /, досл.: “верлібр, написаний класичною літературною мовою”, *дзонфу ренку* / 存風連句 /, досл.: “*ренку* живого вітру”). Такі терміни найбільш віддалені від головного гіпероніма *ші* і становлять четверту сходинку класифікаційної схеми. Багатокомпонентність та описовий характер зовнішньої форми видових понять, очевидно, є виразником “широкого змісту видового поняття” [40, с. 59; 93]. Причиною складної будови гіпонімів вважаємо також їх невеликий час існування – порівняно з гіперонімами. Як зазначають термінологи, розлогі терміни (словосполучення, а в нашому прикладі – коренескладні одиниці) утворюються та існують переважно на початковому етапі винайдення позначуваного цими термінами поняття, а з часом спрощуються [101, с. 85]. Ключовий корінь *ші* (詩) та його синонім *ута* (歌) необов'язково присутні у складі термінів класифікаційної схеми.

3.4.3. Прості (лінійні) класифікаційні схеми японської літературознавчої термінології.

Проаналізувавши на конкретному прикладі явище складної класифікаційної схеми досліджуваної термінології, зупинимося на вищезгаданому різновиді простих (лінійних) класифікаційних схем термінології японського літературознавства. Під поняттям прості (лінійні) родо-видові зв'язки матимемо на увазі таку схему, яка містить у своєму складі один гіперонім та лише один рівень гіпонімів. Очевидно, що обмеження одним рівнем гіпо-гіперонімічних зв'язків передбачає певну

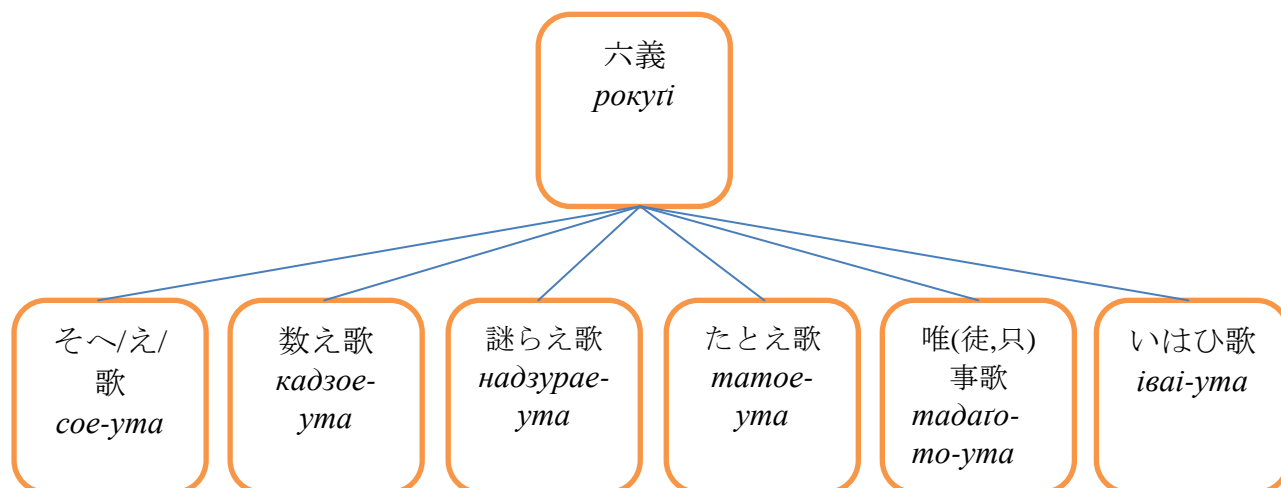
ізолюваність лінійної схеми. У японській літературознавчій термінології групами термінів, які мають своєрідну автономію, вважаємо “авторські” класифікації поетичних чи прозових жанрів, їхніх стилів тощо. Такі класифікації пропонуємо розглянути як лінійні родо-видові схеми. Проаналізуємо кілька прикладів подібних лінійних класифікацій. Насамперед розглянемо авторську класифікацію шести стилів або принципів складання *вака* (*рокугі* / 六義 /), запроваджену Кі-но Цураюкі (X ст.). Гіпонімами гіпероніма *рокугі* є одиниці на позначення стилів або принципів складання *вака*: 1) *сое-ута* (そへえ歌) – пісня-натяк, вірш алегоричного змісту, 2) *кадзое-ута* (数え歌, досл.: “пісня-переказ”) – вірші описового характеру, 3) *надзурае-ута* (謎らえ歌, досл.: “пісня-уподібнення”, або ще “пісня-загадка”) – різновид *вака*, зміст у яких виражається опосередковано, тобто шляхом натяків, загадок тощо, 4) *татое-ута* (たとえ歌) – пісня-порівняння, в якій художній образ створюється через алюзію, 5) *тадатомо-ута* (唯(徒,只)事歌, досл.: “пісня про звичайні речі”) – вірші, зміст яких розкривався без залучення асоціацій, а лише за допомогою слів, ужитих у прямому значенні, 6) *івай-ута* (いはひ歌, 祝歌) – пісня-вітання, славослів’я.

Розглянемо інший приклад лінійної схеми родо-видових зв’язків – класифікацію восьми стилів поєднання строф *ренга*, запропоновану учнем Мацуо Башьо Шіко Кагамі у праці “Хайкай кокіншю”. Гіпоніми цієї схеми групуються за спільною ознакою диференціації того чи іншого стилю на основі порівняння або протиставлення конкретних образів у суміжних строфах. Гіперонімом можемо назвати пропонуваній Кагамі Шіко термін *цукеката* (付方, досл.: “спосіб поєднання”), який об’єднує вісім гіпонімів: 1) *джібун* (時分, досл.: “час”) – спосіб поєднання строф *ренга*, коли автор другої строфи (*цукеку*) описував час подій, які відбулися у першій, попередній строфі (*маеку*), 2) *джігі* (時宜, досл.: “обставини часу”) – поєднання строф *ренга* шляхом натяку у другій строфі на пору року, за якої відбувалися події, описані поетом-попередником у першій строфі, 3) *джісецу* (時節, досл.: “пора року”) – поєднання строф *ренга*, шляхом прямої, неопосередкованої вказівки

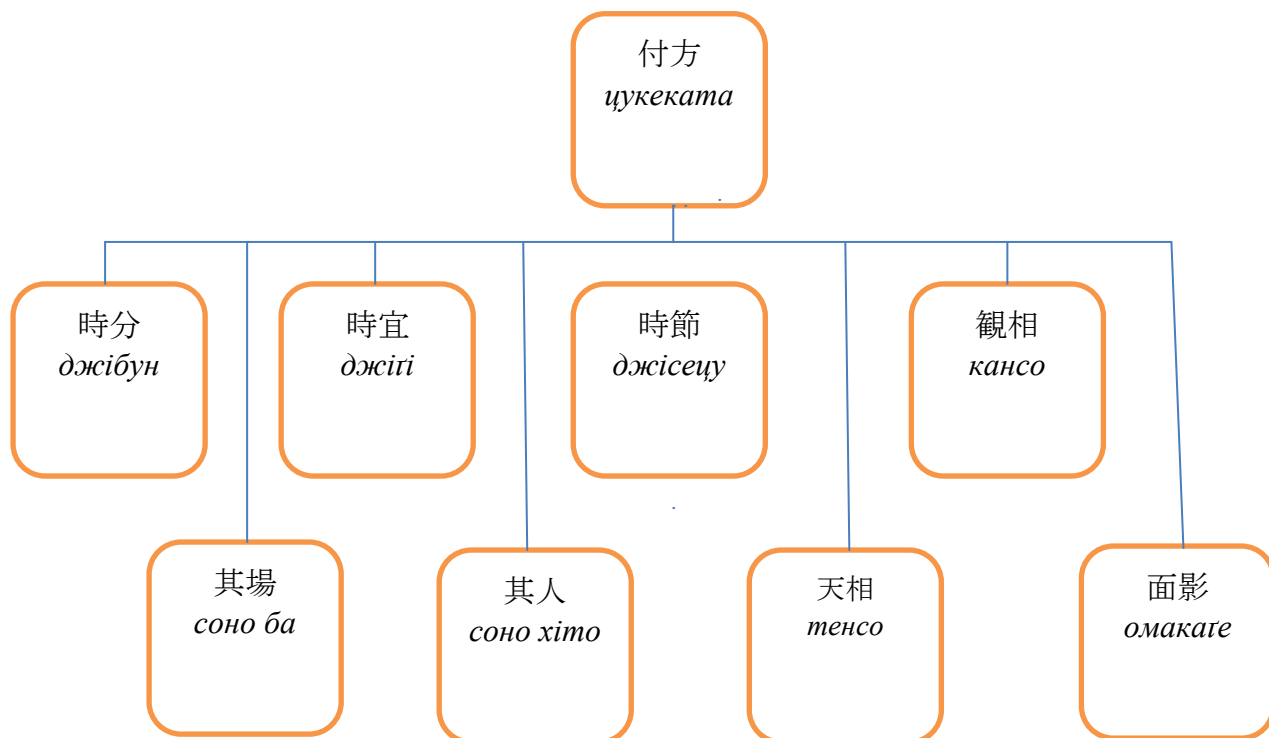
у другій строфі на сезон або пору року дії, змалюваної в попередній строфі, 4) *кансо* (観相, *досл.*: “спостереження”) – стиль поєднання строф *ренга*, який полягає в зображенні почуттів людини до пейзажу, змалюваного у попередній строфі; 5) *омакаге* (面影, *досл.*: “образ”) – принцип поєднання строф *ренга*, за яким у другій строфі розкривається один із образів, згаданих у першій строфі; 6) *соно ба* (其場, *досл.*: “це місце”) – стиль поєднання строф *ренга*, коли у другій строфі описується і деталізується географічний об’єкт або місце дії, згадані у першій строфі, 7) *соно хіто* (其人, *досл.*: “ця людина”) – стиль поєднання строф *ренга*, коли у другій строфі описується і деталізується персонаж, згаданий у першій строфі, 8) *тенсо* (天相, *досл.*: “погода”) – спосіб поєднання строф *ренга*, який полягає у використанні образів погодних явищ та небесних тіл у нейтральній строфі *нітеку*, яка виконує роль перехідного містка між двома сусідніми строфами.

Зобразимо виявлені лінійні класифікаційні схеми японської літературознавчої термінології графічно.

Таблиця 3.2. Лінійна класифікація стилів *вака* (和歌) Кі-но Цураюкі.

Таблиця 3.3. Лінійна класифікація способів (стилів) поєднання строф рента (連歌) Шіко Кагамі.

Як бачимо, на відміну від складних класифікаційних схем, лінійні схеми японської літературознавчої терміносистеми містять гіпероніми складної будови (коренескладні /*рокуті* 六義/ або основоскладні одиниці /*цукеката* 付方/), що свідчить про невисокий ступінь абстрактності родових понять лінійних класифікаційних схем. Терміни на позначення видових понять аналізованих простих схем не утворюють складних синтаксичних одиниць (словосполучень), як у дослідженому вище різновиді складних гіперо-гіпонімічних схем, обмежуючись творенням термінів за допомогою коренескладання (напр., *джіі* /時宜/, *тенсо* /天相/) та основоскладання (напр., *татое-ута* /たとえ歌/, *кадзе-ута* /数え歌/). Аналогічність способів будови видових та родових понять лінійних класифікаційних схем японської літературознавчої термінології, очевидно, можна пояснити однорівневою структурою таких схем, а отже – відсутністю умови віддаленості гіперонімів та гіпонімів, яка, як правило, провокує творення складних синтаксичних

термінологічних одиниць, притаманних гіпонімам складних класифікаційних схем.

Проаналізувавши явище гіпо-гіперонімії у японській літературознавчій термінології, можемо констатувати наявність як складних, так і простих класифікаційних схем у межах досліджуваної терміносистеми. Досліджені родо-видові зв'язки здебільшого підтверджують теоретичні напрацювання термінологів у галузі гіпо-гіперонімії: у складних класифікаційних схемах гіпероніми це прості однослівні одниниці, що є виразником високого ступеню абстрактності гіперонімів; найбільш віддалені від гіпероніма гіпоніми (у класифікації) мають складну синтаксичну будову (словосполучення). Простими (лінійними) класифікаційними схемами ми запропонували вважати “авторські” класифікації, введені свого часу тим чи іншим японським літератором.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Отже, у третьому розділі ми здійснили комплексний аналіз системних та асистемних семантичних явищ японської літературознавчої термінології, під час якого разом із типовими для термінологій особливостями семантичних явищ було виявлено низку ексклюзивних характеристик, наявних у семантичній парадигматиці фахової мови японського письменства.

Під час аналізу одного із феноменів асиметрії знаку й означуваного у досліджуваній термінології (синонімії) була виявлена наявність *дублетних* (взаємозамінні у контексті) та *функціональних синонімів* (мають чітку диференціацію у сфері вживання, невзаємозамінні у контексті). Вказані типи синонімів були класифіковані на основі трьох критеріїв – *етимологічного*, *структурного* та *функціонального*. Серед *дублетних синонімів* були виявлені групи *етимологічного* (транскрибування терміна одного поняття з різних мов; варіативність способів запису /*катакана – канджі-кана-маджірі-бун*/; різні властивості позначуваного поняття, взяті за основу для творення внутрішньої форми терміна) і *морфолого-синтаксичного* (паралельне існування повної та скороченої форми терміна) типів. *Функціональні синоніми* було запропоновано класифікувати за сферами вживання: за різними галузями літературознавства, за діяхронією, а також за вживанням у національній та іноземній літературі. Передумовами виникнення й існування досить розгалуженої системи синонімії фахової мови японського письменства вважаємо низку фактів: тришаровість лексичного складу мови (*канто /漢語/, ваго /和語/, тайрайто /外来語/*), півторатисячолітня історія функціонування фахової мови (діяхронічні синоніми, паралельне вживання архаїзмів), різні поетичні школи (кожна з яких карбувала власні терміни), відкриття країни після багатовікової ізоляції (паралельне існування японських та запозичених європейських термінів). Здійснений квантитативний аналіз дозволяє констатувати, що загальна кількість термінів,

які вступають у синонімічні зв'язки, становить 393 одиниці (або 6,8 % від загальної кількості одиниць, що стали об'єктом нашого дослідження).

Антонімічні зв'язки японської літературознавчої термінології ми класифікували за формальним (спільнокореневі, різнокореневі) та семантичним (контрадикторні, комплементарні, координатні, векторні) критеріями. Частотнішими у межах досліджуваної термінології виявились різнокореневі антоніми, переважно однослівної композиції. Спільнокореневі терміни-антоніми пов'язані переважно контрадикторними (створені за допомогою суфіксів *-му /無/* та *-фу /不/*) і комплементарними семантичними зв'язками. Кількість виявлених термінів, що вступають у антонімічні зв'язки, становить 144 одиниці (або 2,5 % від загальної кількості термінів, що стали об'єктом нашого дослідження).

Явище омонімії в японській літературознавчій термінології ми проаналізували з погляду тотожності або відмінності у написанні та вимові термінів-омонімів (як особливості японської мови), а також із погляду способів творення. Було встановлено кількісне переважання термінів-омофонів у межах японської літературознавчої термінології. Також у межах фахової мови японського письменства ми виявили типові для термінологій різновиди омонімів: омоніми-аббревіатури та омоніми, утворені шляхом розпаду полісемії. Загальна кількість термінів-омонімів, за результатами квантитативного аналізу, становить 1,45 % від загальної кількості досліджуваних термінів.

Досліджено, що терміни-полісеманти складають 8 % від загальної кількості аналізованих термінологічних одиниць. Було встановлено численне переважання ланцюжкового типу семантичного зв'язку над радіальним у межах досліджуваної термінології; визначено шляхи розвитку полісемії термінології японського письменства: запозичення наявних термінів класичної поезики віршів-*танка* (X ст.) поетами *ренга* та *хайкай* (XVI ст.) для обслуговування термінології поезики новостворених жанрів; розвиток другого значення терміна у негативній конотації (для означення недоліків

твору) від першого терміна класичної літератури; загальнолітературна багатозначність складових коренів терміна.

У результаті аналізу родо-видових зв'язків японської літературознавчої термінології ми виявили наявність як складних (багаторівневих) класифікаційних схем, так і простих (лінійних) у межах досліджуваної терміносистеми. За нашими спостереженнями, гіпероніми складних класифікаційних схем виражені простими однослівними одиницями, що є показником високого ступеню абстрактності гіперонімів; найбільш віддалені у класифікації від гіпероніма гіпоніми мають складну синтаксичну будову (словосполучення). Як приклад простих (лінійних) класифікаційних схем ми проаналізували “авторські” класифікації, пропоновані свого часу тим чи іншим японським літератором. На відміну від гіперонімів складних класифікаційних схем, виражених графічно (як правило, одним словом), гіпероніми простих схем мають складнішу двослівну або двокореневу будову, що свідчить про менший ступінь абстрактності та конкретність змісту видового поняття лінійної схеми.

Поряд із типовими для термінологій семантичними явищами у межах досліджуваної термінології ми виявили кілька особливостей, притаманних термінології японського письменства:

- розвиток метафоричної багатозначності у межах однієї термінології, яка, за твердженням вчених, не притаманна фаховим мовам;

- наявність не притаманного термінологіям різновиду омонімів, утворених унаслідок перенесення омонімічних слів із загальнолітературної мови до термінології (вважаємо, що такий вид термінологічної омонімії виник природно – як результат високого ступеня омонімічності японської мови).

РОЗДІЛ 4. ТЕКСТУАЛЬНО-ДИСКУРСИВНІ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЯПОНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

4.1. Текстуальні особливості японської літературознавчої термінології

Вихідною позицією цього підрозділу, на яку спиратимемося при аналізі текстологічних особливостей японської літературознавчої термінології, є твердження термінологів про “існування термінології у двох сферах (у межах мови науки, реалізованій у текстах різноманітних жанрів): у сфері фіксації (лексикографічні жанри: спеціальні словники, збірки рекомендованих термінів, термінологічні державні стандарти України) та у сфері функціонування (спеціальна література: статті, монографії, колективні монографії, частково – твори науково-популярного характеру)” [40, с. 15]. Японська літературознавча термінологія у сфері фіксації була об’єктом дослідження в попередніх розділах, присвячених аналізу семантичних та структурних особливостей фахової мови японського літературознавства.

Як зазначають термінологи, терміни у сферах фіксації та функціонування мають якісні відмінності. “Значення термінів у словниках і текстах часто не відповідають одне одному, що іноді є проявом недбалості у вживанні термінів, а інколи – показником незадовільності наявних словникових статей” [131, с. 50].

Саме тому дослідження семантики термінів і побудова термінологічних систем та структур має проводитись насамперед на матеріалі текстів, де термін живе, діє і часто непомітним чином змінює свою семантику [131, с. 50].

При цьому науковці наголошують, що “термін будь-якої галузі знань виражає спеціальне професійне поняття (наукове, технічне, соціально-культурне), якщо він вживається в умовах спеціальної професійної комунікації: у письмових текстах або усному мовленні фахівців” [40, с. 39].

Окрім власне спеціального професійного дискурсу, відоме вживання термінологічних одиниць у інших жанрах літератури, які, як правило, адресуються не фахівцям. Цілком природно, що вживання термінологічних одиниць у літературі, спрямованій на аудиторію непрофесіоналів, має свої особливості, відмінні від дискурсу, де адресат і адресант є фахівцями. Стислий огляд специфіки використання фахової лексики у текстах, спрямованих на непрофесіоналів, викладемо нижче. Як указують термінологи, на відміну від спеціальної літератури, в художньому творі слово реалізує *не* термінологічне значення, виражаючи загальне уявлення або побутове поняття [40, с. 38]. Свою специфіку має вживання наукової термінології і в науково-популярній літературі, яка “наче здійснює своєрідний «переклад» інформації зі спеціальної мови, зрозумілої лише тому, хто знайомий із системою понять цієї галузі знань, на мову, доступну кожному” [74, с. 104]. Як зазначають термінологи, у науково-популярній літературі неминуче втрачається інформація при заміні точніших галузевих термінів, які мають менший об’єм, міжгалузевими і загальнонауковими, об’єм яких ширший, але зміст менш точний, а також описами і не термінологічними зворотами, оскільки завдання таких текстів – дати лише загальне уявлення про проблему [74, с. 104–105]. У жанрі навчальної літератури вживання науково-технічної термінології вирізняється строгою нормативністю і має низку особливостей, пов’язаних із віковим та освітнім рівнем читачів [74, с. 93].

Як бачимо, термінологи одноголосно стверджують, що вживання термінів у навчальних виданнях, науково-популярних та художніх творах має свою специфіку, обумовлену цільовим призначенням вказаних типів літератури [74, с. 93]. Підсумовуючи, зазначимо, що у згаданих жанрах наявні такі особливості: 1) в художній літературі слово реалізує загальне уявлення або побутове поняття; 2) у науково-популярній літературі неминучі втрати інформації – при заміні точніших галузевих термінів міжгалузевими і

загальнонауковими; 3) у навчальній літературі кількість вживання термінологічних одиниць лімітована [50, с. 38; 74, сс. 93, 104–105].

Зваживши на особливості вживання термінологічних одиниць у дискурсах “фахівець → нефахівець” (науково-популярна, навчальна література) та “нефахівець → нефахівець” (художні твори), виражені, як правило, реалізацією лише часткового або викривленого (побутового) значення певного терміна, вважаємо за необхідне першочергову увагу нашого дослідження присвятити текстам, адресованим фахівцям, де зберігається чистота термінологічного значення наукового поняття. При цьому зазначимо, що тексти, адресовані непрофесіоналам, мають широкий простір для досліджень, і це підтверджують численні праці науковців: у галузі вживання термінів у художній літературі [37; 193; 120; 203], в текстах науково-популярного типу [11; 217], у навчальній літературі [11; 217]. Проте, враховуючи лімітований обсяг нашого дослідження, зупинимось на аналізі фахових текстів першочергової (на нашу думку) важливості, залишивши вивчення використання термінів японської літературознавчої термінології у текстах, адресованих нефахівцям, для майбутніх розвідок.

У дослідженні термінологічної лексики у фахових текстах спиратимемось також на попередній досвід термінологів [1; 46; 113; 164].

Джерельною базою дослідження японської літературознавчої термінології у сфері функціонування ми обрали тексти поетичних трактатів, написані класиками японського літературознавства. Саме у таких текстах часто народжуються нові терміни, формується семантика певного літературознавчого поняття [131, с. 50]. Як правило, літературознавчі трактати пишуться фахівцями і адресуються фахівцям. Фахове літературознавство Японії представлене у нашій джерельній базі текстами таких літературознавчих трактатів:

1) Кі-но Цураюкі “Кокін-вака-шю. Канаджьо” (Передмова до поетичної антології “Кокін-вака-шю”, “Збірка старих і нових японських пісень”, 905–913 pp. 紀貫之「古今和歌集」);

- 2) Кі-но Йошімочі “Кокін-вака-шю. Канаджьо” (Післямова до поетичної антології “Кокін-вака-шю”, “Збірка старих і нових японських пісень”, 905–913 pp. 紀義持 「古今和歌集」);
- 3) Мібу-но Тадаміне “Вакатей джішшю” (“Десять стилів японської пісні”, 945 p. 壬生忠岑 「和歌十種」);
- 4) Фуджівара-но Кінто “Вака кухон” (“Дев'ять ступенів [майстерності] японської пісні” 藤原公任 「和歌九品」);
- 5) Фуджівара-но Тейка “Кіндай шюка” (“Прекрасні пісні нової доби”, 1209 p., 藤原定家 「近代秀歌」);
- 6) Фуджівара-но Йошіцуне “Шінкокін-вака-шю. Канаджьо” (Передмова до антології “Шінкокін-вака-шю”, “Нова збірка старих і нових японських пісень”, 1205 p. 藤原良経 「新古今和歌集仮名序」);
- 7) Готоба-но ін “Шінкокін-вака-шю. Манаджьо” (Післямова до антології “Шінкокін-вака-шю”, “Нова збірка старих і нових японських пісень”, 1205 p. 後鳥羽天皇 「新古今和歌集序」);
- 8) Мотоорі Норінага “Яшмовий гребінець «Генджі-моногатарі»”, 1796–1799 pp. (本居宣長 「源氏物語玉の小櫛」);
- 9) Аріга Нагао “Про письменство”, 1885 p. (有賀長雄 「文学論」);
- 10) Цубоучі Шьойо “Сутність прози”, 1885–1886 pp. (坪内逍遙 「小説神髓」);
- 11) Фтабатей Шімей “Загальні міркування про сюжетну прозу”, 1886 pp. (二葉亭四迷 「小説総論」);
- 12) Масаока Шікі “Розмови про Башьо”, 1893 p. (正岡子規 「芭蕉雑談」);
- 13) Танеда Сантока “Щоденник із хижки самотньої стеблинки”, 1940 p. (種田山頭火 「一草庵日記」);
- 14) Шіга Наоя “Ритм”, 1959 p. (志賀直哉 「リズム」);
- 15) Накамура Мурао “Істинна проза і проза про внутрішній світ”, 1925 p. (中村武羅夫 「本格小説と心境小説と」);

16) Акутагава Рюноске “Мій погляд на теорію «ватакуші»-шьосецу”, 1925 р. (芥川龍之介「私小説論写研」);

17) Іто Сей “Форми модерної японської художньої думки”, 1958 р. (伊藤整「近代日本の文学史」).

Завдання, що їх маємо намір вирішити, залучивши вказану джерельну базу під час аналізу термінології японського літературознавства у сфері функціонування, такі:

- встановити кількісне співвідношення загальнолітературної лексики та літературознавчої термінології у вказаних фахових текстах японського літературознавства;

- встановити відсоток надгалузевої, галузевої та міжгалузевої літературознавчої термінології;

- виявити і проаналізувати стилістичні засоби, вжиті у текстах;

- здійснити порівняльний аналіз письмового дискурсу японського літературознавства у діяхронії;

- виявити специфічні риси текстів японського літературознавства.

Перш ніж перейти безпосередньо до вирішення поставлених практичних завдань, варто зупинитись на уточненні семантики термінологічних понять, якими оперуватимемо під час дослідження функціональних особливостей фахової мови японського літературознавства. Поняття надгалузевої, галузевої та міжгалузевої термінології залишається дискусійним. Поділ термінів на загальнонаукові, міжгалузеві і галузеві досить умовний і відображає діалектичний взаємозв'язок предметів і явищ матеріального світу [74, с. 23]. Так, у працях науковців зустрічаються різні визначення цих понять.

Загальнонауковими термінами В. М. Лейчик іменує загальнонаукові поняття, які мають тотожну семантику у всіх галузях знань, але конкретизують цю семантику, входячи до складу терміносистем окремих галузей. *Міжгалузеві терміни*, за В. М. Лейчиком, використовуються в деяких галузях знань, щоразу конкретизуючись у їхніх терміносистемах:

“обробка”, “апарат”, “клас”, “блок”, “знак”, “інформація”. Так звані *терміни широкої семантики* – лексичні одиниці (слова), які використовуються в багатьох терміносистемах. Однак, якщо загальнонаукові терміни мають в будь-якій терміносистемі однакову семантику, яка лише конкретизується, то ці лексичні одиниці мають свою семантику, входячи у кожен із терміносистем і зберігаючи лише загальне, не термінологічне значення (скажімо, “кадровий склад”, “хімічний склад”) [106, с. 127–128].

Під час дослідження японської юридичної термінології Т. К. Комарницька послуговується поділом термінології на надгалузеву та галузеву. Під поняттям надгалузевої термінології дослідниця розуміє “юридичний термін, наявний у двох і більше різних галузевих терміносистемах <...> або у текстах двох та більше нормативно-правових актів, що регулюють відносини у різних галузях права”. Юридичний термін “вважається таким, що функціонує у юридичному дискурсі загалом, тобто надгалузевим” [90, с. 90], тоді як галузевими термінами Т. Комарницька вважає такі, що функціонують лише у спеціальному юридичному дискурсі окремої галузі права [90, с. 90].

Досліджуючи авіаційну термінологію, І. В. Асмукович, репрезентує функціональні особливості фахової мови авіації чотирма групами термінів: загальнонауковими, міжгалузевими, галузевими та вузькоспеціальними [11, с. 9–10].

Як свідчать вищенаведені приклади, серед науковців бракує консенсусу у визначенні: по-перше, єдиного поділу термінів на загальнонаукові, міжгалузеві, галузеві та інші (кожен дослідник формує власну систему поділу термінології); по-друге, відсутність затверджених дефініцій визначень понять міжгалузевих, надгалузевих термінів. Як бачимо, дослідник формує власну систему поділу термінологічних одиниць конкретної галузевої термінології на загальнонаукові, міжгалузеві і галузеві.

Враховавши досвід попередніх дослідників та зваживши на специфіку термінології японського письменства, вважаємо за можливе запропонувати

поділ термінології японського літературознавства на загальнонаукову, міжгалузеву, надгалузеву (загальнолітературознавчу), галузеву та термінологію інших галузей. Зауважимо, що розподіл термінології японського письменства за вказаними групами ми здійснили спираючись на думку укладачів авторитетних енциклопедичних словників японських літературознавчих термінів, зокрема: Ічіко Тейджі (市古貞次) [236], Одагірі Сусуму (小田切進) [238], та Ісода Коічі (磯田光一) [241]. У вказаних словниках автори подають маркування до певного терміну як складника конкретної галузі літературознавства. Отже, у випадку вказівки авторів словників на належність термінологічної одиниці до виключно однієї галузі літературознавства, ми класифікуємо таку одиницю як галузеву. Якщо термін маркується у двох і більше галузях літературознавства, то ми вважаємо таку одиницю надгалузевую. Відповідно, одиниці, позначені, як такі, що функціонують як у літературознавстві, так і в інших видах мистецтва, філософії або науки (скажімо, у музиці, буддизмі, образотворчому мистецтві), іменуються міжгалузевими.

Під поняттям *загальнонаукової термінології*, слідом за В. М. Лейчиком, розумітимемо “поняття, які мають тотожну семантику у всіх галузях знань, але конкретизують цю семантику, входячи до складу термінів окремих галузей” [106, с. 127–128]. *Міжгалузевими термінами*, слідом за І. С. Квітко, іменуємо поняття широкого обсягу, які відображають спільність об’єктів дослідження і входять до терміносистем споріднених наук (літературно-філософських, літературно-естетичних) [74, с. 22]. Під поняттям *терміни інших галузей* розуміємо термінологічні одиниці не споріднених із літературознавством терміносистем, які трапляються у матеріалі нашого дослідження. Надгалузевую вважатимемо термінологію загальнолітературознавчу, тобто таку, що вживається у незмінній семантиці у всіх галузях літературознавства. Галузевую термінологією іменуємо такі термінологічні одиниці, які вживаються лише у конкретній галузі літературознавства.

Тут постає питання про поділ японської літературознавчої термінології на галузі, за якими визначатимемо межі тієї чи іншої ланки літературознавства. Вважаємо за доцільне узгодити наш поділ досліджуваної термінології на галузі із прийнятою у літературознавстві класифікацією за родами літератури. Феномен літературного роду пояснюють як спосіб вираження художнього змісту; за конкретизацією В. Є. Халізеєвим, – це сукупність “принципів формальної організації творів, що визначаються властивостями як предмета зображення, так і художнього мовлення” [28, с. 251; 191, с. 9]. Більшість науковців погоджується з тим, що існує три літературних роди – епос, лірика та драма [28, с. 251]. Твори, в яких поєднуються особливості епічного, ліричного та драматичного родів, іменуються ліро-епічними, ліро-драматичними тощо [28, с. 324]. Така класифікація є панівною у європейському літературознавстві. Японське літературознавство підвладне аналогічній класифікації за родами літератури. Отже, вважаємо коректним у межах нашого дослідження скористатися поділом галузей японського літературознавства за трьома основними родами літератури – епосом (日本古典散文 – *ніхон котен санбун*), лірикою (日本古典詩歌 – *ніхон котен ші:ка*) і драмою (劇文学 – *текібунгаку*). Також доцільним вважаємо залучити кілька поширених у японській літературі різновидів проміжних літературних родів, а саме – ліро-епічний (詩歌散文 – *ші:ка санбун*), представлений жанрами *ута-моногатарі*, *норіто* тощо, та ліро-драматичний (詩歌劇 – *ші:катекі*), скажімо, жанр *наніва-буші*. Слідом за японістами, які класифікують зафіксований у писемних джерелах фольклор як різновид японської літератури (民謡 – *мін'йо:*) [41, с. 37], пропонуємо під час нашого дослідження вважати фольклорні твори нарівні з епосом, лірикою, драмою та ліро-епосом окремою галуззю японської літератури.

Отже, з'ясувавши визначення понять, якими оперуватимемо під час дослідження функціональних особливостей японської літературознавчої термінології, висвітлимо основні етапи практичної роботи над текстологічними особливостями аналізованої термінології. По-перше, за

допомогою квантитативного аналізу встановимо відсоток термінологічної насиченості фахових текстів японського літературознавства. По-друге, визначимо пропорційне співвідношення загальнонаукових, міжгалузевих, надгалузевих (загальнолітературознавчих) і галузевих термінологічних одиниць та термінів інших галузей у межах досліджуваної термінології. По-третє, проаналізуємо стилістичні особливості текстів японських літературознавчих трактатів. По-четверте, у складі досліджуваної галузевої термінології встановимо відсоток одиниць у межах фундаментальних галузей японського літературознавства: епосі, ліриці, драмі, ліро-епосі, ліро-драмі та фольклорі.

4.1.1. Відсоткове співвідношення літературознавчої та загальнолітературної лексики

Природно, що фахові тексти кожної окремої галузевої термінології мають індивідуальну пропорцію термінологічної та загальнолітературної лексики, зумовлену практичними потребами фахової мови. Так, на матеріалі англійської мови науковцями встановлено такі показники термінологічної насиченості фахових текстів у галузях: астрономії – 55 %, економіки – 35 %, лінгвістики – 30 %, машинобудування – 60 % [206, с. 15], авіації – 56 % [11, с. 14]. Встановлений нами відсоток фахової лексики у японських літературознавчих трактатах подамо нижче у таблиці.

Таблиця 4.1. Співвідношення термінологічної та загальнолітературної лексики у фахових текстах японського літературознавства

№	Текст	Кількість повнозначних слововживань	Загальна лексика	Літературознавча термінологія
1	Кі-но Цураюкі. Передмова до поетичної антології “Збірка старих і нових японських пісень” (905–913 pp.)	1696	1509 (89 %)	187 (11 %)
2	Кі-но Йошімочі	952	790	162

	Післямова до поетичної антології “Збірка старих і нових японських пісень” (905–913 pp.)		(83 %)	(17 %)
3	Мібу-но Тадаміне “Десять стилів японської пісні” (945 p.)	544	359 (66 %)	185 (34 %)
4	Фуджівара-но Кінто “Дев'ять ступенів [майстерності] японської пісні”	216	110 (51 %)	106 (49 %)
5	Фуджівара-но Тейка “Прекрасні пісні нової доби” (1209 p.)	728	568 (78 %)	160 (22 %)
6	Фуджівара-но Йошіцуне Передмова до антології “Нова збірка старих і нових японських пісень” (1205 p.)	1096	997 (91 %)	99 (9 %)
7	Ґотоба-но ін. Післямова до антології “Нова збірка старих і нових японських пісень” (1205 p.)	888	781 (88 %)	107 (12 %)
8	Мотоорі Норінага “Яшмовий гребінець «Ґенджі-моногатарі»” (1796–1799 pp.)	1056	993 (94 %)	63 (6 %)
9	Аріґа Наґао “Про письменство” (1885 p.)	1592	1433 (90 %)	159 (10 %)
10	Цубоучі Шьойо “Сутність прози” (1885–1886 pp.)	1776	1368 (77 %)	408 (23 %)
11	Фтабатеї Шімей “Загальні міркування про сюжетну прозу” (1886 p.)	1128	914 (81 %)	214 (19 %)

12	Масаока Шікі “Розмови про Башьо”) (1893 р.)	440	378 (86 %)	62 (14 %)
13	Танеда Сантока “Щоденник із хижки самотньої стеблинки”) (1940 р.)	280	241 (85 %)	41 (15 %)
14	Шіга Наоя “Ритм” (1959 р.)	952	762 (80 %)	190 (20 %)
15	Накамура Мурао “Істинна проза і проза про внутрішній світ” (1925 р.)	1624	1364 (84 %)	260 (16 %)
16	Акутагава Рюноске “Мій погляд на теорію «ватакуші»- шьосецу” (1925 р.)	1408	697 (49.5 %)	711 (50.5 %)
17	Іто Сей “Форми модерної японської художньої думки” (1958 р.)	1352	1142 (84.5 %)	210 (15.5 %)

Як бачимо, відношення вживання літературознавчої термінології до загальної кількості лексики у тексті не має чіткої градації в часі, а скоріше є виявом індивідуального стилю автора трактату. Так, найбільшу термінологічну насиченість репрезентують праці Акутагава Рюноске (XX ст.) – 50,5 % та Фуджівара-но Кінто (X–XI ст.) – 49 %. Середній показник термінологічної насиченості трактатів давнього і середньовічного періодів японського літературознавства становить 22 %, а сучасного періоду (від початку доби Мейджі) – 20,15 %. Причиною майже однакових показників пропорційного співвідношення загальнолітературної і термінологічної лексики у фахових текстах X та XX століть вбачаємо у дотриманні усталеної традиції компонування літературознавчих творів, яка відображається і в кількості термінологічних одиниць. Очевидно, дотримання такої традиції є як свідомим, коли автор чітко наслідує структуру, стилістичне забарвлення авторитетного літературознавця (скажімо, зразком для наслідування Мібу-но

Тадаміне, Кі-но Йошімочі та інших авторів стала передмова Кі-но Цураюкі до поетичної антології “Кокін-вака-шю”), так і підсвідомим наслідуванням попередників поетами-авангардистами, які писали про необхідність “викинути із корабля сучасності набутки класиків”. Проте, на нашу думку, за століття ізоляції країни і дотримання винятково традиційних методів у мистецтві письменники підсвідомо не могли відступити від канонічних правил написання літературознавчих трактатів – або принаймні тієї частини, що стосується термінологічної та стилістичної насиченості твору. Наведена думка – це лише наше припущення, яке спирається на спостереження у галузі японського літературознавства, а також зумовлене екстралінгвістичними факторами (психологічними, історичними, культурними).

Середня термінологічна насиченість фахових текстів японського літературознавства становить 20,11 %. Такий показник вважається невисоким порівняно з показниками інших галузей. Очевидно, це є наслідком стилістичних особливостей – частого вживання розгорнутих *порівнянь* певних літературознавчих понять із поняттями інших галузей мистецтва, природи, історії тощо. Наприклад:

それ、まくらことば、春の花匂ひ、少なくして、空しき名のみ、秋の夜の、長きを託てれば。Праці нашій бракує аромату весняних квітів, проте слава – то марнота, навіть якщо вона буде довгою мов осіння ніч. (Кі-но Цураюкі) /переклад наш/.

Очевидно, що порівняння як стилістичний засіб творці поетичних трактатів подібно до авторів традиційної японської поезії – вживають із метою залучення широкого кола традиційних символічних слів, які обов’язково викликать у освіченого читача низку асоціацій. Масаока Шікі писав: “За наявності цих асоціацій уперше весь світ із сімнадцяти складів породжує безмежний художній смак. Через це люди, які не можуть розпізнати сезонні асоціації в хайку, не здатні до кінця зрозуміти вірш” [115, с. 177].

Часто у трактатах авторів ХХ–ХХІ ст. трапляються порівняння літературознавчих явищ або процесів із поняттями інших наук. Природно, що звернення до опису понять інших галузей знань передбачає залучення певної кількості термінологічних одиниць, які не належать до літературознавства. Свідоме використання авторами трактатів певного масиву термінів інших галузей знань – як споріднених (культура, мистецтво), так і віддалених (медицина, політика) передбачало всебічну ерудованість адресата.

Наявність порівнянь літературознавчих понять із іншими поняттями навколишнього світу і, відповідно, інтеграція до тексту літературознавчого трактату об'ємних розгорнутих описів понять і термінів із інших галузей має, на нашу думку, екстралінгвістичну причину: світогляд японців невіддільний від природи і навколишнього світу та передбачає гармонійне поєднання кількох галузей, а також бачення якостей одного в іншому (наприклад, у росинці бачити Всесвіт тощо). Поряд із вживанням порівнянь спостерігаємо ще одну стилістичну особливість фахових текстів японського літературознавства: прив'язку тексту літературознавчого трактату до історичного тла. Так, автори середньовічного періоду, перш ніж перейти до безпосереднього викладу літературознавчих думок, присвячують частину тексту описові історичного контексту – правління певного імператора (сучасного авторіві або ж із минулого періоду). Автори ж ХХ століття викладають літературознавчі теоретичні напрацювання у контексті роздумів про розвиток наукового-технічного прогресу. Також спостерігаємо звернення до творчої спадщини авторитетних попередників, що, безумовно, є наслідком культу вчителя (*сенсей* /先生/) у східній культурі. Часто поряд із визнаними митцями автори трактатів згадують творчість кількох своїх колег, що, на нашу думку, є виявом колективізму.

4.1.2. Загальнонаукова, надгалузева (загальнолітературознавча) та вузькофахова (галузева) літературознавча термінологія у японській мові: співвідношення й особливості

Отже, за допомогою квантитативного аналізу визначимо кількісно-відсотковий склад зазначених груп термінів у текстах японських літературознавчих трактатів.

Таблиця 4.2. Співвідношення загальнонаукової, міжгалузевої, надгалузевої, галузевої термінології та фахової лексики інших наук у фахових текстах японського літературознавства

№	Текст	Загальнонаукова термінологія	Міжгалузева термінологія	Термінологія інших галузей	Надгалузева термінологія	Галузева термінологія
1	Кі-но Цураюкі Передмова до поетичної антології “Збірка старих і нових японських пісень” (905–913 pp.)	6 3 %	3 1.5 %	3 1.5 %	0 0 %	129 94 %
2	Кі-но Йошімочі Післямова до поетичної антології “Збірка старих і нових японських пісень” (905–913 pp.)	6 3 %	6 3 %	0 0 %	7 4 %	143 88 %
3	Мібу-но Тадаміне “Десять стилів японської пісні” (945 p.)	13 7 %	4 2 %	0 0 %	0 0 %	168 91 %
4	Фуджівара-но Кінто “Дев'ять ступенів [майстерності] японської пісні”	54 50 %	3 2 %	0 0 %	1 1 %	50 47 %
5	Фуджівара-но Тейка “Прекрасні пісні нової доби” (1209 p.)	0 0 %	14 9 %	0 0 %	0 0 %	146 91 %
6	Фуджівара-но Йошіцуне Передмова до антології “Нова збірка старих і нових японських пісень” (1205 p.)	0 0 %	0 0 %	0 0 %	0 0 %	99 100 %
7	Готоба-но ін Післямова до антології “Нова збірка старих і нових японських пісень” (1205 p.)	0 0 %	0 0 %	3 3 %	0 0 %	104 97 %

8	Мотоорі Норінага “Яшмовий гребінець «Генджі- моногатарі»” (1796–1799 pp.)	8 12 %	2 3 %	21 34 %	4 7 %	28 44 %
9	Аріга Нагао. “Про письменство” (1885 p.)	81 51 %	6 4 %	72 45 %	0 0 %	0 0 %
10	Цубоучі Шьойо “Сутність прози” (1885–1886 pp.)	61 15 %	33 8 %	0 0 %	155 38 %	122 30 %
11	Фтабатеї Шімей “Загальні міркування про сюжетну прозу” (1886 p.)	58 73 %	13 6 %	4 2 %	21 10 %	19 9 %
12	Масаока Шікі “Розмови про Башьо”) (1893 p.)	10 16 %	8 13 %	17 27 %	7 11 %	20 32 %
13	Танеда Сантока “Щоденник із хижки самотньої стеблинки”) (1940 p.)	5 12 %	12 29 %	7 17 %	1 2 %	18 39 %
14	Шіга Наоя “Ритм” (1959 p.)	11 6 %	36 19 %	8 4 %	108 57 %	5 2.5 %
15	Накамура Мурао “Істинна проза і проза про внутрішній світ” (1925 p.)	60 23 %	10 4 %	0 0 %	146 56 %	44 17 %
16	Акутагава Рюноске “Мій погляд на теорію «ватакуші»-шьосецу” (1925 p.)	135 19 %	28 4 %	0 0 %	29 4 %	519 72 %
17	Іто Сей “Форми модерної японської художньої думки” (1958 p.)	17 9 %	46 23 %	0 0 %	109 53 %	29 15 %

Середній показник термінологічної насиченості текстів окремими аналізованими групами термінів, за результатами нашого дослідження, такий:

- загальнонаукова термінологія – 18 %;
- міжгалузєва термінологія – 8 %;
- термінологія інших галузей – 8 %;
- надгалузєва термінологія – 15 %;
- галузєва термінологія – 51 %.

Як бачимо, найвищий середній показник має галузєва термінологія, що підтверджує аксіоматичне твердження термінологів про те, що галузєві терміни внаслідок вузькості обсягу співвідносних із ними понять мають

досить чіткий, точний зміст, а отже, зрозумілі лише фахівцям [74, с. 23], і тому здебільшого представлені в текстах, адресованих фахівцям.

Окремі з досліджених нами трактатів мають показник галузевої термінології нижчий від надгалузевої та загальнонаукової. Домінування у таких текстах загальнонаукової та надгалузевої термінології, очевидно, підтверджує викладену вище думку про специфічні риси фахових текстів японського літературознавства, які полягають у дотриманні традиції компонування трактату, що своєю чергою передбачає залучення історичного та культурологічного контексту, який уплітається до тексту літературознавчої праці за допомогою загальнонаукових, міжгалузевих і термінів інших галузей.

Нижче наведемо приклади термінологічних одиниць японського літературознавства, задекларованих нами як загальнонаукові, міжгалузеві, терміни інших галузей, надгалузеві та галузеві.

Загальнонаукова термінологія представлена у досліджуваних працях японського літературознавства переважно такими термінами: *хацуанія но кантае* (発案者の考え, “авторська думка” – Накамура Мурао), *хацуанія но секайкан* (発案者の世界観, “авторський світогляд” – Накамура Мурао), *шюруй* (種類, “вид” – Акутагава Рюноске), *хацумейка* (発明家, “винахідник” – Шіга Наоя), *хацумей* (発明, “відкриття” – Шіга Наоя), *бумон ні вакаре* (部門にわかれ, “класифікувати” – Цубоучі Шьойо), *каккантекіна* (客観的な, “об’єктивний” – Накамура Мурао), *мондай* (問題, “питання” – Шіга Наоя), *хеншю* (変種, “різновид” – Цубоучі Шьойо), *кайка* (開花, “розквіт” – Цубоучі Шьойо), *сейдо* (制度, “система” – Шіга Наоя), *токушюсей* (特殊性, “специфіка” – Шіга Наоя), *шюкантекі* (主観的, “суб’єктивний” – Накамура Мурао), *бумен* (部面, “сфера” – Накамура Мурао), *со:дзо:* (創造, “творчість” – Шіга Наоя); *те:дзу* (テーズ, “теза” – Шіга Наоя), *рірон* (理論, “теорія” – Шіга Наоя), *тайну* (タイプ, “тип” – Акутагава Рюноске), *геншьо:* (現象, “явище” – Накамура Мурао) тощо.

Міжгалузеві термінологічні одиниці у фахових текстах японського літературознавства представлені переважно такими одиницями: *джю:хан* (重

版, “перевидання” – Цубоучі Шьойо) книговидання – літературознавство, *кікан* (期間, “період” – Іто Сей) історія – література, *рідзуму* (リズム, “ритм” – Танеда Сантока) музика – поезія, *шьо:чьо:* (象徴, “символ” – Танеда Сантока) філософія – мистецтво – література, *бун* (文, “текст” – Іто Сей) мовознавство – література, *тейджюцусей* (芸術性, “художність” – Акутагава Рюноске) мистецтво – література тощо. Як бачимо, міжгалузеві термінологічні одиниці у нашій джерельній базі переважно представлені термінологічними одиницями таких суміжних із літературознавством наук, як мистецтво, мовознавство, історія та філософія.

Поняття інших наук у досліджуваній термінології репрезентовані також групою термінологічних одиниць, які були органічно вплетені до текстів літературознавчих трактатів переважно з метою порівняння, алегорії, стилістичних прикрас. Наведемо кілька прикладів таких одиниць: *шімпо:шя* (信奉者, “адепт” – Масаока Шікі) /релігія/, *сайко:дака* (採鉱高, “видобуток руди” – Аріга Нагао) /металургія/, *джьо:кі кікан хацумей* (蒸気機関発明, “винахід парових машин” – Аріга Нагао) /фізика, машинобудування/, *суймо* (水素, “водень” – Аріга Нагао) /хімія/, *ото-но ха:моні:* (音のハーモニー, “гармонія звуків” – Аріга Нагао) /музика/, *денкі кіцу* (電気器具, “електроприлади” – Аріга Нагао) /фізика/, *джьо:чьо* (情緒, “емоції” – Аріга Нагао) /психологія/, *сансо* (酸素, “кисень” – Аріга Нагао) /хімія/, *чю:току-но хо:ріцу* (中国の法律, “китайські закони” – Аріга Нагао) /юриспруденція/, *учю:но теншьо:* (宇宙の現象, “космічні явища” – Аріга Нагао) /астрономія/, *хітецу то тансекі* (非鉄と岩石, “метали та каміння” – Аріга Нагао) /геологія/, *нехан* (涅槃, “нірвана” – Танеда Сантока) /релігія/, *кісо хо:ріцу таку* (基礎法律学, “основи юриспруденції” – Аріга Нагао) /юриспруденція/, *нігірідзумуто:* (ニギリズム党, “партія нігілістів” Аріга Нагао) /історія, політика/, *шіхон шю:секі* (資本集積, “питома вага капіталу” – Аріга Нагао) /економіка/, *пуроретаріа кацудо:ка* (プロレタリア活動家, “пролетарський діяч” – Шіга Наоя) /історія, політика/, *джію-но кьо:со:* (自由の競争, “свобода конкуренції” – Аріга Нагао)

/економіка/, *котоба* (言葉, “слово” – Мотоорі Норінага) /мовознавство/, *нецудо* (熱度, “температура” – Аріга Нагао) /фізика/, *цьо:ецутекі* (超越的, “трансцендентне” – Шіга Наоя) /філософія/ тощо. Наведені термінологічні одиниці залучені із широкого і досить віддаленого від літературознавства кола наук (фізика, хімія, економіка, юриспруденція, астрономія тощо). Природно, що терміни інших наук, представлені у текстах літературознавчих трактатів, не є вузькоспеціальними, а відомими широку загалу поняттями.

Нижче наведемо приклади надгалузевих термінологічних одиниць японського літературознавства, тобто таких, що однаковою мірою функціонують у всіх галузях літературознавства (лірика, драма, епос тощо): *сакушія* (作者, “автор” – Фуджівара-но Кінто, Цубоучі Шьойо, Мотоорі Норінага), *бунтакушьо* (文学書, “літературний твір” – Масаока Шікі, Шіга Наоя, Цубоучі Шьойо), *вабун* (和文, “японська література” – Іто Сей), *канун* (漢文, “середньовічний спосіб письма, заснований на китайській літературній мові *вень-янь*” – Кі-но Йошімочі), *пуротто* (プロット, “сюжет” – Шіга Наоя), *бунтей сакушін* (文芸作品, “літературний твір” – Масаока Шікі, Цубоучі Шьойо, Мотоорі Норінага), *докушія* (読者, “читач” – Цубоучі Шьойо) тощо. Як відомо, надгалузеві терміни складають кістяк будь-якої термінології, на який нанижуються терміни вузької семантики – галузеві (або вузькогалузеві).

Галузеві терміни, тобто такі, що функціонують винятково в одній конкретній галузі літературознавства, представлені у нашій джерельній базі такими прикладами:

- *гесаку* (戯作, *досл.*: “розважальний”, “жартівливий”) – розважальна література (Цубоучі Шьойо) /епос 散文/;

- *моногатарі* (物(者)語, *досл.*: “розповідь”; від “*моно-о катару*” – “розповідати про щось”) – сюжетна японськомовна проза доби Хей-ан (Цубоучі Шьойо) /епос 散文/;

- *роккасен* (六歌仙, *досл.*: “шість безсмертних”) – шість видатних поетів доби Хей-ан (Кі-но Цураюкі) /лірика 詩歌/;

• *сое-ута* (そへ/え/歌) – пісня-натяк, вірш алегоричного змісту (Кі-но Цураюкі) /лірика 詩歌/;

• *тадагото-ута* (唯(徒,只)事歌, *досл.*: “пісня про звичайні речі”) – вірш, зміст якого розкривався без залучення будь-яких художніх засобів, тропів чи образів-символів, а лише за допомогою слів, ужитих у прямому значенні (Кі-но Цураюкі) /лірика 詩歌/;

• *хайджін* (俳人) – поет жанру *хайку* (Танеда Сантока) /лірика 詩歌/;

• *хайку* (俳句, *досл.*: “комічні рядки”) – жанр японської поезії зі строфічною формою 5-7-5 (Танеда Сантока) /лірика 詩歌/;

• *шьосецу* (小説) – сюжетна проза (Цубоучі Шьойо);

• *шьофу* (蕉風, *досл.*: “стиль Башьо”) – стиль школи Башьо Шьомон (Масаока Шікі) /лірика 詩歌/.

4.1.3. Співвідношення галузевих термінів японського літературознавства

З'ясуємо кількісне співвідношення термінологічних одиниць в окремих галузях японського літературознавства. Задля об'єктивності результату вважаємо за необхідне залучити матеріали літературознавчих словників, де, на відміну від фахових текстів, яким притаманна попередньо визначена тематика конкретної галузі, присутнє нейтральне галузеве забарвлення. Далі за допомогою квантитативного аналізу встановимо відсоток термінологічних одиниць кожної окремої класифікованої вище галузі літературознавства. Отже, проаналізувавши 20 випадкових сторінок словників [236; 241; 245], ми отримали такі середні результати галузевої приналежності термінологічних одиниць: лірика – 69 одиниць (або 62 %), епос – 16 одиниць (або 14 %), драма – 15 одиниць (або 13,5 %), ліро-епос – 2 одиниці (або 1,5 %), ліро-драма – 6 одиниць (або 5 %) та фольклор – 4 одиниці (або 4 %).

Значне переважання питомої ваги термінологічних одиниць галузі лірики цілком природне для японського літературознавства і зумовлене

особливостями історії японської літератури, де, як відомо, протягом століть (починаючи від VIII ст.) високим мистецтвом вважалася саме лірика, тоді як інші галузі практично не цінувалися: у прозі вбачали легковажну розвагу придворних дам, а фольклор як творчість простолюду рідко потрапляв до імператорських антологій (і, отже, залишався поза увагою літературознавців).

Логічно, що протягом тривалого часу здебільшого карбувалися терміни з галузі поезики, чому зокрема сприяли поетичні школи, існування від X ст. Міністерства поезії при імператорському дворі тощо. Отже, як бачимо, кількісне переважання термінологічних одиниць галузі лірики переважно спричинене підтримкою розвитку поезії зокрема на державному рівні, тоді як галузі епосу, фольклору, деяких жанрів драми розвивались у підпіллі – а тому, термінологічні одиниці, які обслуговують ці галузі, або карбувались у меншій кількості, або губились у глибині віків, адже не були зафіксовані у писемних джерелах.

4.2. Теоретичні засади проекту лексикону японської літературознавчої термінології

Як свідчить досвід попередніх дослідників галузевих терміносистем, дослідження структурно-семантичних та функціональних особливостей термінології японського письменства можуть бути застосовані у практичній сфері. Зокрема подібні дослідження є підґрунтям для створення словників тлумачного типу [102; 118]. Як зазначає з цього приводу Т. Л. Канделаки, “розробка впорядкованих термінологій у вигляді словників системного типу – одне із найважливіших завдань прикладних напрямів термінознавства” [69, с. 28]. Створення спеціалізованого лексикону японських літературознавчих термінів актуальне із цілої низки причин:

- з огляду на відсутність словника такого типу у вітчизняній японістиці;

- як відомо, тлумачний словник містить комплексну інформацію про енциклопедичні та лінгвістичні параметри термінологічної одиниці, а отже – стане у пригоді як літературознавцям, так і лінгвістам;

- україномовний словник японських літературознавчих термінів надасть змогу черпати усебічні знання про японську літературу особам, які не володіють японською мовою на високому фаховому рівні (аби вільно читати япономовні джерела): ученим-компаративістам, викладачам зарубіжної літератури, студентам-японістам перших курсів, а також широкому колу шанувальників японської літератури;

- словник може бути втілений у електронну Інтернет-версію галузевого словника.

Під поняттям “лексикон” матимемо на увазі тлумачний словник переважно маловживаних слів, що означають поняття певної галузі знань [131].

Для розробки моделі тлумачного словника (з урахуванням структурно-семантичних та функціональних особливостей японських літературознавчих термінів) слід виконати такі завдання, рекомендовані фахівцями зі створення словників системного типу:

- укласти систематизований словник із семантично неупорядкованого алфавітного списку слів-термінів;

- виробити систему дефініцій на основі виявлених у процесі створення систематичного словника семантичних зв'язків тих термінів, які утворюють цей словник;

- випрацювати систему узгоджених між собою термінів, які відображають у допустимих мовою межах виявлені семантичні зв'язки і ознаки, зафіксовані у дефініціях [69, с. 124–125].

Отже, проаналізувавши теоретичні праці з методики укладання словників [36; 88; 112; 119; 143], взявши до уваги досвід укладання ідеографічних словників інших галузевих термінологій [54; 102; 118], спираючись на матеріал японських літературознавчих словників [236; 238;

245] та попередньо укладеного і виданого нами у співавторстві з І. П. Бондаренком словника [6], а також на основі результатів пропонованого дослідження можемо приступити до розробки структури лексикону японської літературознавчої термінології.

Передусім розглянемо проблему структури словника і принципів організації окремих структурних елементів (параметрів) термінологічного словника японського літературознавства.

За словами лексикографів, сама природа слів-знаків допускає можливість подвійного їх групування: за близькістю звучання та за змістовою близькістю [127]. З огляду на те, що проєктований нами словник має дві основні функції – систематизуючу і довідкову, пропонуємо користуватись елементами обох видів групування слів у словнику. Згрупувавши терміни за близькістю звучання, тобто в алфавітному порядку, зможемо зробити наведення різноманітних епізодичних довідок про будь-яке відоме нам за звучанням слово зручнішим для користувачів [127]. Проте, врахувавши те, що система розташованих за алфавітом слів абсолютно не співвідноситься з системою наших знань про світ, вважаємо за необхідне також залучити елементи групування слів за змістовою подібністю [127]. Таке групування маємо намір застосувати у мікроструктурі словника, а саме у вказівці у словниковій статті на суміжні поняття, систему гіпогіперонімічних зв'язків тощо.

Під час розробки словника залучимо елементи укладання енциклопедичних та лінгвістичних словників. Спираючись на постулат про максимальну інформативність ідеографічного словника, дефініції подаватимемо за принципом енциклопедій, де “предметом пояснення є сама дійсність; жанр енциклопедичних пояснень – стаття, хоча би дуже стисла, яка зв'язно і більш-менш розлого (наскільки дозволяють рамки всього видання і окремих статей) розповідає про те явище, яке означено вокабулою (заголовковим словом або словосполученням)” [160, с. 175]. Як бачимо, принцип подання дефініцій в енциклопедіях сприяє вирішенню поставлених

завдань, зокрема – подати такі пояснення понять тезаурусу японських літературознавчих термінів, що задовольняли б потреби як широкого загалу читачів, так і японістів. Іншими завданнями тлумачного словника є: 1) лаконічний систематичний опис кожного слова або словосполучення, даного вокабулою; 2) предметом пояснення виступає “не дійсність, а слово, яке її відображає”; 3) “жанр пояснення – визначення, що фіксує суттєві ознаки” [160, с. 176].

Під час розробки системи підрозділів словника послуговуватимемося постулатом термінологів про те, що “сучасне термінознавство і термінографія спирається на розширене розуміння семантики у дусі Адама Шаффа, тобто на три основні напрями: логічний, лінгвістичний і онтологічний. Вони дають перспективу створення розвинутих моделей системного словника” [92, с. 114–115]. Сучасне термінознавство і термінографія, які вбирають у себе досвід ідеографічної лексикографії, використовують ідеї і методи системності лексики [92, с. 114].

Слідом за Ю. Н. Карауловим, під *конструктивними параметрами*, які складають підрозділи словника, ми розуміємо параметри, що включають семантичний, асоціативний, лінгвокраїнознавчий і термінологічний компоненти [72, с. 137]. Отже, на основі теоретичних розробок та практичних рекомендацій термінологів, з огляду на досвід укладання словників системного типу (за свідченнями В. В. Морковкіна, перший ідеографічний словник з'явився близько 200 р. до н. е. [92, с. 114]) та попереднього дослідження специфіки термінології японського літературознавства, запропонуємо систему параметрів (або підрозділів) словника досліджуваної галузевої термінології. Відомо, що кількість параметрів словників має тенденцію до збільшення із часом. Так, якщо на початку ХХ ст. подібні словники мали один-два підрозділи, то нині вчені поступово ускладнюють структуру конструктивних параметрів. Такі параметри включають: “розрізнення омонімії і багатозначності, введення асоціативних дескрипторів, ускладнення ієрархічного дерева” [92, с. 117].

4.2.1. Типи дефініцій термінів у проектованому словнику японської літературознавчої термінології

Визначимо способи тлумачення термінів, релевантні для словника японської літературознавчої термінології. При цьому спиратимемося на постулат про першочергове завдання словників системного типу дати вичерпне (об'ємне) визначення спеціальних понять у контексті термінологічної системи. Серед типів дефініції, які відповідають задекларованим вимогам, такі: *аналітичні* (або *описово-логічні*) та *родовидові тлумачення*. Отже, такі типи тлумачень мають складати більшість дефініцій проектованого словника. При цьому зазначимо, що термінологія японського літературознавства, яка має розгалужену систему гіпогіперонімічних зв'язків (як було експериментально підтверджено в попередніх підрозділах), дозволяє будувати подібні дефініції.

Лексикографи зазначають: аналітичні прийоми тлумачення значень слів, які віддавна існують у лексикографії, засновані на тому, що значення одних слів тлумачаться за допомогою інших слів через виявлення тих суттєвих відмінних ознак, завдяки яким ці значення певним чином співвідносні одне з одним. Аналітичні (описово-логічні) тлумачення здійснюються за посередництва парадигматичного ідентифікатора і конкретизуючої частини (диференційного елемента значення) [92, с. 52-53]. За характером ідентифікатора у складі аналітичних тлумачень у межах японської літературознавчої термінології пропонуємо послуговуватись такими відомими в науці типами: *описовий класичний* та *лічильний*.

Суть описового класичного методу полягає в тім, що при семантичному “накладанні” одних слів на інші відбувається розкриття змісту слів на ідентифікуючу і конкретизуючу частини. При цьому у ролі ідентифікаторів виступають номінативні (називні) слова, які відображають якісну визначеність предмета і мають загальнішу семантику порівняно зі словом, що тлумачиться. Модифікацією цього типу є так звані *генетичні*

тлумачення, специфіка яких полягає у вказівці на спосіб творення, виникнення денотата [92, с. 53]. Наведемо кілька прикладів описових класичних визначень:

- *кого-джіюші* (口語自由詩, досл.: “вільні вірші розмовною мовою”) – поетичні твори у формі верлібру, що писалися розмовною мовою;

- *седока* (旋頭歌, досл.: “пісня човняра”) – давній поетичний жанр, строфічна форма якого будувалася за схемою 5-7-7-5-7-7 складів у кожному окремому рядку вірша відповідно.

Лічильний спосіб тлумачення полягає у розкритті не змісту значення слова, а обсягу цього значення шляхом перерахування підкласів певного класу предметів. Лексикографи вживають цей тип, як правило, обмежено, коли не вдається коротко і точно описати ознаки класу предметів, який іменується тлумачним словом, а сам цей клас складається із двох-трьох підкласів. Лічильні тлумачення не висвітлюють якісний зміст денотатів, а лише через вказівку на їхній обсяг слугують для оглядового ознайомлення з ними, тоді як спеціальні слова вимагають точного і змістовного тлумачення [92, с. 55]. Ми, слідом за фаховими лексикографами, під час укладання словника японських літературознавчих термінів послуговуємося лічильним способом тлумачення в обмеженій кількості у комбінованих дефініціях. Наприклад, описовий класичний + лічильний: *кокоро* (心, досл.: “серце”, “душа”) – душа вірша; один із базових термінів середньовічної поезики *вака*, який охоплював такі поняття, як ідея, тема, концепція, емоційний зміст вірша.

Як відомо, *родо-видові* тлумачення надають інформацію про термінологічну одиницю в контексті галузевої термінології, що задовольняє функцію тезаурусу у висвітленні системних зв'язків терміна. У таких дефініціях одиниць японської літературознавчої термінології ми зазвичай у ролі роду вказуємо на жанр, літературний напрям, низку типів або піджанрів, класифікованих конкретним літератором. Наприклад:

- *йоміхон* (読み本, досл.: “книга для читання”) – жанр прозової художньої літератури *тесаку* XVIII–XIX ст. (до 1868 р.), у творах якого

поєднуються китайські і японські елементи, ідеї самурайської доблесті (*бушідо*), реальні історичні події, фантастичні елементи народних легенд і казок, а також авторські моралізування, запозичені із конфуціанської ідеології;

- *кана* (かな) – одна зі своєрідних цезур-кіреджі, яка як правило, розміщується в кінці вірша, таким чином акцентуючи увагу на останньому рядку;

- *кі* (記, досл.: “записки”, “нотатки”) – один із 21-го типу *хайбун*, описаних Морікавою Кьоріку у збірці “Фудзоку-мондзен”. Тексти цього типу змальовували “натуральну” дійсність без будь-яких прикрас, зокрема лексичних;

- *ківа-моно* (際物) – жанровий різновид усних оповідань *кодан*, поширений за часів доби Едо.

Проаналізувавши згадані основні способи дефініцій японських літературознавчих термінів у проектованому словнику, зупинимося на описі додаткових способів, а також вкажемо на лексикографічні способи дефініцій, які ми відкинули із об’єктивних (як видається) міркувань.

Зазначимо, що ми зазвичай свідомо уникаємо *релятивних* способів пояснення термінологічних одиниць, у яких відсутнє пряме розкриття змісту поняття, вираженого тлумаченим словом, немає безпосередньої характеристики значення денотата, а значення слів тлумачиться через відношення до інших слів шляхом вказівки на загальне категорійне значення певної лексико-граматичної категорії та характеристику слова лише із граматичного боку. Як зазначають лексикографи, перевага таких тлумачень полягає у скороченні об’єму опису, що дозволяє зменшити обсяг словника, не знижуючи його пізнавальної цінності [92, с. 55]. Ми вважаємо за можливе уникати подібних тлумачень у проектованому словнику із таких причин: по-перше, з огляду на відсутність повноцінного розкриття семантики подібними способами, що суперечить основним завданням ідеографічного словника; по-друге, у зв’язку з нівелюванням найбільшої переваги подібних тлумачень –

лаконізму та економії фізичного обсягу словника у проектованому тезаурусі, який у кінцевому результаті планується як електронна версія, де, на відміну від друкованих словників, немає проблеми економії обсягу словника.

Також недоцільне, на нашу думку, вживання у проектованому словнику синонімічного способу дефініції як самостійного способу пояснення тлумаченого поняття з причини низького рівня обізнаності читацької аудиторії із семантикою синонімів, які наводитимуться у поясненні. Наведемо приклад такої можливої синонімічної дефініції терміна японської літературознавчої термінології: *ніку-ічірен* (二句一連, *досл.*: “дві строфи в одному ланцюжку”) – синонім *нікуічіі*. Як бачимо, синонім, який подається у дефініції і несе основне семантичне навантаження дефініції, зазвичай є так само невідомим адресату, як і тлумачений термін, а отже – не має цінності як ідентифікатор тлумачення. Проте, на нашу думку, синонімічний спосіб тлумачення може вживатись як доповнення у комбінованих способах тлумачення.

Поряд із синонімічним як допоміжний засіб тлумачення залучимо також антонімічний тип дефініції. Застосування антонімічного типу тлумачення доречне у системному словнику, оскільки у таких дефініціях відображаються системно-полярні зв'язки термінологічних одиниць, висвітлення яких є одним із завдань проектованого словника. Наприклад (описовий класичний + антонімічний):

- *кокугаку* (国学, *досл.*: “національна наука”) – науковий напрям (на противагу *кангаку* – “китайська наука” та *рангаку* – “голландська /європейська/ наука”), що об'єднував учених різних наукових галузей доби Едо, які активно пропагували національну японську науку, культуру, літературу, зокрема досліджували та перекладали сучасною мовою давні тексти, писали наукові трактати, критикували конфуціанство та інші іноземні запозичення тощо;

- *ніой* (匂, *досл.*: “аромат”) – один із принципів поєднання строф *ренга*, за яким суміжні строфи поєднуються спільним настроєм, емоційним

зabarвленням тощо (на противагу строфам, поєднаним спільними образами та лексикою).

Серед комбінованих пояснень вважаємо за можливе застосовувати також такі типи дефініцій:

1) описовий класичний + описовий класичний: *кока* (古歌, досл.: “давня пісня”) – поезія прадавніх часів; вірші предків;

2) генетичний + описовий класичний: *карумі* (軽み, досл.: “легкість”, “простота”) – філософсько-поетичний принцип, запроваджений Мацуо Башьо для поезії *хайку*; краса невибагливості та простоти зовнішньої форми, яка дає можливість втілити й передати глибинну суть вірша через просте і зрозуміле.

Зазначимо, що *генетичним* ми називаємо різновид описового класичного способу, який подає інформацію про історію виникнення або розвитку поняття. Отже, у вказаних комбінованих тлумаченнях застосовуємо типи дефініцій, які несуть різну несинонімічну інформацію: 1) генетичний – генеза, історія виникнення; 2) описовий класичний – конкретна семантика.

У складі тлумачень подаватимемо дослівний переклад тлумаченої термінологічної одиниці, який, на нашу думку: 1) сприятиме розкриттю семантики термінологічної одиниці для адресатів, що не володіють японською мовою вільно; 2) завдяки розкриттю семантики матиме позитивний вплив на процес запам'ятовування термінологічних одиниць студентами та іншими адресатами; 3) надаватиме додаткову лінгвокраїнознавчу інформацію.

4.2.2. Конструктивні параметри проектованого словника японської літературознавчої термінології.

Визначивши типи дефініцій, якими послуговуватимемося під час укладання словника японської літературознавчої термінології, проаналізуємо інші задекларовані параметри словника. Отже, зупинимося на аналізі таких

зон словникової статті: ідеографічна зона, зона системних відношень та зона ілюстрації.

В ідеографічній зоні репрезентуємо термін шляхом вказівки на ідеографічні зв'язки заголовкового терміна з іншими термінологічними одиницями – тобто вкажемо родо-видові зв'язки термінологічної одиниці (попередньо досліджені у підрозділі 3.4. “Явище гіпо- та гіперонімії...”), а також поняття, що становлять частини (складники) заголовкового терміна. Параметри ідеографічної зони пропонуємо іменувати загальнонауковими термінологічними одиницями, які, на відміну від спеціальних, відомі широкому загалу читачів, а отже, сприятимуть розумінню назв підрозділів словника шанувальниками японської літератури, які не є професійними японістами. Скажімо, уникатимемо таких назв, як “гіпонімія” та “гіперонімія”, які невідомі не-філологам. Натомість на позначення параметрів родо-видових зв'язків вживатимемо загальнонаукові терміни: “види” – для презентації видових термінів, “основна стаття” – для вказівки на гіперонім заголовкового терміна. Також в ідеографічній зоні створимо підрозділ “Складники” на позначення складових частин поняття. Належність термінологічної одиниці до певної галузі японської літературознавчої термінології висвітлимо у підрозділі “Літературознавча галузь”. У тому випадку, коли термін надгалузевий, тобто однаковою мірою вживається у всіх галузях японського літературознавства, ми не вказуватимемо його належність до жодної галузі. При цьому спиратимемось на попередньо здійснений нами аналіз термінологічної лексики японського літературознавства за галузями у підрозділі 4.1.3. “Співвідношення галузевих термінів японського літературознавства”.

У зоні системних відношень (за наявності таких) висвітлимо синонімічні та антонімічні зв'язки тлумаченої термінологічної одиниці. Як відомо, антоніми поряд із гіпо-гіперонімами відображають системність термінології, висвітлення якої становить одне із першочергових завдань словника. Зазначення у словнику синонімів, на думку авторитетних

лексикографів, розширює світогляд адресата, сприяючи зростанню його компетенції у галузі, презентованій словником. “У синонімічному ряді інформація, пов’язана з різними словами, об’єднується в одне ціле, осмислюється як інформація про один і той самий денотат, унаслідок чого опис денотата уточнюється, стає повнішим” [92, с. 56]. У синонімічному ряді в дужках зазначатимемо століття або роки, коли вживався той чи інший синонім, а також імена літераторів, які запровадили і використовували конкретну синонімічну одиницю. Назвами параметрів цієї ідеографічної зони встановимо філологічні “Антоніми” та “Синоніми”; при цьому ми не відходимо від заявленої мети створення словника для широкої аудиторії, спираючись на думку про те, що поняття антонімії та синонімії відомі фахівцям різних галузей із загальноосвітніх курсів.

У зоні ілюстрацій маємо намір репрезентувати заголовкове поняття у конкретних прикладах. Як відомо, наочний приклад подає якісне розуміння поняття. Зазначимо, що повні приклади понять ми наводимо у тих випадках, коли обсяг прикладу допустимий для розміщення у словниковій статті. У інших випадках вказуватимемо лише назви творів, які є типовими прикладами тлумаченого поняття. Так, у статті “Цукурі-моногатарі” ми не наводимо у ролі прикладу текст роману, а лише перелічуємо назви творів, які належать до жанру *цукурі-моногатарі*.

Отже, вище ми запропонували структуру системного словника японських літературознавчих термінів. Зазначимо, що пропонована модель словника є першою у вітчизняній японістиці і природно має перспективу майбутніх допрацювань. Фрагмент ідеографічного словника японської літературознавчої термінології презентовано у Додатку Г.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 4

У Розділі 4 ми здійснили аналіз текстологічних особливостей фахових текстів японського літературознавства (на матеріалі літературознавчих трактатів), а також запропонували модель словника японської літературознавчої термінології. За результатами здійсненого квантитативного аналізу середня термінологічна насиченість фахових текстів японського літературознавства становить 20 %. Невисокий середній показник термінологічної насиченості текстів японського літературознавства, на нашу думку, спричинений стилістичними особливостями – частим уживанням об'ємних порівнянь, що займають чималу частку тексту трактату і передбачають залучення понять інших галузей мистецтва. Очевидно, що порівняння у літературознавчих трактатах вживається – за прикладом авторів традиційної японської поезії – з метою залучення широкого кола традиційних символічних слів, які обов'язково викликать у освіченого читача низку асоціацій. Низький відсоток термінологічної насиченості японських літературознавчих трактатів також зумовлений, на нашу думку, змалюванням авторами досліджених текстів сучасного або минулого історичного тла. Очевидно, такий стиль письма – наслідування традиційного епістолярного стилю японської мови, який передбачає виклад теми твору у контексті явищ, що мають досить опосередкований стосунок до головної теми.

Показник термінологічної насиченості текстів окремими аналізованими групами термінів, за результатами нашого дослідження, такий:

- загальнонаукова термінологія – 18 %;
- міжгалузєва термінологія – 8 %;
- термінологія інших галузей – 8 %;
- надгалузєва термінологія – 15 %;
- галузєва термінологія – 51 %.

Терміни інших наук, які увійшли до складу текстів літературознавчих трактатів, є не вузькоспеціальними, а відомими широкому загалу поняттями,

які були органічно вплетені до текстів літературознавчих трактатів переважно з метою порівняння та стилістичної прикраси.

Кількісне співвідношення термінологічних одиниць в окремих галузях японського літературознавства задля об'єктивності результату ми вираховували на матеріалі літературознавчих словників, які, на відміну від фахових текстів (яким притаманна попередньо визначена тематика конкретної галузі), мають нейтральне галузеве забарвлення. За результатами квантитативного аналізу маємо таке співвідношення термінології галузей японського літературознавства: лірика – 62 %, епос – 14 %, драма – 13,5 %, ліро-епос – 1,5 %, ліро-драма – 5 %, фольклор – 4 %. Причину значного кількісного переважання термінологічних одиниць галузі лірики вбачаємо в історії японської літератури, де, як відомо, протягом століть (починаючи від VIII ст.), високим мистецтвом вважалася саме лірика.

Уперше у вітчизняній японістиці було запропоновано модель тлумачного словника японських літературознавчих термінів. Передумовами розробки проекту словника стали теоретичні та практичні напрацювання лексикографів, а також дослідження особливостей японських літературознавчих термінів, викладені у пропонованій дисертаційній роботі. Було розроблено структуру словникової статті за такими зонами: зона дефініції (аналітичні, родо-видові, синонімічні, антонімічні, комбіновані дефініції), ідеографічна зона (родо-видові зв'язки, складники поняття), зона системних відношень (синонімія, антонімія) та зона ілюстрації (презентація конкретного прикладу поняття). Фрагмент словника японської літературознавчої термінології викладено у Додатку Г.

ВИСНОВКИ

На конкретному мовному матеріалі вперше було здійснено комплексне дослідження японської літературознавчої термінології в аспекті структури, семантики, текстології, а також на основі здійсненого дослідження запропоновано модель системного словника японської літературознавчої термінології. Було встановлено особливості етимологічної будови елементів японської літературознавчої термінології як складової її структури, виявлено продуктивність способів термінотворення, проаналізовано системні та асистемні явища семантики, встановлено відсотковий склад надгалузевої, міжгалузевої та галузевої термінології у фахових текстах, визначено частотність термінів кожної окремої галузі, розроблено макро- та мікроструктуру системного словника японської літературознавчої термінології. Конкретні висновки нашого дослідження наводимо нижче.

1. Систематизовано низку визначень ключових теоретичних питань галузевого термінознавства, зокрема понять “термін”, “термінологія”, “літературознавча термінологія” та “вимоги до терміна”. Виявлено, що науковці схиляються до визначень, які переважно базуються на таких твердженнях: 1) термін є *знаком*, за допомогою якого у матеріальній формі закріплюються (фіксуються) результати пізнання; 2) термін – це спеціальне слово; 3) термін – слово в особливій функції; 4) термін – вербалізований спеціальний концепт тощо. Врахувавши специфіку лексики японської мови, ми запропонували визначення поняття “термін”, релевантне, на наш погляд, для досліджуваної галузевої термінології: *термін* – слово, словосполучення або словозчеплення, яке виконує особливу функцію номінації спеціальних наукових понять, має дефініцію та є елементом певної терміносистеми. У запропонованому визначенні ми звернули увагу на наявність словозчеплень як лексичних одиниць, які становлять певний відсоток у формуванні лексики писемного стилю японської мови, а отже – і у творенні термінологічних одиниць досліджуваної терміносистеми.

У пропонованому дослідженні під поняттям “термінологія”, яке у науковій літературі полісемічне (наука про терміни; фахова лексика у складі всіх слів певної мови; галузева термінологія тощо) матимемо на увазі лише одне зі значень: термінологія – це галузева терміносистема.

Систематизувавши низку *вимог* до формування терміна, що їх пропонують науковці, ми поділяємо думку сучасних термінологів про надання цим вимогам статусу *рекомендацій*.

Констатуємо наявність особливості літературознавчої термінології – існування так званих “розмитих” термінів, тобто строго не визначених понять, які змістовно і об’ємно відображають літературознавче поняття. За нашими спостереженнями, такі термінологічні одиниці зазвичай мають змінне у діяхронії значення, різні інтерпретації окремими письменниками чи поетичними школами, а також розлогі філософсько-естетичні тлумачення, притаманні класичній японській літературі. Водночас, погоджуємось із твердженням фахівців про існування однозначно диференційованих визначень літературознавчих термінів. У досліджуваній термінології такими одиницями вважаємо чітко прописані правила віршування, які містять традиційну метрику, канонічні правила образності та асоціативні зв’язки.

2. Під час дослідження були встановлені кількісні та відсоткові показники етимологічної структури японської літературознавчої термінології: одиниці-*канго* – 60 %, одиниці-*тайрайго* – 21 %, одиниці-*ваго* – 12 %, *мішані* – 7 %, *ро:маджі* – 0 %. Привертає увагу досить велика кількість власне японських термінологічних одиниць *ваго* у досліджуваній термінології, що свідчить про вплив більш як тисячолітньої історії японського літературознавства, під час якої карбувались автентичні японські терміни.

3. За допомогою методу квантитативного аналізу було виявлено продуктивність способів термінотворення у межах досліджуваної термінології.

1. Морфологічний спосіб – 60 %, у межах якого:

- коренескладання – 2 713 одиниць (або 47 % від загальної кількості);
 - основоскладання – 381 одиниця (або 6,58 % від загальної кількості);
 - афіксація – 289 одиниць (або 5,01 % від загальної кількості);
 - скорочення – 31 одиниця (або 0,54 % від загальної кількості).
2. Запозичення – 1 476 термінів (або 25,54 % від загальної кількості):
- *прямі* запозичення – 1 065 одиниць (або 18 % від загальної кількості);
 - *часткові* запозичення – 318 одиниць (або 6 % від загальної кількості);
 - *терміни-гібриди* – 82 одиниці (або 1 % від загальної кількості).
3. Лексико-семантичний спосіб – 472 термінологічні одиниці (або 8,16 % від загальної кількості):
- звуження значення – 267 одиниць (або 5 % від загальної кількості);
 - метафоризація – 141 одиниця (або 3 % від загальної кількості);
 - метонімізація – 64 одиниць (або 1 % від загальної кількості).
4. Синтаксичний спосіб – 188 одиниць (або 3,26 % від загальної кількості).
5. Терміни-епоніми – 54 одиниці (або 1,15 % від загальної кількості).

Ми виявили низку рис досліджуваної термінології, відмінних від термінологій європейських мов та інших галузевих термінологій японської мови з погляду структури, які, найімовірніше, зумовлені особливостями японської мови та історією японського літературознавства. Так, у терміносистемах європейських мов високий показник творення термінів синтаксичним способом та способом афіксації. У результаті нашого дослідження виявлено лише 3,26 % та 5,01 % продуктивності кожного способу відповідно. Причина невеликих показників вказаних способів термінотворення полягає у наявності зручнішого для творення термінологічних одиниць способу коренескладання. Термінологічні одиниці, утворені цим способом, мають особливості, які відповідають низці “вимог” до термінів – прозорість внутрішньої форми, компактність і водночас високу інформативність.

Встановлено, що на відміну від деяких європейських літературознавчих терміносистем, які здебільшого мають у своєму складі слова іншомовного походження (з грецької та латинської мов), у японській літературознавчій термінології переважають національні одиниці (виявлено лише 25,54 % запозичених одиниць). Це – наслідок понад тисячолітньої ізоляції країни (до 1868 р.), за час якої природно сформувались унікальні національні терміни, представлені здебільшого одиницями *ваго*, утвореними за допомогою основоскладання, коренескладання, синтаксичним та лексико-семантичним способами словотвору.

4. На основі трьох критеріїв – *етимологічного*, *структурного* та *функціонального* – ми класифікували *дублетні* (взаємозамінні у контексті) та *функціональні* (мають чітку диференціацію у сфері вживання, невзаємозамінні у контексті) *синоніми* у межах японської літературознавчої термінології. Серед *дублетних синонімів* були виявлені групи *етимологічного* (транскрибування терміна одного поняття з різних мов; варіативність способів запису /*катакана – канджі-кана-маджірі-бун*/; різні ознаки позначуваного поняття, взяті за основу для творення внутрішньої форми терміна) та *морфолого-синтаксичного* (паралельне існування повної та скороченої форми терміна) *типів*. *Функціональні синоніми* було запропоновано класифікувати за сферами вживання: за різними галузями літературознавства, за діахронією та за вживанням у національній та іноземній літературі. Результати здійсненого квантитативного аналізу свідчать, що загальна кількість термінів, які вступають у синонімічні зв'язки, становить 393 одиниці (або 6,8 % від загальної кількості одиниць, що стали об'єктом нашого дослідження).

Симетричні антонімічні зв'язки японської літературознавчої термінології ми класифікували за формальним (спільнокореневі, різнокореневі) та семантичним (контрадикторні, комплементарні, координатні й векторні) критеріями. Частотнішими у межах досліджуваної термінології виявилися різнокореневі антоніми, переважно однослівної

композиції. Спільнокореневі терміни-антоніми представлені одиницями, пов'язаними між собою переважно контрадикторними (створені за допомогою суфіксів *-му* 無 та *-фу* 不) та комплементарними семантичними зв'язками. Кількість виявлених антонімічних пар становить 144 одиниці (або 2,5 % від загальної кількості одиниць).

Серед термінів-омонімів з погляду їх тотожності або відмінності у написанні та вимові (як особливості японської мови) було встановлено кількісне переважання термінів-омофонів у межах японської літературознавчої термінології. З погляду способів творення у межах фахової мови японського письменства ми виявили типові для термінологій різновиди омонімів: омоніми-аббревіатури та омоніми, утворені шляхом розпаду полісемії. Загальна кількість термінів-омонімів (за результатами квантитативного аналізу) становить 1,45 % від загальної кількості досліджуваних термінів.

Терміни-полісеманти складають 8 % від загальної кількості аналізованих термінологічних одиниць. Експериментально було доведено численне переважання *ланцюжкового* типу семантичного зв'язку над *радіальним* у межах полісемії досліджуваної термінології. Визначено шляхи розвитку багатозначності термінології японського письменства: запозичення наявних термінів класичної поезики віршів-*танка* (X ст.) поетами *ренга* та *хайкаї* (XVI ст.) для обслуговування термінології поезики новостворених жанрів, розвиток другого значення терміна у негативній конотації для позначення недоліків твору від першого терміна класичної літератури, загальнолітературна багатозначність складових коренів терміна.

Серед родо-видових зв'язків японської літературознавчої термінології виявлено два типи класифікаційних схем: складних (багаторівневих) і простих (лінійних). Встановлено, що гіпероніми складних класифікаційних схем виражені простими однослівними одиницями, що є показником високого ступеню абстрактності гіперонімів; на противагу цьому, найбільш віддалені у класифікації від гіпероніма гіпоніми мають складну синтаксичну

будову (словосполучення). На прикладі “авторських” класифікацій, пропонованих свого часу тим чи іншим японським літератором, були виявлені особливості лінійних схем. На відміну від гіперонімів складних класифікаційних схем, виражених графічно (як правило, одним словом), гіпероніми простих схем мають складнішу двослівну або двокореневу будову, що свідчить про менший ступінь абстрактності та конкретність змісту родового поняття лінійної схеми.

Ми виявили кілька особливостей, притаманних семантичним явищам термінології японського письменства: 1) розвиток метафоричної багатозначності у межах однієї галузевої термінології, яка, за твердженням учених, не притаманна фаховим мовам; 2) непритаманний термінологіям різновид омонімів, утворених унаслідок перенесення омонімічних слів із загальнолітературної мови до термінології (припускаємо, що такий вид термінологічної омонімії виник природно, через високий ступінь омонімічності японської мови).

5. Під час дослідження на матеріалі літературознавчих трактатів встановлена середня термінологічна насиченість фахових текстів японського літературознавства, яка складає 20 %. Невисокий середній показник насиченості текстів японського літературознавства є, за нашим припущенням, наслідком стилістичних особливостей – частого уживання об'ємних порівнянь певного літературознавчого явища із реаліями інших галузей мистецтва і науки, яких, як правило, чимало у літературознавчих трактатах. Причиною вживання у літературознавчих трактатах порівнянь, на нашу думку, є наслідування авторів традиційної японської поезії з метою залучення широкого кола традиційних символічних слів, які обов'язково викликать у освіченого читача низку асоціацій. Низький відсоток термінологічної насиченості японських літературознавчих трактатів спричинений також розлогими описами сучасного авторам або минулого історичного тла. Можна припустити, що такий стиль письма є наслідуванням традиційного епістолярного стилю японської мови, який передбачає виклад

теми твору у контексті явищ, що мають досить опосередкований стосунок до головної теми (напр., традиційний лист має починатися з опису погоди, ділові перемовини – з обговорення віддалених від справи тем).

Показник термінологічної насиченості текстів окремими аналізованими групами термінів, за результатами нашого дослідження, є таким: 1) загальнонаукова термінологія – 18 %; 2) міжгалузева термінологія – 8 %; 3) термінологія інших галузей – 8 %; 4) надгалузева термінологія – 15 %; 5) галузева термінологія – 51 %.

6. На матеріалі літературознавчих словників було встановлено таке співвідношення термінології галузей японського літературознавства: лірика – 62 %, епос – 14 %, драма – 13,5 %, ліро-епос – 1,5 %, ліро-драма – 5 %, фольклор – 4 %.

7. Спираючись на дослідження особливостей японських літературознавчих термінів, викладених у пропонованій дисертаційній роботі, ми вперше у вітчизняній японістиці представили модель системного словника японських літературознавчих термінів і розробили макро- та мікроструктуру словника. З огляду на те, що проєктований словник має виконувати дві основні функції – довідкову і систематизуючу – макроструктуру словника було зорганізовано за абетковим принципом довідкового видання; мікроструктура ж спроектована із залученням елементів систематизації: подано дефініції переважно за родо-видовим і аналітичним методами, висвітлено зв'язки гіпо-гіперонімії, антонімії та синонімії. Фрагмент словника японської літературознавчої термінології викладено у Додатках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І СЛОВНИКІВ

1. Абакумова С. С. Функционирование экономических терминов в письменном и устном дискурсе / С. С. Абакумова, С. Л. Лукина // Вестник ВГУ. Серия: лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2011. – № 1. – С. 166–170.
2. Абрамов В. В. Про галузеву термінологію в туризмі / В. В. Абрамов // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2006. – № 35. – С. 2–5.
3. Алпатов В. М. Япония: язык и культура / В. М. Алпатов. –М: Языки славянских культур, 2008. – 208 с.
4. Андріянова О. Я. Військово-морська термінологія української мови: етапи формування та семантика: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова”/ О. Я. Андріянова. – Запоріжжя, 2011. – 18 с.
5. Андрусишин О. М. Терміни грецького та латинського походження в українській астрономічній термінології першої третини ХХ століття / О. М. Андрусишин // Термінологічний вісник: Збірник наукових праць. – К.: Інститут української мови НАНУ, 2013. – Вип. 2(1). – С. 196–202.
6. Аністратенко Л. С. Словник японських літературознавчих термінів / Л. С. Аністратенко, І. П. Бондаренко. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 208 с.
7. Антимирова В. В. Лексико-семантические и деривационные характеристики русской лингвистической терминологии: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка” / В. В. Антимирова. – Краснодар, 2011. – 24 с.
8. Апресян Ю. Д. Избранные труды: В 2 т. Т. 1. Лексическая семантика (синонимические средства языка) / Ю. Д. Апресян. – М.: Языки русской культуры; Издательская фирма “Восточная литература” РАН, 1995. – 472 с.
9. Арнаудов Г. Д. Медицинская терминология / Г. Д. Арнаудов. – София: Медицина и физкультура, 1979. – 943 с.

10. Асмукович І. В. Гіперо-гіпонімія в авіаційній терміносистемі англійської мови / І. В. Асмукович // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 20. – 2011. – С. 10–17.

11. Асмукович І. В. Функціонально-семантичні особливості англійської фахової мови авіації: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Германські мови” / І. В. Асмукович. – Херсон, 2014. – 25 с.

12. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской терминологии / О. С. Ахманова. – М.: Учпедгиз, 1957. – 295 с.

13. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад / Л. П. Білозерська, Н. В. Возненко, С. В. Радецька. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2010. – 232 с.

14. Білоус П. В. Вступ до літературознавства / П. В. Білоус, Г. Д. Левченко. – К., 2012. – 364 с.

15. Бородіна Н. С. Становлення й розвиток лінгводидактичної термінології в українській мові / Н. С. Бородіна // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 3. – С. 51–54.

16. Букрієнко А. О. Теорія і практика перекладу. Японська мова: Підручник: У 2-х кн. / А. О. Букрієнко, К. Ю. Комісаров. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. – Кн. 1. – 284 с.

17. Булик-Верхола С. З. Гіперо-гіпонімічні відношення в українській музичній термінології / С. З. Булик-Верхола, Ю. В. Тяглівець // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – С. 7–9. – (Філологія; № 15 /1/).

18. Бурсина О. А. Терминология социальной работы: структура, семантика и функционирование (на материале англоязычной литературы для социальных работников). Дис. ... канд. филол. наук. 10.02.04 / Бурсина Ольга Алексеевна. – СПб, 2014. – 324 с.

19. Вакуленко М. О. Деякі термінологічні нюанси української мови: як не виплеснути з водою дитину / М. О. Вакуленко // Вісник національної АН України. – 2006. – № 11. – С. 54–63.

20. Вакуленко М. О. Методологічні засади вивчення наукової термінології / М. О. Вакуленко // Термінологічний вісник. – 2013. – Вип. 2(2). – С. 16–21.

21. Вакуленко М. О. Сучасні проблеми термінології та української наукової термінографії: методична розробка / М. О. Вакуленко. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2009. – 64 с.

22. Васильченко М. П. Термінологія, термінологія... / М. П. Васильченко // Бібліотечний вісник. – 2007. – № 5. – С. 54–55.

23. Венкель Т. В. Епонімічні назви в термінологічному просторі сучасної англійської мови / Т. В. Венкель, О. В. Венкель. – С. 22–29 [електронний ресурс] – режим доступу до джерела: http://www.chnu.edu.ua/res/chnu.edu.ua/period_vudannia/web13/pdf/2012_1/Tetiana_Venkel_Olena_Venkel.pdf

24. Винокур Г. О. О некоторых явлениях в русской технической терминологии (1939) / Г. О. Винокур // Татаринев В. А. История отечественного терминоведения. Классики терминоведения. – М.: Московский Лицей, 1994. – С. 218–284.

25. Вірченко Н. О. Про українську математичну термінологію / Н. О. Вірченко // Математика в школі. – 2009. – № 10. – С. 3–5.

26. Волкова Т. Я. Концептуальний апарат і структурно-семантичні та генетичні особливості термінології англійського літературознавства: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Т. Я. Волкова. – Одеса, 2002. – 19 с.

27. Володина М. Н. Теория терминологической номинации / М. Н. Володина. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1997. – 180 с.

28. Галич О. А. Теорія літератури / О. А. Галич, В. М. Назарець, Є. М. Васильєв. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.

29. Галкина-Федорук Е. М. Современный русский язык. Лексика / Е. М. Галкина-Федорук. – М.: Наука, 1954. – 287 с.

30. Голованова Е. И. Когнитивное терминоведение / Е. И. Голованова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2013. – № 24 (315). – С. 13–18. – (Филология. Искусствоведение; Вып. 82.).

31. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М: Высшая школа, 1987. – 104 с.

32. Голуб О. М. Процеси семантичної деривації в сленговій лексиці англійської мови / О. М. Голуб, С. А. Завражна // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя: Філологічні науки. – 2014. – Кн. 1. – С. 12–16.

33. Гонтар М. О. Українська терміносистема журналістики: формування, структурна організація та функціонування: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / М. О. Гонтар. – К., 2011. – 19 с.

34. Горбач О. Т. Лексика наших картярів і шахістів / О. Т. Горбач // Урок української. – 2002. – № 7. – С. 25–30.

35. Грибіник Ю. І. Явища полісемії та омонімії в англійській геодезичній термінології / Ю. І. Грибіник // Молодий вчений: філологічні науки. – 2015. – № 2 (17). – С. 191–194.

36. Гринев С. В. Введение в терминологию / С. В. Гринев. – М.: Наука, 1995. – 158 с.

37. Грицай І. С. Вплив контексту на переклад термінів у творах художньої літератури та ЗМІ / І. С. Грицай // Наукові записки / Національний університет “Острозька академія” / 2012. – С. 25–28. – (Серія “Філологічна”; Вип. 25).

38. Грошева А. А. К вопросу об асимметрии терминологического знака в медицинской терминологии / А. А. Грошева // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2015. – Т. 17. – № 2 (2). – С. 449–452.

39. Дакі О. А. Лексико-семантична трансформація слів у світлі флорономіації (на матеріалі південнобессарабських говірок) / О. А. Дакі // Ученые записки Таврического национального университета

им. В. И. Вернадского.– 2011. – Т. 24 (63). – С. 401-407. – (Филология. Социальные коммуникации; Вип. № 2. Ч. 2.).

40. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 248 с.

41. Дебейко О. В. Система жанрів класичної японської літератури / О. В. Дебейко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – Вип.11 – С. 36–41.

42. Деркач В. В. Філологічна термінологія М. П. Драгоманова в системі української наукової термінології кінця ХІХ – початку ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01“Українська мова”. – К., 1999. – 16 с.

43. Дехтярева И. А. Исследование современного содержания и развития терминов литературоведения: на материале английской и русской литературоведческой терминологии: дис. ... канд. филол. наук. 10.02.19 / Дехтярева Ирина Александровна. – М., 2002. – 194 с.

44. Дзюба М. М. Епонімічні найменування в українській науковій термінології / Дзюба М. М. // Українська мова. – 2010. – № 3. – С. 55–63.

45. Дзюба М. М. Епоніми в українській науковій термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01“Українська мова” / М. М. Дзюба. – Луцьк, 2011.– 20 с.

46. Дуда О. І. Особливості функціонування кредитно-банківських термінів англійської мови у фахових текстах / Дуда О. І. // Наукові виклади. – № 1/2015. – С. 102–106.

47. Дудніков М. О. Функції терміна “історизм” у літературознавстві / М. О. Дудніков // Слово і час. – 2010. – № 9. – С. 14–22.

48. Дядюра Г. М. Образні засоби новітніх наук: [Комп'ютерна термінологія] / Г. М. Дядюра // Дивослово. – 2001. – № 12. – С. 20–22.

49. Д'яков А. С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К.: Вид. дім “КМАcademia”, 2000. – 218 с.

50. Жангазінова Р. Т. Літературознавча термінологія початку ХХ ст.: лексико-семантичний аспект / Р. Т. Жангазінова // Наукові праці. – Львів, 2014. – Кн. 221. – С. 29–32. – (Філологія. Мовознавство; Вип. 209).

51. Жерновой Є. Г. Релігійна термінологія сучасної французької мови: генеза, семантика, функціонування: дис. ... канд. філол. наук. 10.02.05 / Жерновой Євген Георгійович. – К., 2003. – 193 с.

52. Жуков О. Р. К вопросу о специфике терминов лингвистики и литературоведения (сопоставительный анализ) / О. Р. Жуков // Научный диалог. – 2012. – С. 64–75. – (Филология; № 12)

53. Загнітко А. П. Українська мова: Словник-довідник / [А. П. Загнітко, В. Д. Познанська, З. Л. Омельченко та ін.]. – Донецьк: Центр підготовки абітурієнтів, 1998. – 144 с. [електронний ресурс] – режим доступу до джерела: <http://litmisto.org.ua/?p=2365>

54. Загорулько Ю. А. Подход к разработке русско-английского тезауру по компьютерной лингвистике / [Ю. А. Загорулько, О. И. Боровикова, И. С. Кононенко и др.] // Труды 13-й Всероссийской научной конференции “Электронные библиотеки: перспективные методы и технологии, электронные коллекции”. – Воронеж, 2011. – С. 9–16.

55. Задорожний В. В. З історії української військової та парамілітарної лексики / В. В. Задорожний // Дивослово. – 2003. – № 9. – С. 18–21.

56. Задорожний В. В. Назви українських військових звань: традиції та інновації / В. В. Задорожний // Дивослово. – 2004. – № 8. – С. 46–52.

57. Задояна Л. М. Синонімія в сучасній українській термінології цукрового виробництва / Л. М. Задояна [електронний ресурс] – режим доступу до джерела: http://vlp.com.ua/files/50_3.pdf.

58. Закутіна М. О. Особливості сучасної японської туристичної термінології / М. О. Закутіна // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2013. – Вип. 45. – С. 12–18.

59. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства / М. С. Зарицький. – К.: ІВЦ “Видавництво «Політехніка»”, 2004. – 128 с.

60. Звегинцев В. А. Мысли о лингвистике / В. А. Звегинцев. М., 1996.– 336 с.
61. Иванов В. В. Терминология и заимствования в современном китайском языке / В. В. Иванов. – М.: Наука, главная редакция восточной литературы, 1973. – 173 с.
62. Извекова Т. Ф. Эпонимы в медицинской терминологии / Т. Ф. Извекова, Е. В. Грищенко, А. С. Пуртов [электронный ресурс]: Режим доступа к источнику: <http://ngmu.ru/cozo/mos/article/pdf.php?id=1365>
63. Исаева Е. Д. Особенности японской военной лексики / Е. Д. Исаева // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – 2009. – Вып. 4. – С. 29–35.
64. Иваненко І. М. Українська логопедична термінологія як об'єкт лінгвістики / І. М. Иваненко // Українська мова. – 2009. – № 1. – С. 53–60.
65. Иващенко В. Л. Матеріали до словника термінопонять кобзарського мистецтва / В. Л. Иващенко // Лексикографічний бюлетень: Зб. наук. пр. – К.: Ін-т української мови НАН України, 2007. – Вип. 16. – С. 61–77.
66. Иващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології): Монографія / В. Л. Иващенко. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. – 328 с.
67. Ищук Ю. Б. На шляху до внормування української нафтохімічної терміносистеми / Ю. Б. Ищук // Вісник національної АН України. – 2004. – № 8. – С. 18–25.
68. Канделаки Т. Л. Опыт разработки принципов упорядочения терминологий: (Конструирование словарей системного типа) / Т. Л. Канделаки // Современные проблемы русской терминологии. – М., 1986. – 198 с.
69. Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов /Т. Л. Канделаки. – М.: Наука, 1977. – 167 с.

70. Кантемір С. О. Полісемія VS омонімія: труднощі розмежування / С. О. Кантемір // Наукові записки. Серія “Філологічна”. – Вип. 24. – 2012. – С. 104–107.

71. Капанадзе Л. А. О понятиях “термин” и “терминология” / Л. А. Капанадзе // “Развитие лексики современного русского языка”. – М., 1965. – 80 с.

72. Караулов Ю. Н. Русский язык и его личность / Ю. Н. Караулов. – М., 1987. – 264 с.

73. Карев А. А. У истории термина “портрет” в русском художественном обиходе XVIII в. / А. А. Карев // Вестник Московского университета. Сер.8. История. – 2002. – № 5. – С. 56–69.

74. Квитко И. С. Терминоведческие проблемы редактирования / И. С. Квитко, В. М. Лейчик, Г. Г. Кабанцев. – Львов: Вища школа, 1986. – 150 с.

75. Кияк Т. Р. Вузькогалузеві терміни як основа формування та квазіреферування фахових текстів / Т. Р. Кияк // Вісн. Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 2008. – С. 3–5. – (“Проблеми української термінології”; №620).

76. Кияк Т. Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики) / Т. Р. Кияк. — Львов: Вища школа, 1988. – 210 с.

77. Кияк Т. Р. О видах мотивированности лексических единиц / Т. Р. Кияк // Вопросы языкознания. – 1989. – № 1. – С. 98–107.

78. Кияк Т. Р. Фахові мови як новий напрям лінгвістичного дослідження / Т. Р. Кияк // Іноземна філологія. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка. – 2009. – Вип. 121. – С. 138–142.

79. Клименко Б. Криза термінологічної системи українського літературознавства чи криза наукової свідомості літературознавців? / Б. Клименко // Слово і час. – 2001. – № 4. – С. 5–15.

80. Книщенко Н. П. Семантичний спосіб творення термінів дорожнього будівництва / Н. П. Книщенко // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. – 2014. – Вип. 38. – С. 214–218.

81. Коваль А. П. Синоніміка в термінології / А. П. Коваль // Дослідження з лексикології та лексикографії: Міжвідомчий збірник. – К.: Наукова думка, 1965. – С. 157–169.

82. Коготкова Т. С. Национальные истоки русской терминологии / Т. С. Коготкова. – М.: Наука, 1991. – 118 с.

83. Козак Л. В. Синонімія та антонімія в українській технічній термінології / Л. В. Козак // Мандрівець. – 2003. – № 3. – С. 57–59.

84. Козак Л. В. Формування і розвиток української електротехнічної термінології / Л. В. Козак // Мандрівець. – 2003. – № 4. – С. 40–42.

85. Козоріз О. П. Структурно-семантичні особливості сучасної китайської юридичної термінології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. філол. наук : спец. 10.02.13 “Мови народів Азії, Африки, аборигенних народів Америки та Австралії” / О. П. Козоріз. – К., 2014. – 18 с.

86. Колган О. В. Явище синонімії в термінології гірництва / О. В. Колган // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 2009. – С. 82–87. (Проблеми української термінології; № 648).

87. Колесникова І. А. Проблема норми в термінології / І. А. Колесникова // Українська мова та література. – 2003. – № 19. – С. 3–7.

88. Колесникова І. М. “Карі, brown, гнедые...”: (ментальна лексика і наукова термінологія: один із факторів мовної картини світу) / І. М. Колесникова // Українська мова та література. – 2003. – № 36. – С. 3–13.

89. Колесникова І. М. Іншомовне слово в національній термінології: За та Проти: (Погляди на роль чужомовної лексики) / І. М. Колесникова // Українська мова та література. – 2005. – № 24. – С. 21–24.

90. Комарницька Т. К. Структурно-семантичні та функціональні особливості сучасної японської юридичної термінології: дис. ... кандидата філол. наук. 10.02.13 / Комарницька Тамара Костянтинівна. – К., 2010. – 247 с.

91. Комарницька Т. К. Сучасна японська літературна мова: теоретичний курс: в 2 кн. / Т. К. Комарницька, К. Ю. Комісаров – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Кн. 1. – 320 с.

92. Комарова З. И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание / З. И. Комарова. – Свердловск: издательство Уральского университета, 1991. – 155 с.

93. Комаровский Б. Б. Русская педагогическая терминология / Б. Б. Комаровский. – М.: Просвещение, 1969. – 311 с.

94. Комова М. В. Українська документознавча термінологія: шляхи творення та функційні особливості / М. В. Комова.– Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 316 с.

95. Корчагина Т. И. Омонимия в современном японском языке / Т. И. Корчагина. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2005. – 173 с.

96. Костантінова О. В. Гіперо-гіпонімічні відношення термінів оподаткування в англійській мові / О. В. Костантінова // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”, 2015. – С. 124–126.

97. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства [електронний ресурс] – режим доступу до джерела: <http://westudents.com.ua/glavy/9809-gpero-ponmya-leksichna-konversya.html>

98. Кошлатий О. Б. Становлення і розвиток сучасної української архітектурно-будівельної термінології / О. Б. Кошлатий // Будівництво України. – 2010. – № 2. – С. 46–48.

99. Краснопольська Н. Л. Антонімія в українській термінології менеджменту / Н. Л. Краснопольська // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя: філологічні науки. – 2013. – Кн. 1. – С. 206–209.

100. Краткий понятийно-терминологический справочник по этимологии и исторической лексикологии / [под ред. Варбот Ж. Ж., Журавлева А. Ф.]. – 1998 [электронный ресурс] – режим доступа к источнику: http://dic.academic.ru/dic.nsf/etymology_terms/455/

101. Крыжановская А. В. Сопоставительное исследование терминологии современных русского и украинского языков. Проблемы унификации и интеграции / А. В. Крыжановская. – К.: “Наукова думка”, 1985. – 204 с.
102. Купріянов Є. В. Українська термінологічна підсистема “Гідротурбіни” як об’єкт комп’ютерного словника: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Є. В. Купріянов. – Харків, 2011. – 21 с.
103. Лазутина Г. В. Жанр и формат в терминологии современной журналистики / Г. В. Лазутина // Вестник Московского университета. – 2010. – С. 14–21. – (Сер. 10, Журналистика; № 6).
104. Левина М. А. Принципы организации вторичных терміносистем права / М. А. Левина // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. – 2013. – С. 126–131. – (Гуманитарные науки; № 1 /25/).
105. Лейчик В. М. Люди и слова / В. М. Лейчик. — М.: Наука, 1982. – 176 с.
106. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура/ В. М. Лейчик. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 256 с.
107. Литвиненко Н. П. Сильові аспекти фахового мовлення (на матеріалі медичної лексики) / Н. П. Литвиненко // Урок української. – 2004. – № 3. – С. 24–26.
108. Локайчук С. М. Сучасна українська археологічна терміносистема (структурно-семантичний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / С. М. Локайчук. – Луцьк, 2009. – 19 с.
109. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов / Д. С. Лотте. – М.: Издательство “Наука”, 1982. – 152 с.

110. Лотте Д. С. Некоторые принципиальные вопросы отбора и построения научно-технических терминов / Д. С. Лотте. – М.: Изд-во акад. наук СССР, 1941. – 26 с.

111. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии / Д. С. Лотте. – М.: Изд-во акад. наук СССР, 1961. – 162 с.

112. Лукашевич Н. В. Тезаурусы в задачах информационного поиска / Н. В. Лукашевич. – М.: Издательство Московского университета, 2011. – 512 с.

113. Маджаева С. И. Термины в медицинском дискурсе / С. И. Маджаева // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. – № 33 (248). – С. 92–94. – (Филология. Искусствоведение; Вып. 60).

114. Мамонов А. И. Свободный стих в японской поэзии / А. И. Мамонов. – М.: Наука, 1971. – 192 с.

115. Масаока Шікі. Хайджін Бусон (“Поет хайку Бусон”) (урывки) / Шікі Масаока // Японська поетика: хрестоматія / упорядкув., передм., комент. І. П. Бондаренко, Ю. В. Осадча. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – С. 176–178.

116. Масликова О. С. Словник філологічної термінології та номенклатури творів М. С. Грушевського / Масликова О. С. – Сімферополь, 2002. – 256 с.

117. Масликова О. С. Філологічна термінологія Михайла Грушевського: дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01 / Масликова Оксана Степанівна. – Донецьк, 2004. – 176 с.

118. Мдивани Р. Р. О разработке серии тезаурусов по социальным и гуманитарным наукам / Р. Р. Мдивани // НТИ. – 2004. – Сер. 2. – № 7, – С. 1–9.

119. Медведкова Э. М. Значение слова и методы его описания (на материале современного английского языка) / Э. М. Медведкова. – М.: “Высшая школа”, 1974. – 202 с.

120. Мещеряков А. Н. Япония в объятиях пространства и времени / А. Н. Мещеряков. – М.: Наталис, 2010. – 560 с.

121. Микульчик Р. Б. Антонімія українських фізичних термінів-антропонімів / Р. Б. Микульчик // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 2013. – № 765. – С. 67–69.– (Проблеми української термінології).

122. Михайленко Т. Д. Інтра- та екстралінгвістичні аспекти формування і функціонування військової терміносистеми в національних мовах (на матеріалі російської, німецької та української мов): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / Т. Д. Михайленко. – К., 1996. – 48 с.

123. Мишланова С. Л. Метафора в медицинском тексте (на материале русского, немецкого, английского языков): дис. ... канд. филол. наук. 10.02.19 / Мишланова Светлана Леонидовна.– Пермь, 1998. – 166 с.

124. Мікрюков О. О. Структурно-семантичні особливості комп'ютерних термінів словосполучень/ О. О. Мікрюков // Збірник наукових праць. – Вип. 16 (1–2014). – С. 231–236.

125. Місник Н. В. Формування української медичної клінічної термінології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. В. Місник. – К., 2002. – 20 с.

126. Моисеев А. И. О языковой природе термина / А. И. Моисеев // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии: Материалы совещания. – М.: Наука, 1970. – С. 127–138.

127. Морковкин В. В. Идеографические словари. – М., 1970. [электронный ресурс] – режим доступа к источнику: http://rifmovnik.ru/ideog_book1.htm

128. Мурашко Л. В. Українська військова лексика в її історичному розвитку (військові звання та посади): автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Л. В. Мурашко. – К., 1997. – 21 с.

129. Неверов С. В. Заметки о иноязычных словах в современном японском языке / С. В. Неверов // Народы Азии и Африки. – М.: Наука, 1965, № 4. – С. 154–157.

130. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01 / Непийвода Наталія Федорівна. – К., 1997 – 421 с.

131. Никитина С. Е. Семантический анализ языка науки: На материале лингвистики / С. Е. Никитина. – М.: Наука, 1987. – 143 с.

132. Нікуліна Н. В. Однослівні терміни національної автомобільної терміносистеми / Н. В. Нікуліна // Мандрівець. – 2004. – № 5. – С. 38–42.

133. Нілова І. А. Терміносистема документознавства: нормативна база / І. А. Нілова // Вісник книжкової палати. – 2005. – № 9. – С. 23–24.

134. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / [под ред. Э. Г. Азимова, А. Н. Щукина]. – М.: Изд-во ИКАР, 2009. – 448 с. [электронный ресурс] – режим доступа к источнику: http://szlavintezet.elte.hu/russian/segedanyag/tanari_ma_anyagok/azimov_slovar.pdf

135. Омарова Т. Р. Романские и германские заимствования в нахских литературных языках: на материале коммерческой терминологии: дисс. ... канд. филол. наук. 10.02.19 / Омарова Товрат Рамазановна. – М., 2000. – 206 с.

136. Павлюк І. Б. Семантична деривація у фаховій мові фітнесу / І. Б. Павлюк // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя: Філологічні науки. – 2014. – Кн. 1. – С. 26–30.

137. Палиевская Ю. В. Терминология английского литературоведения как система: дисс. ... канд. филол. наук. 10.02.04 / Ю. В. Палиевская. – М., 1983. – 173 с.

138. Пашковский А. А. Слово в японском языке / А. А. Пашковский. – М.: “Наука”, 1980. – 208 с.

139. Пашковский А. А. Японская военная лексика / А. А. Пашковский // Сборник статей по языкознанию. – М., 1958. – № 2. – С. 5–29.

140. Пащенко В. М. Про неточності природничої наукової термінології / В. М. Пащенко // Вісник національної АН України. – 2006. – № 11. – С. 63–69.

141. Пелюх Т. Г. Назви форм ліків та лікарських препаратів у лікарських порадниках XVI-XVIII ст. / Т. Г. Пелюх // Мовознавство. – 2001. – № 4. – С. 33–39.

142. Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів / І. В. Перебийніс. – Вінниця, 2002.

143. Перерва В. М. О принципах и проблемах отбора терминов и составления словника терминологических словарей / В. М. Перерва // Проблематика определений терминов в словарях разных типов. – Л., 1976. – С. 190–204.

144. Петрикова В. Т. Краєзнавча бібліографічна термінологія: національні особливості теорії краєзнавчої бібліографії / В. Т. Петрикова // Бібліотечний вісник. – 2000. – № 4. – С. 13–20.

145. Петрова О. П. Словообразовательные аффиксы в японской военно-морской лексике / О. П. Петрова // Учёные записки Военного ин-та иностранных языков. – М., 1948. – Вып. 4. – С. 28–44.

146. Підвойний В. М. Лінгвістична термінологія турецької мови: дис. ... кандидата філол. наук. 10.02.13 / Підвойний Володимир Миколайович. – К., 2001. – 215 с.

147. Пілецький В. І. Функціонування віддієслівних термінів з суфіксом *-ка* в українській фізичній термінології / В. І. Пілецький // Проблеми української науково-технічної термінології: [Тези 3-ї Міжнародної наукової конференції]. – Львів, 1994. – С. 82–83.

148. Пінчук С. П. Словник літературознавчих термінів Івана Франка / С. П. Пінчук, Є. С. Регушевський. – К.: Наукова думка, 1966. – 272 с.

149. Польщикова О. М. Синонімія в українській телекомунікаційній термінології / О. М. Польщикова // Вісник Нац. ун-ту “Львівська

політехніка”. – 2010. – № 675. – С. 42–44. – (Проблеми української термінології).

150. Помогайбо В. М. До питання про українську біологічну термінологію / В. М. Помогайбо // Біологія і хімія в школі. – 2004. – № 1. – С. 6–7.

151. Пономаренко В. Д. Звуження значення як динамічний процес у лексико-семантичній системі сучасної української мови / В. Д. Пономаренко, О. В. Ляхова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Філологія. – 2014. – Вип. 70. – С. 92–97 [електронний ресурс]. – режим доступу до джерела:http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhIFL_2014_1107_70_20.pdf

152. Прач В. П. Семантическая структура английских общеупотребительных слов и процессы их терминологизация (на материале лексики по лесотехн. спец.): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / В. П. Прач. – Львов, 1990. – 16 с.

153. Прозоров О. С. Роль научно-технической терминологии в развитии словарного состава современного французского языка: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.05 “Романские языки” / О. С. Прозоров. – М., 1968. – 22 с.

154. Прохорова В. Н. Полисемия и лексико-семантический способ словообразования в современном русском языке: Лекции по спецкурсу / В. Н. Прохорова. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1980. – 87 с.

155. Пуряева Н. В. Формування української церковно-обрядової термінології (назви богослужбових предметів): дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01 / Пуряева Наталія Володимирівна. – К., 2001. – 234 с.

156. Реформатский А. А. Мысли о терминологии / А. А. Реформаторский // Современные проблемы русской терминологии. – М., 1986. – С. 163–198.

157. Рижков А. Г. Юридична термінологія корейської мови: структура та семантика: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.13 “Мови

народів Азії, Африки, аборигенних народів Америки та Австралії” / А. Г. Рижков. – К., 2007. – 22 с.

158. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь., М. А. Теленкова. – М.: Просвещение, 1976. – 543 с.

159. Романова О. О. Гіперо-гіпонімія в українській швацькій термінології / О. О. Романова // Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2007. – № 765. – С. 32–35.

160. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.

161. Селігей П. О. Пуризм у термінології: український досвід на європейському тлі / П. О. Селігей // Мовознавство. – 2008. – № 1. – С. 49-66.

162. Симоненко Л. О. Формування української біологічної термінології / Л. О. Симоненко. – К.: Наукова думка, 1991. – 150 с.

163. Сингаївська Г. В. Епоніми у складі іспаномовних медичних термінів. – С. 297–308 [електронний ресурс]. – режим доступу до джерела:http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/47-2/36.pdf

164. Синдега Р. Є. Структурні особливості та функціонування термінів в англійськомовних текстах з проблем комп'ютерних наук та інформаційних технологій / Р. Є. Синдега, О. М. Іващишин // Наукові записки. – С. 351–357. – (Серія “Філологічна”; Вип. 11).

165. Скороходько Е. Ф. Позиційна інтерференція термінів як структурна характеристика наукового тексту / Е. Ф. Скороходько // Мовознавство. – 2006. – № 4. – С. 22–31.

166. Сліпецька В. Д. Англійськомовна термінологія штучного інтелекту в контексті інших терміносистем (досвід лінгвостатистичного аналізу): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / В. Д. Сліпецька. – К., 2008. – 22 с.

167. Словарь литературоведческих терминов / [Под ред. Л. И. Тимофеева, С. В. Тураева]. – М.: “Просвещение”, 1974. – 509 с.

[Электронный ресурс] – режим доступа к источнику:
<http://litena.ru/literaturovedenie/item/f00/s00/e0000565/index.shtml>

168. Словник української мови: в 11 кн. / [за ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наукова думка, 1970–1980.

169. Смирницкий А. И. Звучание слова и его семантика / А. И. Смирницкий // Вопросы языкознания. – 1960. – № 5. – С. 115.

170. Солоіденко Г. І. Українська бібліотечна термінологія: становлення та основні етапи розвитку / Г. І. Солоіденко. – К., 2010. – 204 с.

171. Солоіденко Г. І. Українська бібліотечна термінологія: традиції, пошуки та здобутки / Г. І. Солоіденко // Бібліотечний вісник. – 2004. – № 5. – С. 21–28.

172. Ставнича О. М. Соціальний міф у літературознавчому вимірі: термінологічний аспект / О. М. Ставнича // Слово і час. – 2009. – № 2. – С. 24–32.

173. Сташко М. В. Формування та розвиток української бібліотечно-бібліографічної термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / М. В. Сташко. – К., 1999. – 19 с.

174. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М., 2012. – 248 с.

175. Сучасна термінологія в галузі освіти // Іноземні мови. – 2009. – № 2. – С. 62-64 [електроний ресурс] – режим доступу до джерела: http://nbuv.gov.ua/UJRN/im_2009_2_18

176. Сучасна хімічна термінологія: [добірка статей] // Біологія і хімія в школі. – 2003. – № 1. – С. 2–7.

177. Тараненко О. О. Антоніми. // Українська мова: Енциклопедія [За ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненка, М. П. Зяблюк та ін]. – К.: Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

178. Терещенко В. В. Лексико-грамматические особенности образования многокомпонентных военных и военно-технических терминов в

арабском языке (в сопоставлении с русским языком). – дис. ... канд. филол. наук. 10.02.20 / Терещенко Владимир Владимирович. – М., 2001. – 142.

179. Терминология и культура речи: сб. ст. / [под ред. Л. И. Скворцова, Т. С. Коготковой]. – М: Наука, 1981. – 271 с.

180. Тимошенко П. Д. Літературознавча термінологія у давньому українському письменстві / П. Д. Тимошенко // Східнослов'янські граматики XVI-XVII ст. – К.: “Наукова думка”, 1982, – С. 90–92.

181. Тур О. М. Українська термінологія землеустрою та кадастру: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. М. Тур. – К., 2008. – 20 с.

182. Туровська Л. В. Військові звання та посади в Україні: Історико-генетичний аспект вивч. укр. військової термінології / Л. В. Туровська. – К.; Ірпінь: Перун, 2005. – 158 с.

183. Турчин В. В. Лінгвопрагматичні аспекти німецького філософського терміна: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / В. В. Турчин. – К., 2001. – 20 с.

184. Улльман С. Семантические универсалии / Стефан Улльман // Новое в лингвистике. – М., 1970. Вып. 5. – С. 250–299 [электронный ресурс]–режим доступа к источнику: <http://www.philology.ru/linguistics1/ullman-70.htm>

185. Устюжаніна М. В. Роль спортивної термінології у словниковому складі англійської та української мов / М. В. Устюжаніна // Англійська мова та література. – 2011. – № 7. – С. 20–28.

186. Фахрутдинова Д. Р. Системно-сопоставительное исследование терминологии войсковой противовоздушной обороны английского и русского языков. – дис. ... канд. филол. наук. 10.02.20 / Фахрутдинова Дина Равилевна. – Казань, 1999. – 195 с.

187. Федорченко Е. А. О функционировании терминологической лексики в публицистической речи / Е. А. Федорченко // Русский язык в школе. – 2003. – № 6. – С. 79–83.

188. Фельдман-Конрад Н. И. Японско-русский учебный словарь иероглифов / Н. И. Фельдман-Конрад. – М.: Живой язык, 2001. – 680 с.
189. Фецько І. М. Синонімія в сучасній українській музейній терміносистемі / Іванна Фецько // Наукові виклади. – 2 / 2014. – С. 65–70.
190. Философский словарь [электронный ресурс] – режим доступа к источнику: http://gufo.me/content_fil/metafora-700.html
191. Фомина И. Н. Семантическая деривация в формировании английской политической терминологии: дисс. ... канд. филол. наук. 10.02.04 / Фомина Ирина Николаевна. – М., 2006. – 189 с.
192. Хализев В. Е. Драма как род литературы / В. Е. Хализев. – М.: Издательство МГУ, 1986. – 260 с.
193. Халіновська Л. А. Авіаційна лексика в науково-фантастичній літературі / Л. А. Халіновська // Культура слова: зб. наук. праць. – К., 2003. – Вип. 62. – С. 51–55.
194. Хархун В. П. Дефінітивні розбіжності терміна “поетика” в літературознавчих методологіях ХХ століття / В. П. Хархун // Вісник Запорізького державного університету. – 2001. – № 1. – С. 1-2.
195. Харчук Л. В. Терміни-словосполучення в українській електроенергетичній термінології / Л. В. Харчук // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 2013. – № 765. – С. 73–77. – (Проблеми української термінології).
196. Хижняк С. П. Юридическая терминология: формирование и состав / С. П. Хижняк. – Саратов: Изд-во Саратов. Ун-та, 1997. – 136 с.
197. Ходун Є. В. Радіотехнічна термінологія у перекладних словниках: здобутки і проблеми / Є. В. Ходун // Українська мова. – 2008. – № 1. – С. 125–130.
198. Хома О. І. Термінологія Ляйбніца як “живе дзеркало” української філософської термінології / О. І. Хома // Філософська. – 2008. – № 4. – С. 56–80.

199. Цимбал Н. А. Сучасна українська термінологія органічної хімії: монографія / Н. А. Цимбал. – Умань : РВЦ Софія, 2007. – 135 с.
200. Чорна О. В. Українська термінологія податкової сфери: структура, функціонування, формування: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. В. Чорна. – К., 2009. – 18 с.
201. Шалагінов Б. Б. Романтичний словник: до історії понять і термінів раннього німецького романтизму / Б. Б. Шалагінов // Слово і час. – 2009. – № 8. – С. 46–58.
202. Шаталіна О. Ф. Літературознавча термінологія у творах Івана Величковського / О. Ф. Шаталіна // Культура народів Причорномор'я. – 2004. – № 53. – С. 46–48.
203. Шаталіна О. Ф. Функціонування літературознавчої термінології у творах І. Я. Франка // Учёные записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. – 2009. – Т. 22 (61), № 3. – С. 42–45. – (Филология. Социальные коммуникации).
204. Шафф А. Введение в семантику / Адам Шафф. – М., 1963. – 369 с.
205. Шевченко Є. І. Словник народної термінології / Є. І. Шевченко // Народне мистецтво. – 2010. – № 3/4. – С. 86–94.
206. Шевченко Л. Л. Мотиваційні основи та базові моделі семантичного процесу термінологізації / Л. Л. Шевченко // Мовознавство. – 2010. – № 1. – С. 76–85.
207. Шиленко О. А. Термінологічна фразеологія в англійських фахових текстах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови”. – Харків, 2013. – 20 с.
208. Шутак Л. Б. Основні засоби вторинної номінації в медичному дискурсі // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – Вип. 14'2013. – С. 95–101.
209. Юкало В. Структура спеціальної мови і професійного спілкування: (Лікарський сленг) / В. Юкало // Дивослово. – 2005. – № 12. – С. 43–47.

210. Якобсон Р. О. Язык и бессознательное / Р. О. Якобсон. – М.: Гнозис, 1996. – 248 с.
211. Янцукова Т. В. Разграничение полисемии и омонимии в горномарийско-русских словарях: [электронный ресурс] – режим доступа к источнику: <http://www.sworld.com.ua/index.php/uk/philosophy-and-philology-411/linguistics-and-foreign-languages-in-the-world-today-411/10727-411-0815>
212. Яремко Я. П. Формування української військової термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Я. П. Яремко. – Дрогобич, 1997. – 16 с.
213. Ярошевич І. А. Становлення й кодифікація української морфологічної термінології / І. А. Ярошевич // Українська мова. – 2010. – № 3. – С. 44–54.
214. Ярошевич І. А. Українська морфологічно термінологія ХХ – поч. ХХІ ст. [монографія] / І. А. Ярошевич. – К., 2010. – 195 с.
215. Ярошко О. З. Термінологія зовнішньої політики України в науково-теоретичному та нормативно-правовому дискурсах / О. З. Ярошко // Держава і право. – 2008. – № 3. – С. 752–761.
216. Яценко Н. О. Формування назв військового одягу в українській мові: [монографія] / Н. О. Яценко. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – 180 с.
217. Яценко Н. О. Назви військової форми одягу в українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. О. Яценко. – К., 2007. – 20 с.
218. Atkins P. The Word Monosugoshi and Changing Perceptions of Nature in Medieval Japan / Paul S. Atkins // Japanese Language and Literature. Vol. 47, No. 2, October 2013 [електронний ресурс] – режим доступу до джерела: www.aatj.org/journal-47-2
219. Conlan F. Searching for the semantic boundaries of the Japanese colour term “ao” / Francis Conlan. Edith Cowan University, 2005. – 570 p. [електронний ресурс] – режим доступу до джерела: <http://ro.ecu.edu.au/theses/58>

220. Ehlich K. Greek and Latin as a permanent source of scientific terminology: the German case / K. Ehlich // *Language Adaptation* / [edited by Florian Columas]. – Cambridge: Cambridge University Press, 1989. – P. 135–137.

221. Felber H. International standardization of terminology / H. Felber // *Standardization of Nomenclature: Series “International Journal of Sociology of Language”*. – The Hague – Paris – New York: Mouton Publishers, 1980. – Vol. 23. – P. 71-77.

222. Irwin M. Homomorphic Diffusion in Japanese Nonce Lexemes / Mark Irwin // *Japanese Language and Literature*. – Vol. 42, No. 1, April 2008 [електронний ресурс] – режим доступу до джерела: www.aatj.org/journal-42-1

223. Lamarre T. The Pursuit of Harmony: Poetry and Power in Early Heian Japan / Thomas Lamarre // *Japanese Language and Literature*. Vol. 47, No. 2, October 2013 [електронний ресурс] – режим доступу до джерела: www.aatj.org/journal-47-2

224. Muehleisen V. Antonymous adjectives in Japanese discourse / Victoria Muehleisen // *Journal of Pragmatics*. – Volume 41, Issue 11, November 2009, Pages 2185-2203 [електронний ресурс] – режим доступу до джерела: www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0378216608002543

225. Terminology: theory and method / [Agarova G., Akhmanova G., Lanina G. a. o.] / [Edited by Olga Akhmanova and Galina Agarova]. – M.: MGU, 1974. – 205 p.

226. Андо Масацугу. Класична література і давня мова / Масацугу Андо. 安藤政次。古典と古語。東京:三省堂、1935。 – 489ページ

227. Йошідзава Йошінорі. Дослідження японської мови та літератури / Йошінорі Йошідзава. 吉澤美則。國語國文の研究。 – 東京:岩波、1927。 – 550ページ

228. Какіучі Мацумі. Вчення про основну лексику / Мацумі Какіучі. 垣内松三。基本語彙学。 – 東京:文学者、1938。 – 本1。 – 427ページ

229. Кікудзава Суео. Проблема орфографії латиницею з позицій японського мовознавства / Суео Кікудзава. 菊澤季生。國語学的立場から見たローマ字継方問題。－東京:日本ローマジ学者、1935。－108ページ

230. Ошіма Масатаке. Структура японської мови / Масатаке Ошіма. 大島正健。國語の組織。－東京:調布者、1914。－318ページ

231. Ошіма Масатаке. Корені слів японської мови та їхня класифікація / Масатаке Ошіма. 大島正健。國語の語根とその分類。－東京:第一書房、1934。－449ページ

232. Шіммура Ідзуру. Про запозичені іноземні слова в японській мові / Ідзуру Шіммура. 新村出。外来語の話。－東京:像震度、1944。－202。－ページ

233. Ямада Йошію. Дослідження канго в японській мові / Йошію Ямада. 山田孝雄。國語の中における漢語の研究。－東京:法文間、1940。－573ページ

234. Янагіда Кунію. Лексика рибальських селищ (за темами) / Кунію Янагіда. 柳田國男。分類漁村語彙。－東京:民間伝承の会、1938。－343ページ [електроний ресурс] – режим доступу до джерела: <http://dl.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/1231829>

235. Янагіда Кунію. Лексика гірських селищ (за темами) / Кунію Янагіда. 柳田國男。分類山村語彙。－東京:国書刊行会、1941。－410ページ

236. Великий словник давньої японської літератури / [за ред. Ічіко Тейджі]. 日本古典文学大辞典。編者:市古(いちこ)貞次(ていじ)。－東京:岩波書店、1983－1985。

237. Великий словник сучасної японської літератури / [за ред. Мійоші Юкію]. 日本現代文学大事典。編者:三好(みよし)行雄(ゆきお)。－東京:明治書院、1994。

238. Великий словник новітньої японської літератури / [за ред. Одагірі Сусуму]. 日本近代文学大事典。編者：小田切（おだぎり）進（すすむ）。—東京：講談社、1977—78。

239. Великий словник застарілої лексики Кадокава / [за ред. Накамура Юкіхіко, Окамі Масао, Сакакура Ацуйоші]. 角川古語大辞典。編者：中村（なかむら）幸彦（ゆきひこ），岡見（おかみ）正雄（まさお），阪倉（さかくら）篤義（あつよし）。—東京：角川書店、1982—1999。

240. Великий словник топонімів японської літератури / [за ред. Дайко Шін]. 日本文学地名大辞典。編者：大岡（だいこう）信（しん）。—東京、2003。—798ページ

241. Словник японської літератури Шінчьо / [за ред. Ісода Коічі]. 新潮日本文学辞典。編者：磯田（いそだ）光一（こういち）。—東京：新潮社、1988。—1756ページ

242. Глумачний словник стародавніх книг (класичної літератури) / [за ред. Маруяма Рімпей]. 古典通解辞典。編者：丸山（まるやま）林平（りんぺい）。—東京：池田、1955。—1000ページ

243. Довідник національної мови та літератури / [за ред. Маруяма Рімпей]. 国語国文学要覧。編者：丸山（まるやま）林平（りんぺい）。—東京：日本教科書、1950。—364ページ

244. Словник історії японської літератури / [за ред. Нішію Мінору]. 日本文学史辞典。編者：西尾（にしお）實（みのる）。—東京：日本評論新社、1954。—980ページ

245. Словник японської літератури / [за ред. Хісамацу Сен'ічі]. 日本文学辞典。編者：久松（ひさまつ）潜一（せんいち）。—東京：学生社、1954。—584ページ

Джерела ілюстративного матеріалу

Аріга Нагао. Про письменство / Нагао Аріга. 有賀長雄。文学論。 – 東京:丸善商社書店、1889。 – 59ページ

Готоба-но ін. Манаджьо. Нова збірка старих і нових пісень / Готоба // Повне зібрання творів старояпонської класичної літератури. 後鳥羽天皇。新古今和歌集・日本古典文学全集。 – 東京:小学館、1989。 – 卷.50.

Іто Сей. Форми модерної японської художньої думки / Сей Іто. 伊藤整。近代日本の文学史。 – 東京:夏葉社、2012。

Кі-но Йошімочі. Збірка старих і нових пісень. Манаджьо / Йошімочі Кі // Повне зібрання творів старояпонської класичної літератури. 紀淑望。古今和歌集。日本古典文学全集。 – 東京:小学館、1971。 – 卷7。

Кі-но Цураюкі. Канаджьо. Збірка старих і нових пісень/ Цураюкі Кі // Повне зібрання творів старояпонської класичної літератури. 紀貫之。古今和歌集・日本古典文学全集。 – 東京:小学館、1971。 – 卷7。

Масаока Шікі. Розмови про Башьо / Шікі Масаока. 正岡子規。芭蕉雑談。 – 東京:岩波書店、2016。 – 306ページ

Мібу-но Тадаміне. Десять стилів японської пісні / Тадаміне Мібу. 壬生忠岑。和歌十種。 – 東京、1993。

Мотоорі Норінага. Яшмовий гребінець “Тенджі-моногатарі”/ Норінага Мотоорі. 本居宣長。源氏物語玉の小櫛 [електронний ресурс] – режим доступу до джерела:
http://archive.wul.waseda.ac.jp/kosho/bunko30/bunko30_a0168/bunko30_a0168.html

Накамура Мурао. Істинна проза і проза про внутрішній світ / Мурао Накамура. 中村武羅夫。本格小説と心境小説と // 文壇随筆。 – 東京:新潮社、2015。

Танеда Сантока. Щоденник із хижки самотньої стеблинки / Сантока Танеда. 種田山頭火。一草庵日記 [електронний ресурс] – режим доступу до

джерела:<https://books.google.com.ua/books?id=xeZSWqySEugC&pg=PT21&lpg=PT21&dq=%E4%B8%80%E8%8D%89%E5%BA%B5%E6%97%A5%E8%A8%98&source=bl&ots=hwrLCHsrgr&sig=DgqzRgQvgiYmhgS2aKpFRvEfy9Q&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwiclcD447fRAhUHiiwKHRmKDcIQ6AEIODAE#v=onepage&q=%E4%B8%80%E8%8D%89%E5%BA%B5%E6%97%A5%E8%A8%98&f=false>

Фтабатеі Шімей. Роздуми про сутність прози / Шімей Фтабатеі. 二葉亭四迷。小説総論 [електронний ресурс] – режим доступу до джерела: http://www.aozora.gr.jp/cards/000006/files/1868_22437.html

Фуджівара-но Йошіцуне. Канаджьо. Нова збірка старих і нових пісень / Йошіцуне Фуджівара // Повне зібрання творів старояпонської класичної літератури. 藤原良経。新古今和歌集・日本古典文学全集。 – 東京: 小学館、1989。 – 卷50。

Фуджівара-но Кінто. Дев'ять ступенів /майстерності/ японської пісні / Кінто Фуджівара // Повне зібрання творів старояпонської класичної літератури. 藤原公任。和歌九品・日本古典文学全集。 – 東京: 小学館、1978。 – 卷65。

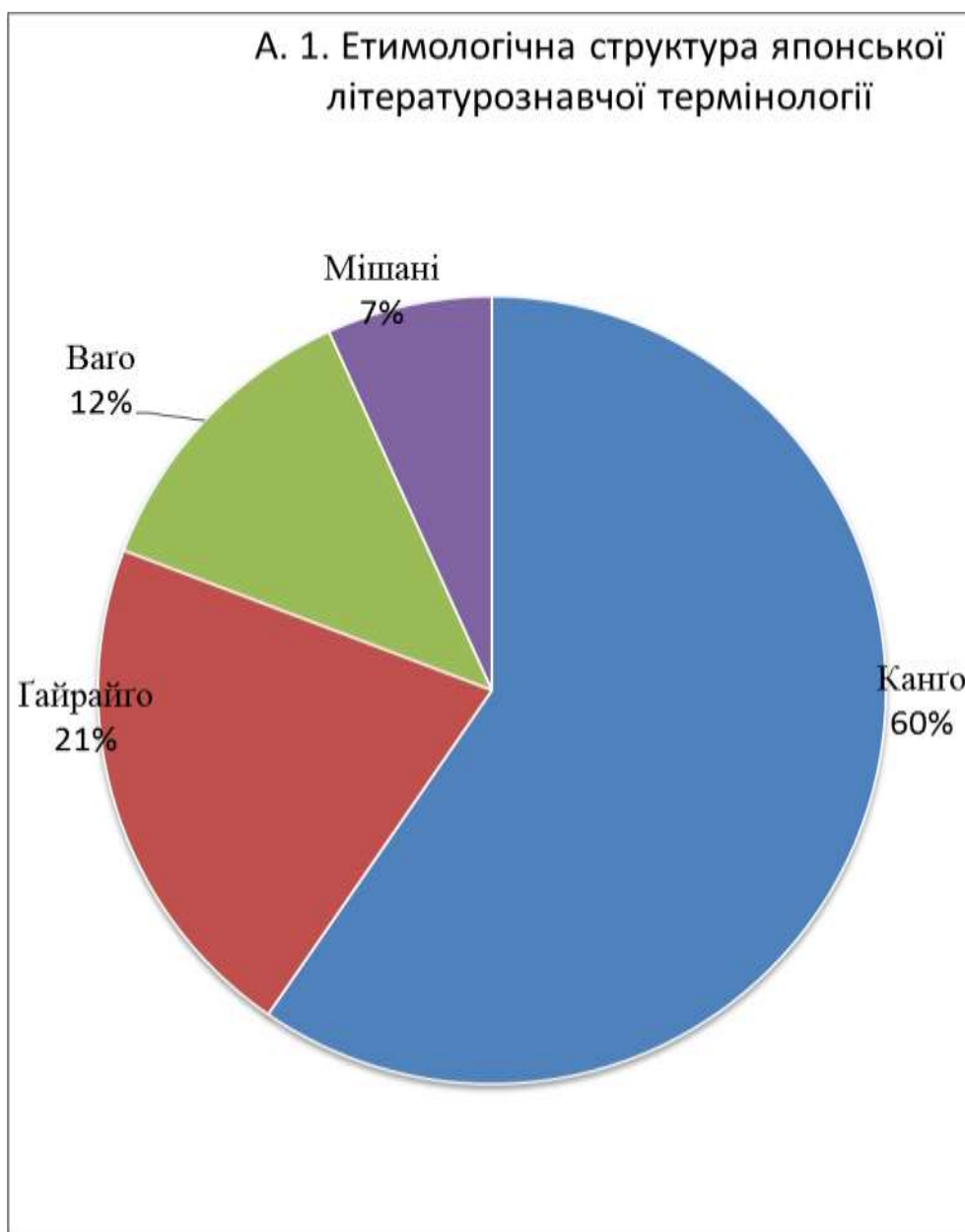
Фуджівара-но Кінто. Оновлена сутність (поезії) / Кінто Фуджівара // Повне зібрання творів старояпонської класичної літератури. 藤原公任。新選髓脳・日本古典文学全集。 – 東京: 小学館、1978。 – 卷65。

Фуджівара-но Тейка. Прекрасні пісні нової доби / Тейка Фуджівара // Повне зібрання творів старояпонської класичної літератури. 藤原定家。近代秀歌・日本古典文学全集。 – 東京: 小学館、1989。 – 卷50。

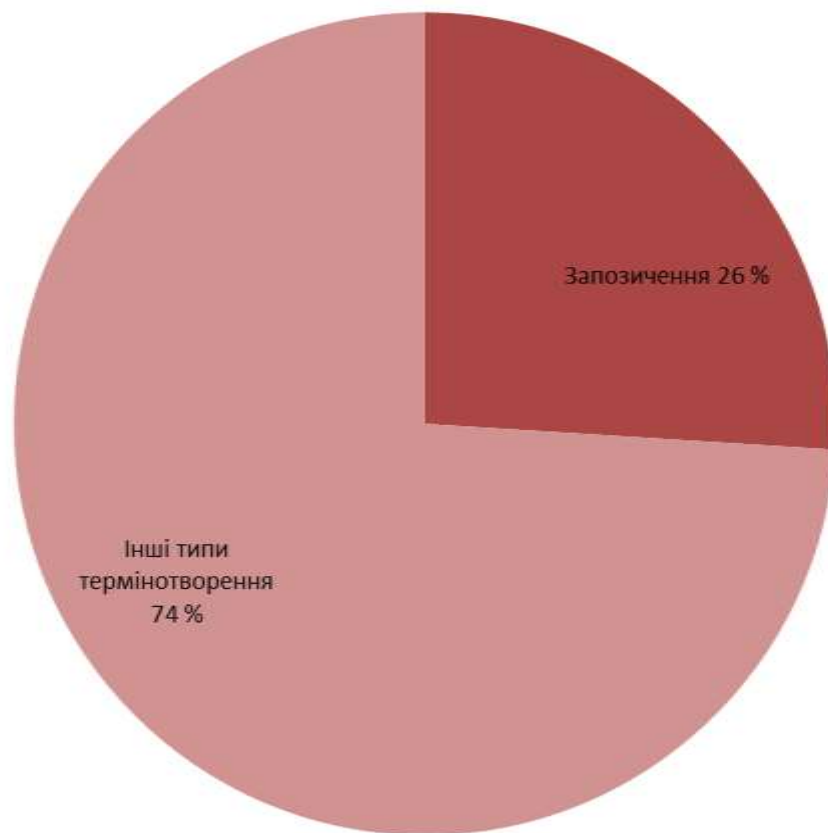
Цубоучі Шьойо. Сутність прози / Шьойо Цубоучі // Повне зібрання творів сучасної японської літератури. 坪内逍遥。小説神髓 // 日本近代文学全集4 : 坪内逍遥・二葉亭四迷筑摩書房、1963。 – 150–205 ページ

Шіга Наоя. Ритм / Наоя Шіга. 志賀直哉。リズム [електронний ресурс] – режим доступу до джерела: <http://seturi597.blog.fc2.com/blog-entry-61.html>

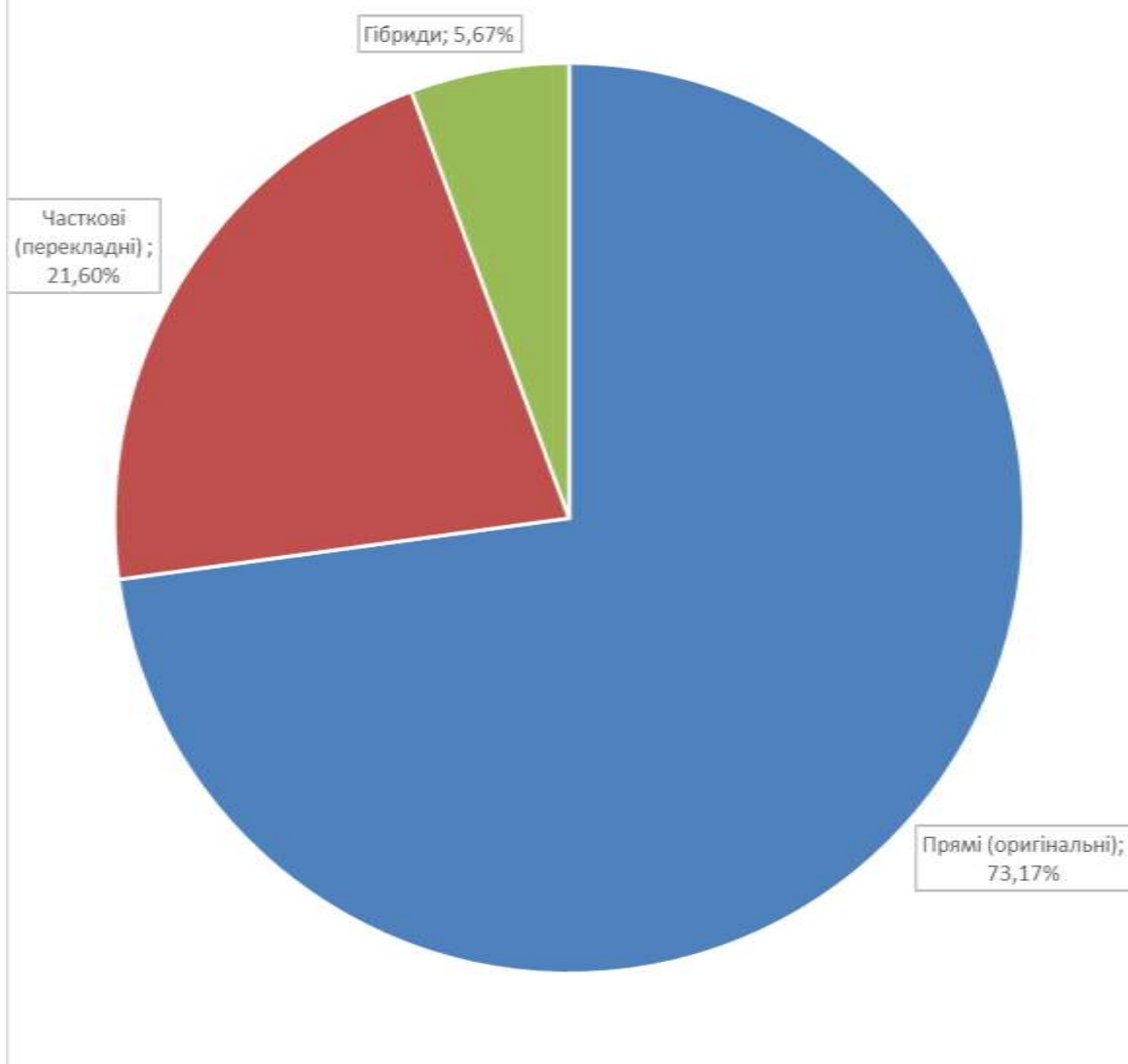
Структура японських літературознавчих термінів

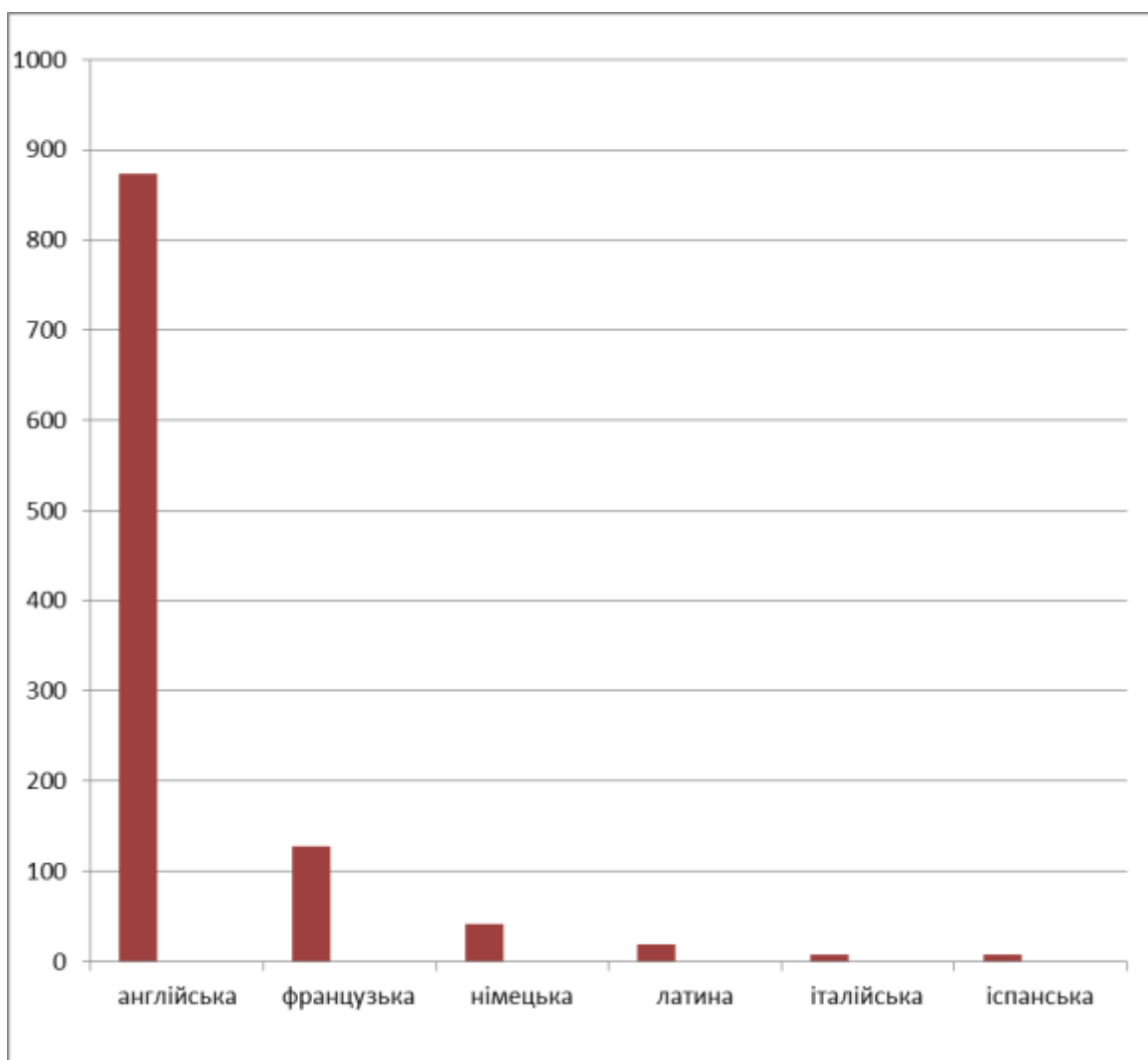
А. 2. Продуктивність запозичення у межах інших типів термінотворення

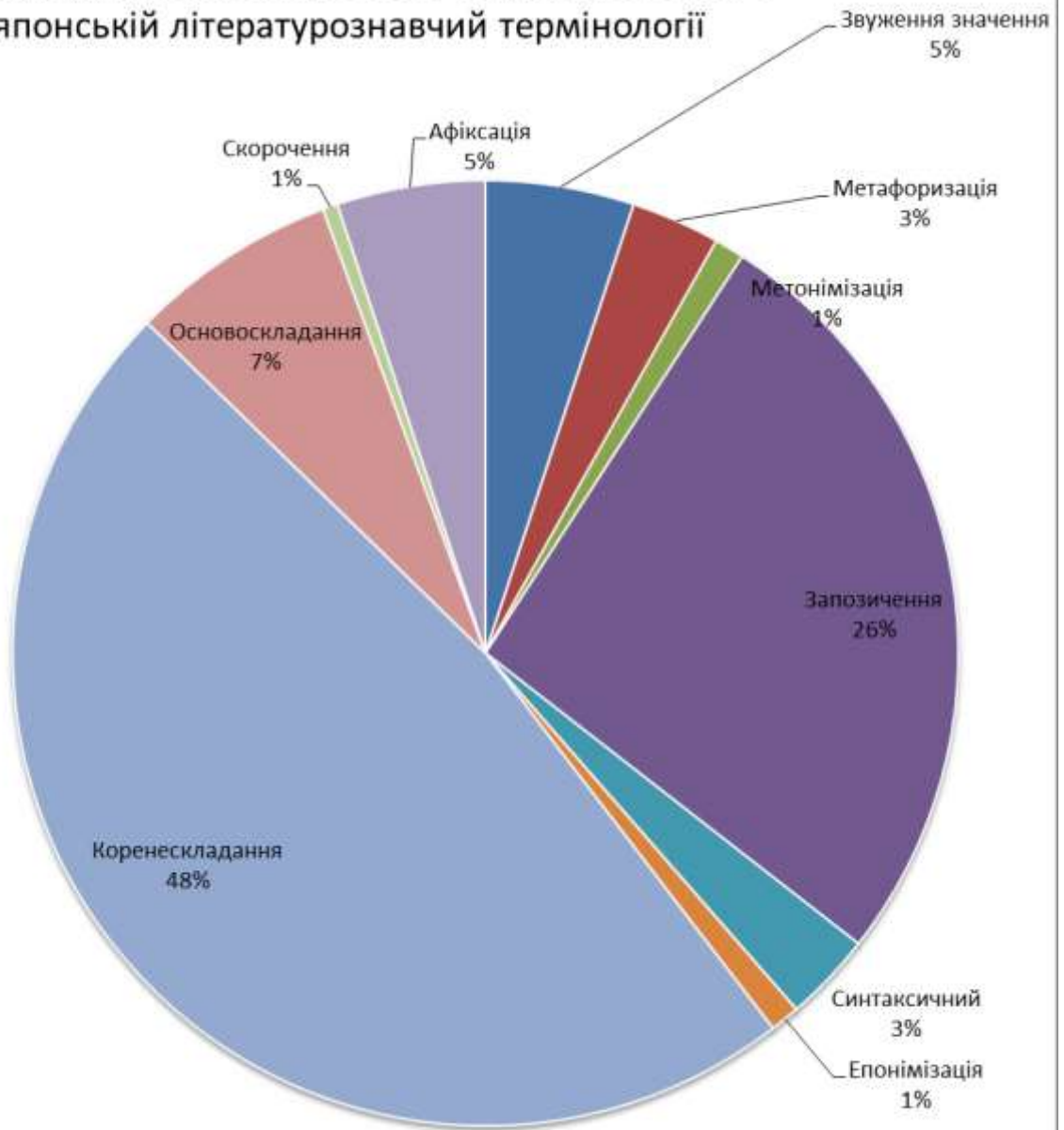
А.3. Співвідношення типів запозичень

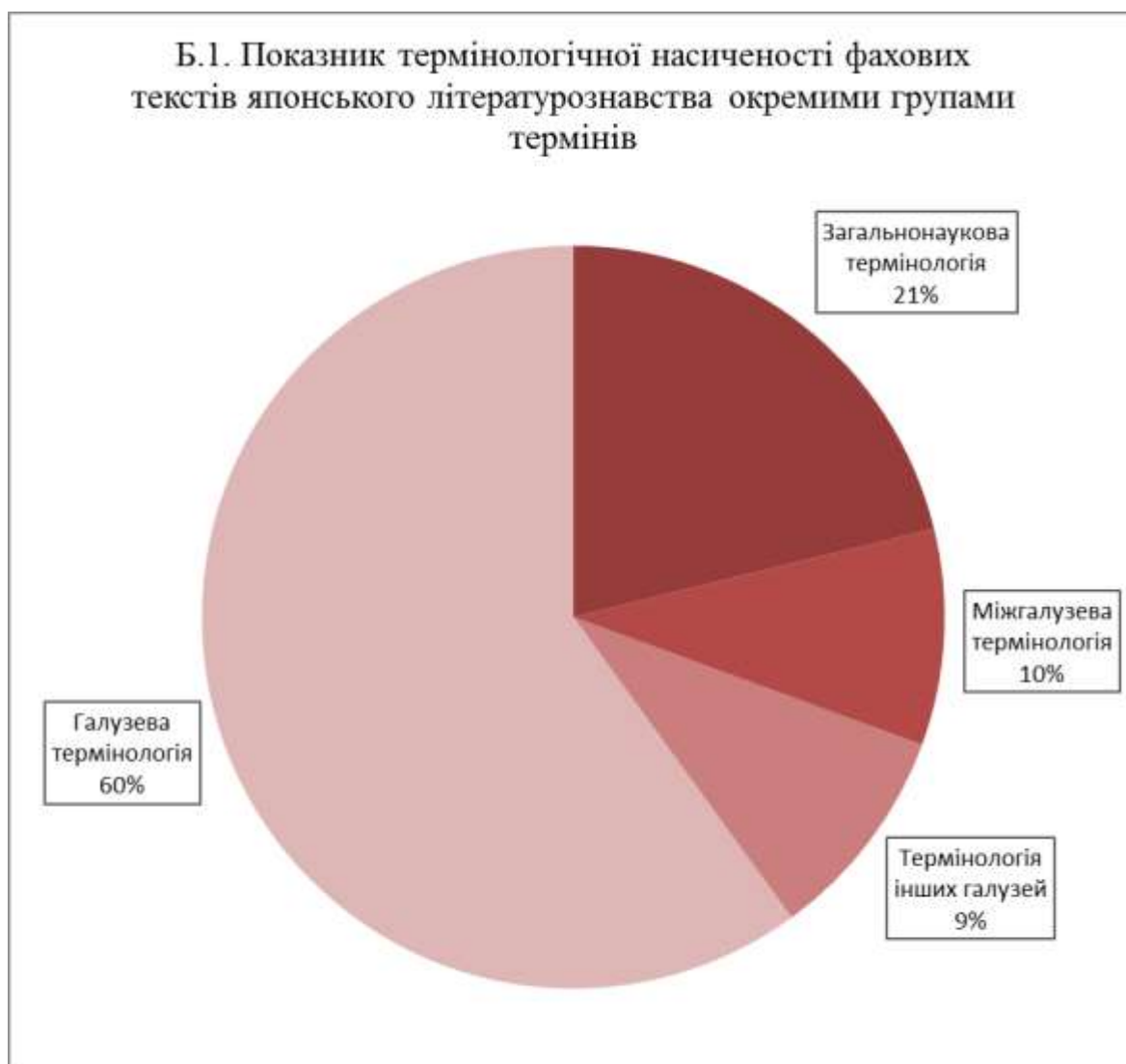
А. 4. Продуктивність мов-продуцентів одиниць японської літературознавчої термінології, утворених шляхом прямого запозичення

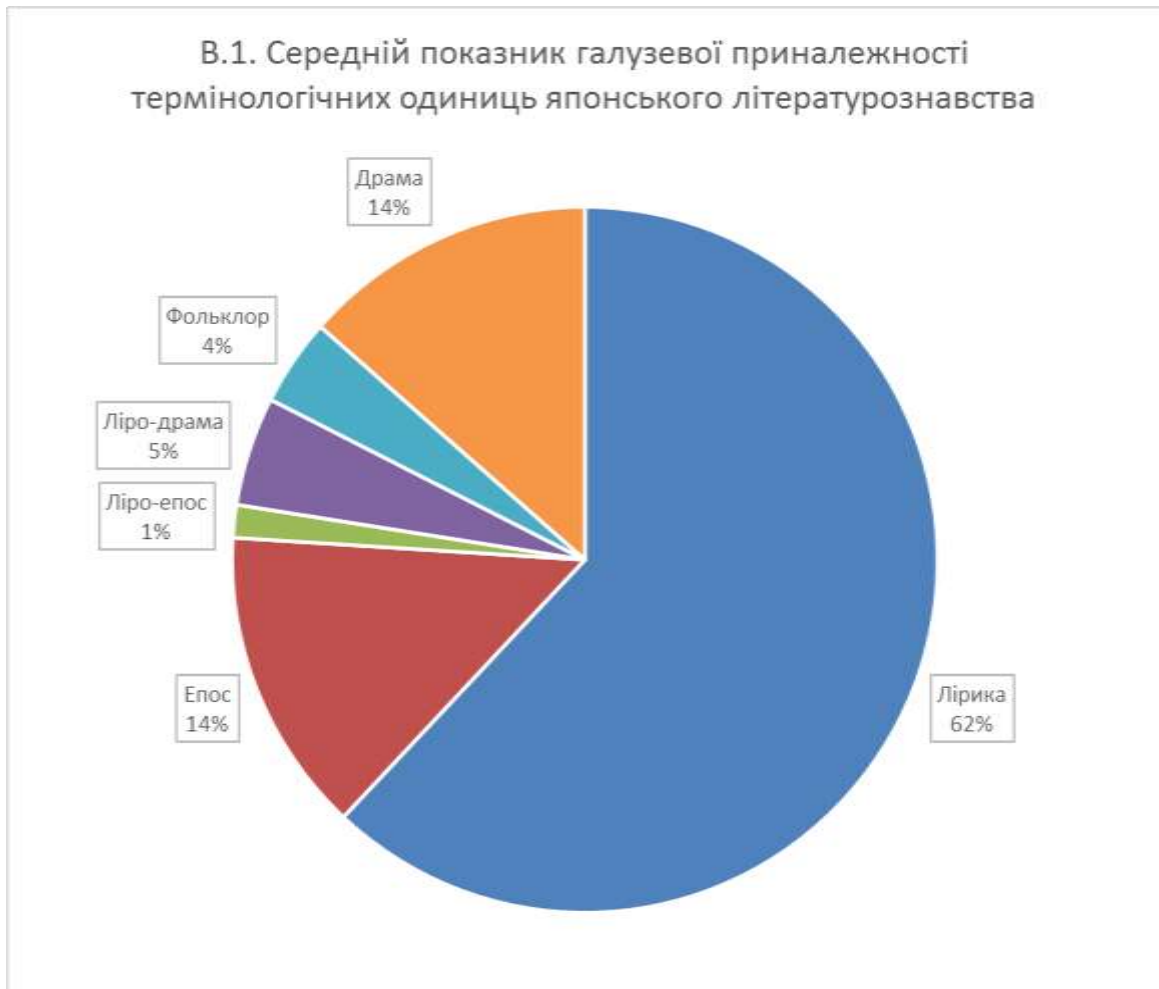
А. 5. Продуктивність способів термінотворення в японській літературознавчій термінології

Термінологічна насиченість фахових текстів японського літературознавства
окремими групами термінів

Галузі літературознавства

Фрагмент проекту лексикону японської літературознавчої термінології

Додаток містить приклади словникових статей для майбутнього “Лексикону японської літературознавчої термінології”. Загалом ми включили до нього 20 найактуальніших термінів, а обсяг самого словника передбачає 750 ключових термінологічних одиниць. Словникова стаття складається із ключового слова, в українській транскрипції, виділеного жирним шрифтом, після якого в дужках наводиться його ієрогліфічне означення. Далі дається дослівний переклад, тлумачення, зазначається літературознавча галузь, для якої є актуальним ключовий термін. За наявності наводяться синоніми та антоніми термінологічної одиниці. У кінці окремих словникових статей дається перелік назв головних творів, які їх ілюструють, або наводяться поетичні приклади.

Приклади словникових статей:

№1

Агеку (揚句)

Заклучні, завершальні рядки *танка* – два семискладові рядки. Цим терміном позначається також остання строфа *рента*.

Літературознавча галузь: лірика.

Основна стаття: *ку*.

Приклад:

秋をおきて

時こそ有りけれ

菊の花

うつろふからに

色のまされば

Тайра-но Садафун

“Кокін-шю” V, 279

Пора осіння –

Час для хризантем!

Навіть коли тьмянішає

Їх колір,

Вони лиш чарівнішими стають!

(переклад І.Бондаренка)

Гункі моногатарі (軍記物語, *досл.*: “військові повісті”)

Військові повісті XIII-XV ст., в основу сюжету яких покладені усні народні оповідання про військові події. Виникли *гункі моногатарі* з жанру усних розповідей *катарі-моно*, котрі розповідали сліпі оповідачі *бівахоші*. Повісті про реальні історичні події переплітаються в *гункі* з елементами вигадки, поетичними вкрапленнями тощо. Для стилю *гункі* характерні пафосність, гіперболізація образів, наявність формул і кліше, ліричних сцен, буддійських повчань. В основі сюжету більшості *гункі-моногатарі* – реальні події міжусобної війни родів Тайра та Мінамото. До загального сюжету оповідання часто впліталися дидактичні роздуми і численні новели, запозичені із китайської класики і буддійської міфології. Творам цього жанру притаманна буддійська ідея ефемерності усього сущого та ідея карми.

Літературознавча галузь: епос.

Основна стаття: *моногатарі*.

Приклади творів:

“Хейке моногатарі” (平家物語, “Повість про дім Тайра”), “Тайхейкі” (太平記, “Повість про великий мир”), “Хоген моногатарі” (保元物語, “Повість про роки Хоген”), “Хейджі моногатарі” (平治物語, “Повість про роки Хейджі”), “Тікейкі” (儀経記, “Повість про Йошіцуне”).

Енго (縁語, *досл.*: “споріднені слова”)

Асоціативні слова-образи, лексика одного асоціативного ряду – стилістичний прийом (поетична традиція) IX-XIII ст., коли використання у вірші певного слова (зазвичай іменника) вимагало від автора обов'язкового вживання на основі асоціативного зв'язку іншого лексичного відповідника (прикметника, дієслова тощо).

Літературознавча галузь: лірика.

Приклади:

“*code*” (袖 – “рукав”) – “*нукеру*” (濡れる – “/на/ мокнути /від сліз/”);
 “*наміда*” (涙目 – “сльоза”, “сльози”);

“*цую*” (露 – “роса”) – “*шіроі*”, “*шіра-цую*” (白い – “білий”, – “біла /срібляста/ роса”); “*кіеру*” (消える – “цезати”, “зникати”);

“*кумо*” (雲 – “хмара”) – “*сора*” (空 – “небо”).

№4

Іваї-ута (いはひ歌, 祝歌)

Пісня-вітання, славослів'я; один із шести видів японських віршів за класифікацією Кі-но Цураюкі, що наводиться в його передмові до антології “Кокін-вака-шю” (905-913 pp.).

Літературознавча галузь: лірика

Приклад:

この殿は	Воістину розкішний цей палац!
むべも富みけり	Чотирилисником,
三枝の	Трилисником-травою
三つ葉四つ葉に	Від нього галереї
殿造りせり	Простяглись!

(переклад І.Бондаренка)

№5

Каго (雅語, досл.: “вишукане слово”)

Усталена поетична лексика придворних поетів *вака*, за якою віковою традицією закріплювалися певні асоціативні ряди.

Галузь: лірика.

Види: *кіго*.

Синонім: гаген.

Антонім: хайгон.

Приклади:

Чумацький шлях 天の川 *ама-но тава* – символ зустрічі закоханих;
качатка-мандаринки 鴛鴦 *оші* – символ подружньої вірності в японській літературі.

№6

Каке-котоба (掛詞, досл.: “слово-стрижень”)

Гра слів, що ґрунтувалася на засадах дуже поширеної в японській мові омонімії та полісемії. Допускаючи різні прочитання і тлумачення одного й того ж вірша, гра слів дозволяла надати йому подвійний чи додатковий зміст.

Літературознавча галузь: лірика.

Синоніми: 兼用言 – *кенйоген*, 洒落 – *сяре*, 地口 – *джігучі*; 縁言葉 – *юкарі-котоба*.

Приклади:

“*мацу*” (松, “сосна”) – “*мацу*” (待つ, “чекати”); “*нагаме*” (眺め, “спостерігати”, “дивитися”) – “*нагаме*” (長雨, “тривалий дощ”); “*іро*” (色, “колір”) – “*іро*” (色, “закоханість”, “роман”).

№7

Кейшікі-банаші (形式話, досл.: “казки /лише/ за формою”)

Один із типологічних різновидів японської народної казки *кейшікі-банаші* (形式話, досл.: “казки /лише/ за формою”), до якого належать своєрідні казки-жарти – зачини без кінця, еліпси, відмовки тощо.

Літературознавча галузь: фольклор

Види: *міджікай-ханаші* (短い話 – досл.: “короткі казки”)

Основна стаття: *мукаші-банаші*

Приклад:

“Колись у давнину ріс у глибокій гірській ущелині великий старий каштан. Прийшла осінь, і з численних гілок цього дерева почали падати каштани. Ось упав перший, потім – другий, після цього – третій...”

“У старому ставку плигають у воду жабенята: перше, друге, третє, четверте...”

І так до того часу, поки розповідача не попросять замовчати, або поки дитина не засне.

Кері (けり)

Одна із найпоширеніших цезур (*кїреджі*). Зазвичай *кері* виконує функцію дієслівного суфікса, а також окличного знака.

Літературознавча галузь: лірика.

Основна стаття: *кїреджі*.

Приклад:

いつとても	Постійно серце тужить
恋しからずは	Від кохання!
あらねども	Та ще нестерпнішою
秋の夕べは	Туга ця стає
あやしかりけり	Осінніми сумними вечорами!

Невідомий автор

“Кокін-шю” XI, 546

(переклад І. Бондаренка)

Kiro(季語, досл.: “сезонне слово”)

Поетичне слово або вираз, яке вживається японськими поетами для опису тієї чи іншої пори року, про яку говориться у вірші. *Kiro* зазвичай вживаються в класичній поезії *хайку*, *ренга* і *ренку*.

Літературознавча галузь: поетика

Основна стаття: *кїдай* (季題, досл.: “сезонна тема”)

Види: *хон'ї* (本意, досл.: “справжнє /початкове/ значення”)

Синоніми: *кі* (季, досл.: “сезон”), *кі-но котоба* (季の詞, досл.: “сезонне слово”)

Приклади:

а) весна: *уме* 梅 (“слива”), *уме-но хана* 梅の花 (“сливовий цвіт”), *сакура* 桜 (“вишня”), *вакакуса* 若草 (“молода трава”) тощо;

б) літо: *бара* 薔薇 (“троянда”), *юрі* 百合 (“лілія”), *араши* 嵐 (“гроза”), *нау-но кава* 夏の川 (“літня річка”), *судзушіса* 涼しさ (“прохолода”), такі *滝* (“водоспад”), *катацумури* 蝸牛 (“равлик”), *хае* 蠅 (“муха”), *оті* /*утіва*/ 扇 / 団扇 / (“віяло”) тощо;

в) осінь: *акі-но куре* 秋の暮れ (“осінній вечір”, “сутінки”), *мейтецу* 名月 (“повний ясний місяць”), *шігуре* 時雨 (“мряка”, “мжичка”), *моміджі* 紅葉 (“осіннє кленове листя”), *кіку* 菊 (“хризантема”), *кірігірісу* 蝻斯 (“коник”, “цвіркун”) тощо;

г) зима: *тоші-но куре* 年の暮れ (“кінець року”), *танджіцу* 短日 (“короткий день”)

№10

Кіреджі (切れ字, *досл.*: “ріжуче слово”)

Цезура; граматична частка, яка інтонаційно поділяє вірш на дві частини і додає йому граматичної та інтонаційної завершеності. Цезура вживається у всіх традиційних жанрах: у *танка* – переважно після третього рядка (за часів “Ман-йо-шю” і частково “Кокін-шю” – після другого або після четвертого рядка, у “Кокін-шю” – переважно після третього рядка), *седока* – після третього рядка, *нагаута* – після кожної пари рядків, *буссоку-секі-тай* – після третього рядка, *хайку* – після першого або другого рядка.

Літературознавча галузь: лірика.

Види: ゃ (-я), よ (-йо), ぞ (-дзо), も (-мо), けり (-кері), し (-ші), たり (-тарі), つ (-цу), つつ (-цуцу), ぬ (-ну), か (-ка), かな/哉/ (-кана).

№11

Коккейбон (滑稽本, *досл.*: “дотепна книга”)

Один із видів белетристичної літератури *гесаку* початку ХІХ ст. Книги цього жанру насичені жартами, колоритним едоським гумором, який часто будувався на грі слів, використанні жаргонізмів та діалектизмів, за допомогою яких автори описували повсякденне життя міщан, відомих театральних акторів, гейш, відвідувачів розважальних закладів та ін.

Літературознавча галузь: епос.

Основна стаття: *гесаку*.

Приклади творів:

“Укійобуро” (“Сучасна цирульня”, 1813-1814 рр.) Шікітей Самба, “Токайдо дочю хідзакуріге” (“Подорож на своїх двох трактатом Токайдо”, 1802-1822 рр.) Джіппенся Ікку.

№12

Ку (句)

Рядок вірша або пісні.

Літературознавча галузь: поетика

Види: *атеку* (揚句) заключні, завершальні рядки *танка* – два семискладові рядки; *хокку* (発句) – перші три рядки вірша-*танка*; *хокку-вакі* (発句脇) – перша (*хокку*) і друга (*вакі*) строфа *рента* разом.; *камі го* (上五, досл.: “верхні п’ять”) – перший п’ятискладовий рядок вірша-*хайку*; *камі-но ку* (上の句, досл.: “верхні рядки”) – перші три рядки п’ятивірша *танка* – 5-7-5.

Приклад:

青嵐	Мені у юшку літній вітерець
吸物は	Півоній білих
白牡丹	Пелюстків накидав.
<i>Рьокан</i>	<i>(Переклад І. Бондаренка)</i>

№ 13

Макура-котоба (枕詞; досл.: “слово-узголів'я”)

Традиційні епітети, які кочували з одного вірша в інший, і вважаються дослідниками своєрідними реліктовими слідами синтоїстської міфології та прадавнього японського фольклору. *Макура-котоба* виконували функції постійного епітета, постійного порівняння, метафори, постійного орнаменту тощо.

Літературознавча галузь: лірика

Синоніми: *окоші-котоба* “вихідне слово” (X ст.), *хацуго* “початкове слово” (X ст.), *камурі-котоба* “слово-шапка” (Када Адзумаро, Камо-но Мабучі /XVIII ст./), *йосоі* “убранство” (Уеда Акінарі /XVIII ст./), *моке-котоба* “будівельне слово” (Моторі Офіра /XVIII – XIX ст./).

Приклади:

“шіротае-но соде” 白妙の袖 “білоткані, білосніжні рукави”
 “хісаката-но ама” 久方の天 “передвічні, споконвічні небеса”

№ 14

Хіе (冷え, досл.: “холод”) – оспівана поетами *вака* та авторами середньовічних *моногатарі*, холодна краса зими.

Літературознавча галузь: лірика, епос.

Приклад:

見るままに

冬は来にけり

鴨のゐる

入り江のみぎは

うすごほちつつ

Принцеса Шьокуші

Дивлюсь і бачу:

Вже прийшла зима,

Тонкою кригою

Покрився край затоки,

А в гирлі річки плавають качки.

(переклад І. Бондаренка)

№15

Цукурі моногатарі(作物語, досл.: “складені /зроблені, створені/ повісті /сказання/”)

Один із різновидів жанру *моногатарі* (сюжетна японськомовна проза епохи Хейан), тексти творів якого у більшості склалися із прози, на відміну від *ута-моногатарі*, де левову частину тексту становила поезія.

Літературознавча галузь: епос.

Основна стаття: *моногатарі* (物語).

Антонім: *ута-моногатарі* (歌物語)

Приклади:

“Такеторі моногатарі” 竹取物語, “Тенджі моногатарі” 源氏物語, “Уцухо моногатарі” 宇津保物語, “Сагоромо моногатарі” 狭衣物語.

Глосарій ключових термінів і понять, що вживаються у дисертаційній роботі

Аналітичні прийоми тлумачення значень слів – методи подання дефініції, що здійснюються шляхом виявлення тих суттєвих відмінних ознак, завдяки яким ці значення певним чином співвідносні одне з одним. Аналітичні (описово-логічні) тлумачення здійснюються за посередництва парадигматичного ідентифікатора і конкретизуючої частини³.

Аналітичні прийоми тлумачення значень слів – способи подання дефініції, засновані на тому, що значення одних слів тлумачиться за допомогою інших слів через виявлення тих суттєвих відмінних ознак, завдяки яким ці значення певним чином співвідносні одне з одним. Види: *описовий класичний та лічильний*⁴.

Антоніми – пари слів або словосполучень, що різняться за зовнішньою формою і мають протилежні, але співвідносні значення⁵.

Варо 和語 (досл.: “японські слова”) – власне японські слова; один із трьох етимологічно сформованих прошарків лексики японської мови.

Векторні антоніми (від лат. *vector* – “той, що несе”) слова, що виражають протилежну спрямованість дій, ознак, властивостей: *в'їжджати* – *виїжджати*, *збирати* – *розбирати*, *піднімати* – *опускати*, *засвітити* – *загасити*⁶.

Вимоги до терміна – істотні відмінності термінології, що становлять частину словникового складу мови, від загальноновживаної лексики; уперше сформовані у 30-х рр. ХХ ст. Д. С. Лотте, пізніше доповнені і визнані як

³ Комарова З. И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание / З. И. Комарова. – Свердловск: Издательство Уральского университета, 1991. – С. 52-53.

⁴ Там само.

⁵ Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: [Електроний ресурс]: Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/9809-gpero-gpronmya-leksichna-konversya.html>

⁶ Там само.

рекомендації до терміна (наприклад: *однозначність, відсутність синонімії, точність, незалежність від контексту, вмотивованість* тощо).

Відносні синоніми – терміни, значення яких збігаються лише частково.

Власне омоніми – слова, що мають тотожні вимову і написання.

Вмотивованість – формування внутрішнього змісту фахової лексики на основі певних аналогій і асоціацій, які містять необхідні та достатні ознаки, що висвітлюють фізичну суть або ідею поняття.

Гайрайго 外来語 (досл.: “іноземні слова”) – європейські лексичні запозичення; один із трьох етимологічно сформованих прошарків лексики японської мови.

Галузева термінологія – термінологічні одиниці, що вживаються лише у конкретній галузі літературознавства.

Гіпонімія (від гр. *hupo* – “під” і *onoma* – “ім'я”) – вияв мовної парадигматики, наявність у мовній системі родо-видової ієрархії позначень понять, що ґрунтується на відношеннях несумісності як відсутності перетину обсягів цих понять⁷.

Дублетні синоніми – терміни, зміст яких повністю тотожний.

Епонім (від грец. *eponymos* – “той, хто дає ім'я”) – особа, від імені якої утворено назву предмета, явища чи поняття (за прізвищем ученого, який відкрив певне явище чи закономірність, або ж створив певний прилад тощо)⁸.

Загальнонаукова термінологія – поняття, які мають тотожну семантику у всіх галузях знань, але конкретизують цю семантику, входячи до складу термінів окремих галузей⁹.

Змістово-мовна зв'язаність терміносистеми – відображення логічних зв'язків, які існують між одиницями терміносистеми (родо-видові

⁷ Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – С.87.

⁸ Венкель Т. В., Венкель О. В. Епонімічні назви в термінологічному просторі сучасної англійської мови. – С. 22-29 [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.chnu.edu.ua/res/chnu.edu.ua/period_vudannia/web13/pdf/2012_1/Tetiana_Venkel_Olena_Venkel.pdf

⁹ Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. Изд. 3-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – С. 127-128.

відношення, відношення цілого і частин). Змістово-мовна зв'язаність терміносистеми реалізується в різних проявах формально-мовної, інакше – лінгвістичної зв'язності (мовне вираження таких зв'язків, як антонімія, градація тощо)¹⁰.

Канго (漢語, досл.: “китайські слова”) – слова китайського типу; один із трьох етимологічно сформованих прошарків лексики японської мови.

Категорійна багатозначність – різновид термінологічної багатозначності, який полягає в тім, що зміст поняття складається з ознак, що належать одночасно кільком категоріям, тобто полісемія утворюється внаслідок переносу значення на основі метонімії (означення результату процесу дії через назву дії тощо) або синекдохи (тип переносу значення за суміжністю, який базується на кількісному співвідношенні: більше означається через менше, рід через вид, ціле через частину і навпаки). Здебільшого такий різновид багатозначності у термінології реалізується на матеріалі віддієслівних іменників, які означають процес або дію¹¹.

Комплементарні антоніми (від лат. *complementum* – “доповнення”) – слова, що доповнюють один одного і є граничними за своїм характером. У них нема середнього (проміжного) члена. Заперечення одного з них дає значення іншого: *істинний – хибний* (*не + істинний = хибний*), *живий – мертвий* (*не + живий = мертвий*)¹².

Контрадикторні антоніми (від лат. *contradictorius* – “суперечливий”) – антонімічна пара, один із членів якої утворюється за допомогою префікса “не-” і не має точної визначеності: *молодий – немолодий* (*середніх літ, літній, старий*), *дорогий – недорогий* (*дешевий, не дуже дешевий* тощо)¹³.

Коренескладання – процес створення слів із запозичених і засвоєних китайських коренів, які у новоствореному слові зберігають семантичну

¹⁰ Там само. – С.121-122.

¹¹ Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – С.66.

¹² Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: [Електроний ресурс]: Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/9809-gpero-gpronmya-leksichna-konversya.html>

¹³ Там само.

самостійність, прозору внутрішню структуру і водночас становлять єдине складне слово¹⁴.

Ланцюжковий тип багатозначності – вид полісемії, який розвивається при послідовному творенні значень полісеманта¹⁵.

Лексикон – тлумачний словник переважно маловживаних слів, що означають поняття певної галузі знань¹⁶.

Лексико-семантичний спосіб словотвору – різновид неморфологічного способу¹⁷, під яким розуміють процес перетворення загальноживаних слів або словосполучень у терміни¹⁸ шляхом переосмислення внутрішньої форми і збереження вихідної зовнішньої форми (звукової оболонки)¹⁹.

Лінгвостатистичний експеримент – методика квантитативної лінгвістики, спрямована на отримання кількісних характеристик певних мовних явищ (частотності фонем, складів, слів, речень, довжини слова, речення тощо) і встановлення достовірності статистичних результатів²⁰.

Літературознавчий термін – слово, словосполучення чи словозчеплення, що відображає певне фіксоване поняття літературознавства і належить до системи літературознавчої термінології.

Лічильний спосіб дефініції – метод тлумачення лексичної одиниці, який полягає у розкритті не змісту значення слова, а об'єму цього значення шляхом перерахування підкласів певного класу предметів²¹.

¹⁴ Пашковский А. А. Слово в японском языке / А. А. Пашковский. – М.: "Наука", 1980. – С. 51, 61.

¹⁵ Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – С. 469.

¹⁶ Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) [Электронный ресурс]:
Режим доступа:
http://methodological_terms.academic.ru/814/%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%98%D0%9A%D0%9E%D0%9D

¹⁷ Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – С. 283.

¹⁸ Словник української мови: в 11 томах / [за ред. І. К. Білодіда] – К., 1979. – Т. 11. – С. 88.

¹⁹ Лотте Д. С. Некоторые принципиальные вопросы отбора и построения научно-технических терминов. – М.: Изд-во акад. наук СССР, 1941. – С. 38.

²⁰ Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – С. 307-308.

²¹ Комарова З. И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание / З. И. Комарова. – Свердловск: Издательство Уральского университета, 1991. – С. 55.

Метафора (від грец. *metaphora* – “перенесення”, “образ”) – перенесення якостей одного предмету (явища або аспекту буття) на інший за принципом їх схожості у кількісному відношенні або за контрастом²².

Метафоризація – перенесення терміна за зовнішньою аналогією²³.

Метафорична багатозначність – розвиток у термінології багатозначності шляхом метафоричного переносу.

Метод (від грец. *méthodos* – “шлях дослідження”) – 1) спосіб організації пізнавальної та дослідницької діяльності науковця з метою вивчення явищ і закономірностей певного об’єкта науки; 2) система процедур аналізу об’єкта дослідження та / або перевірки отриманих результатів (у другому значенні *метод* ототожнюється з терміном “методика”)²⁴.

Метонімізація – перенесення терміна за суміжністю понять²⁵.

Міжгалузеві терміни – поняття широкого об’єму, які відображають спільність об’єктів дослідження і входять до терміносистем споріднених наук (літературно-філософських, літературно-естетичних)²⁶.

Морфемний аналіз – методика словотвору і морфеміки, спрямована на встановлення складу морфем у слові²⁷.

Морфологічні способи словотвору – механізм творення слів за допомогою морфем (афіксація), поєднання слів чи основ (композиція) та усічення слів або компонентів у складі сполук (аббревіація).

Надгалузєва термінологія – у нашій роботі вживається у значенні загальнолітературознавча термінологія, тобто така, що є вживаною у незмінній семантиці у всіх галузях літературознавства.

²² Философский словарь [электронный ресурс] – режим доступа к источнику: http://gufo.me/content_fil/metafora-700.html

²³ Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии / Д. С. Лотте. – М., 1961. – С. 47.

²⁴ Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – С. 329.

²⁵ Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии / Д. С. Лотте. – М., 1961. – С. 51.

²⁶ Квитко И. С. Терминоведческие проблемы редактирования / И. С. Квитко, В. М. Лейчик, Г. Г. Кабанцев. – Львов: Вища школа, 1986. – С. 22.

²⁷ Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – С. 396.

Невмотивована одиниця – термінологічна одиниця, що втратила співвідношення “прозорості” значення і форми або була створена із навмисно прихованим внутрішнім змістом. Прикладами невмотивованих термінів є відономастичні одиниці, вмотивованість яких виявляється лише на основі етимологічного аналізу.

Омографи – слова, що мають ідентичне написання і різну вимову.

Омонімія (від гр. *homós* – “однаковий” і *ónyma* – “ім'я”) – збіг в одній знаковій формі кількох не пов'язаних між собою значень, причому кожне значення фіксується в окремій лексемі²⁸.

Омофони – слова, що мають тотожну вимову і різне написання.

Описовий класичний метод дефініції – метод подання тлумачення, при якому у змісті лексем виокремлюють ідентифікуючу (визначальну) і конкретизуючу частини шляхом семантичного “накладання” одних слів на інші²⁹.

Основоскладання – спосіб творення слів, що мають подвійну природу: частину від складних слів, а частину – від словосполучень. Компоненти зчеплення поєднані безпосередньо, без допомоги синтаксем, тому мають вигляд єдиних, граматично цілісних комплексів; багато з них мають спільний наголос (тобто єдину фонетичну структуру). Їхні компоненти усе-таки зберігають основні якості окремих слів, що ріднить їх зі словосполученнями³⁰.

Повна вмотивованість – практично повністю вмотивовані мовні одиниці, “прозорі” за своїм значенням та формою; кожен їхній елемент співвідносний з іншими відомими мовцю елементами мови³¹.

Полісемія – здатність терміна мати одночасно (у синхронії) кілька значень.

²⁸ Там само. – С. 426.

²⁹ Комарова З. И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание / З. И. Комарова. – Свердловск: издательство Уральского университета, 1991. – С. 53.

³⁰ Пашковский А. А. Слово в японском языке / А. А. Пашковский. – М.: “Наука”, 1980. – Сс. 145, 147, 151.

³¹ Лейчик В. М. Люди и слова / В. М. Лейчик. — М.: Наука, 1982. — С. 31.

Проста (лінійна) класифікаційна схема – схема родо-видових зв'язків, що має у своєму складі лише один рівень гіпонімів.

Прямі запозичення – лексичні запозичення іншомовних слів, що здійснюються шляхом транскрибування (у японській мові транскрибовані слова записуються силабічним алфавітом *катакана*).

Радіальний тип багатозначності – вид полісемії, який розвивається при творенні кількох значень від одного основного значення³².

Релятивні способи дефініції – методи пояснень термінологічних одиниць, у яких відсутнє пряме розкриття змісту поняття, словом, що тлумачиться, немає безпосередньої характеристики значення денотата, а значення слів тлумачиться через відношення до інших слів шляхом вказівки на загальне категорійне значення певної лексико-граматичної категорії та характеристику слова лише із граматичного боку³³.

“Розмиті” терміни – строго не визначені поняття і відповідні терміни, присутність яких термінознавці вважають не лише допустимою, але й необхідною з огляду на специфічність об'єкту фахової мови літературознавства. Подібні терміни (за умови, що в них відображаються важливі характеристики понять) у низці випадків є змістовними. Проте, як свідчить практика, в окремих галузях термінології літературознавства (наприклад, у поетиці) саме досягнення однозначності та послідовності у вживанні основних термінів сприяє успіху аналітичних досліджень³⁴.

Синоніми-дублети етимологічного типу – (у нашій роботі) синоніми, утворені: шляхом транскрибування терміна одного поняття з різних мов, способом варіативності способів запису /*катакана – канджі-кана-маджірі-бун*/, унаслідок різних ознак позначуваного поняття, взятих за основу для творення внутрішньої форми терміна.

³² Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – С. 469.

³³ Комарова З. И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание / З. И. Комарова. – Свердловск: издательство Уральского университета, 1991. – С. 55.

³⁴ Словарь литературоведческих терминов / [Под ред. Л. И. Тимофеева, С. В. Тураева]. – М.: “Просвещение”, 1974. – 509 с. [Электронный ресурс] – режим доступа к источнику: <http://litena.ru/literaturovedenie/item/f00/s00/e0000565/index.shtml>

Синоніми-дублети морфолого-синтаксичного типу – (у нашій роботі) синоніми, утворені шляхом паралельного існування повної та скороченої форми терміна.

Синонімія фахової мови – збіг за основним значенням слів, морфем, конструкцій, фразеологічних одиниць тощо. Синоніми: 1) виражають одне поняття; 2) розрізняються за відтінками значень; 3) здатні до взаємозамінності в контексті ³⁵.

Синтаксичний спосіб творення термінів (від грец. *syntaxis* – “складання”) полягає у використанні двох і більше слів, які становлять словосполучення, для номінації наукових понять ³⁶.

Складна (багаторівнева) класифікаційна схема – схема родо-видових зв'язків, що має у своєму складі кілька рівнів гіпонімів.

Складноскорочене слово – слово, що складається із частин інших складних слів або словосполучень; за значенням дорівнює вихідним одиницям; утворене шляхом скорочення ³⁷.

Словотвірний аналіз – комплексна методика встановлення механізму творення слова та його місця у словотвірній підсистемі мови; передбачає вияв зв'язку похідності, тобто твірної основи, словотворчого форманта, словотвірного значення, способу словотвору та словотворчого типу ³⁸.

Словотвірний афікс – продуктивна морфема, яка не має конкретної семантики і утворює нові лексичні одиниці у поєднанні з повнозначними основами або коренями. При цьому словотвірними афіксами не вважаємо словозмінні суфіксальні морфемі, службові слова, несамотійні повнозначні основи і корені ³⁹.

³⁵ Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М: Высшая школа, 1987. – С. 53.

³⁶ Білозерська Л. П. Термінологія та переклад / Л. П. Білозерська., Н. В. Возненко, С. В. Радецька. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2010. – С. 33.

³⁷ Пашковский А. А. Слово в японском языке / А. А. Пашковский. – М.: “Наука”, 1980. – С. 16.

³⁸ Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – С. 566.

³⁹ Пашковский А. А. Слово в японском языке / А. А. Пашковский. – М.: “Наука”, 1980. – С. 88.

Спільнокореневі антоніми – пара антонімів, що має спільний корінь. Протилежність змісту таких пар, як правило, виражається за допомогою додавання до спільного кореня заперечної частки “не”.

Структура – (у нашій роботі) під поняттям структури термінів мається на увазі будова зовнішньої форми, зумовлена словотворчими типами термінологічних одиниць.

Термін – слово, словосполучення або словозчеплення, яке виконує особливу функцію номінації спеціальних наукових понять, має дефініцію та є елементом певної терміносистеми.

Термін-гібрид – термінологічна одиниця, що містить елементи двох видів запозичення: часткового та прямого.

Термін-епонім – одиниця, утворена від власної назви.

Терміни інших галузей – термінологічні одиниці не споріднених із літературознавством терміносистем, які трапляються у матеріалі нашого дослідження.

Термінологія та термінологічна система – (у нашій роботі) синоніми, які означають відносно до певної галузі знань сукупність термінів, пов'язаних один з одним на понятійному, лексико-семантичному, словотворчому і граматичному рівнях⁴⁰.

Функціональні синоніми – одиниці, що мають аналогічні або близькі внутрішні форми на означення одного спільного поняття, проте чітко диференційовані у сфері вживання (напр.: у різних галузях літературознавства, у різному часовому вимірі, у запозиченій та автентичній літературі).

Часткове запозичення – лексичні запозичення іншомовних слів, що здійснюються шляхом калькування, тобто дослівного перекладу складових елементів слова з мови-продуцента на мову-реципієнт.

⁴⁰ Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М: Высшая школа, 1987. – С. 78.